

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ SİYASET VE SOSYAL
BİLİMLER BİLİM DALI

TÜRKİYE’NİN PETROL POLİTİKASI

MASTER TEZİ

HAZIRLAYAN
RAMİN İSMAYİLOV
2003114572

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mümtazer TÜRKÖNE

Ankara-2006

ÖNZÖZ

Bu çalışma, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır.

Petrolle ilgili araştırmalara yönelmemde yazmış olduğu “Petrol Fırtınası” kitabıyla bana ilham kaynağı olan ve yine manevi yardımı dokunan merhum Raif KARADAĞ'I saygı ile anıyor ve Allah'tan rahmet diliyorum. Ayrıca tezimin yazımı için her bölümde, değerli bilgi ve tecrübeleriyle beni aydınlatan, güven veren değerli danışmanım Prof. Dr. Mümtazer TÜRKÖNE'ye derin teşekkürlerimi sunarım. Bana her zaman yardımcı olan ev arkadaşlarım Şahin, Aydın ve Hasana teşekkür ederim. Yeni doğmuş olan yeğenim Aygül'e manevi desteğinden ve yanlarında olmama rağmen, tezimin araştırması ve yazımından dolayı yüzümü fazla göremeyen ve bundan şikayetçi olmayan aileme sabırlarından ve yardımlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Ramin İSMAYİLOV

Ankara 2006

Mayıs

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	v
TABLolar	vii
TEZ PROJESİ (Türkiye’ni Petrol Politikası)	viii
 GİRİŞ	 1
 1. PETROL VE TÜRKİYE	
1.1. Petrol	11
1.1.1. Petrol tarihi	11
1.1.2. İlk petrol kuyularının ardından çıkan savaşlar	13
1.1.3. Petrolün önemi	16
1.2. Büyük Oyun ve Osmanlı	20
1.2.1. Osmanlı topraklarındaki petrol ve önemi	20
1.2.2. Petrol kurbanı Osmanlı	23
1.3. Büyük Oyunun ardından Türkiye Cumhuriyeti	25
1.3.1. Cumhuriyet sonrası petrol araştırmaları	25
1.3.1.1. Türkiye’nin petrol ve doğal gaz ihtiyacı	27
1.3.1.2. Petrol krizlerinin ekonomiye olumsuz etkisi	34
1.3.1.3. Alternatif kaynak arayışları	39
1.3.2. Petrol Politikasında Yeni Düzen	40
 2. SSCB SONRASI YENİ “BÜYÜK OYUN”	
2.1. Soğuk Savaş ve SSCB’nin Çöküşü	47
2.1.1. Sovyetler Birliği’nin dağılması	47

2.1.2. Rusya'nın bölgeye yönelik girişimleri	52
2.1.3. Bölgeye yönelik gelişmiş devletlerin girişimleri	57
2.2. Hazar Havzası Doğal Kaynakları Rezervleri.....	59
2.2.1. Azerbaycan petrol ve doğalgazı	66
2.2.2. Kazakistan petrol ve doğalgazı	67
2.2.3. Türkmenistan doğalgaz ve petrolü	69
2.3. Hazar Havzası Devletleri Jeostratejisi ve Nakil Yolları.	73
2.3.1. Hazar kıyısı devletlerin coğrafi konumu	73
2.3.1.1. Alternatif boru hattı projeleri	76
2.3.1.1.1. Doğu Asya petrol hattı projesi	77
2.3.1.1.2. İran rotası	78
2.3.1.1.3. Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı	80
2.3.2. Eski Nakil Yollarının Olumsuz Yönleri	86
2.3.2.1. Rusya'nın bölgedeki çıkarları	88
2.3.2.2. Eski nakil yollarının yetersizliği	89
2.3.2.3. Boğazlar sorunu	90
2.4. Yeni nakil yollarında devletlerin politik tutumları	95
2.4.1. ABD'nin politik tutumu	96
2.4.2. Rusya Federasyonu'nun politik tutumu	98
2.4.3. İran'ın politik tutumu	99
2.4.4. Türkiye'nin politik tutumu	100
2.5. Mega Proje BTC ve Asrın Anlaşması	110
2.5.1. Projede etkili şahıslar ve devletler	113
2.5.2. Türkiye'nin projeye yönelik girişimleri	115
2.5.3. Türkiye ve Avrupa'nın enerji garantisi	118

3. TÜRKİYE'NİN PETROL POLİTİKASI

3.1. Türkiye'nin Enerji Politikası	123
3.2. Türkiye'nin Enerji Güvenliği Petrol ve Doğal Gaz	133
3.2.1. Petrol ve doğal gazın Türkiye ekonomisine katkısı	133
3.2.2. Boru hattının Türkiye için politik avantajları	143

3.2.3. Boru hattının Türkiye için Geo-Stratejik önemi	151
SONUÇ	160
KAYNAKÇA	168
ÖZET	174
ABSTRACT	176

KISALTMALAR

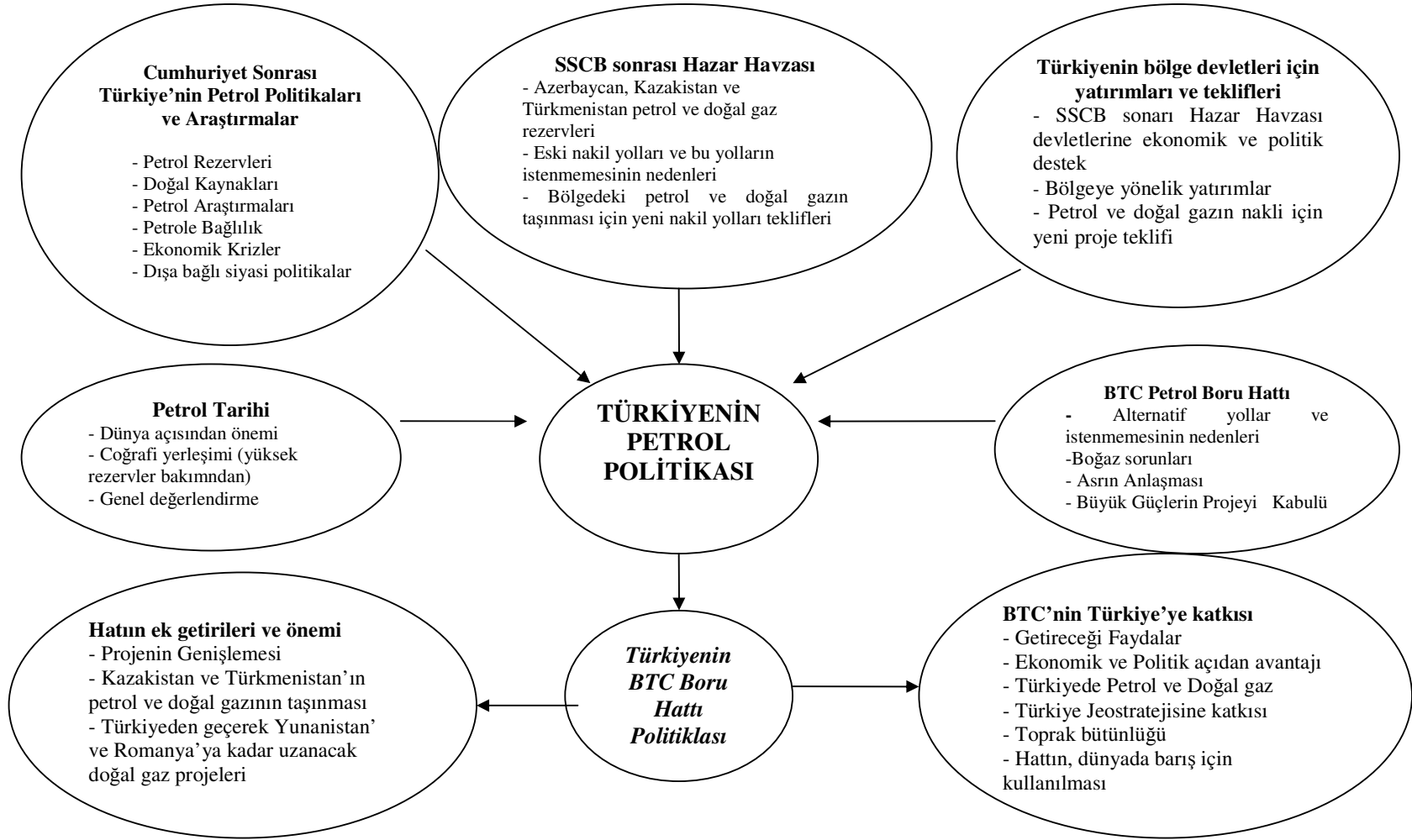
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT (OSCE)	Avrupa Güvelik ve İşbirliği Teşkilatı
agt.	adı geçen tez
agm.	adı geçen makale
AİOC	Azerbaijan International Operating Company
BDT	Birleşmiş Devletler Topluluğu
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BP	British Petroleum
BT	Bin Ton
BTC	Bakü Tiflis Ceyhan
BTC HPBH	Bakü Tiflis Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
Çev.	Çeviren
İEA	International Energy Agency
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İMF	İnternational Manegement Fond
KGB	Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti , yeni adı (FZB)
M.Ö	Milattan Önce
MT	Milyon Ton
MTA	Maden Teknik Arama
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
OATC	Orta Asya Türk Cumhuriyetleri
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
Op.	Operation (Araştırma)
RF	Rusya Federasyonu

s.	Sayfa
S.B.	Sovyetler Birliği
SOCAR	State Oil Company of Azerbaijan
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TPAO	Türk Petrol Anonim Ortaklığı
UEA	Uluslararası Enerji Ajansı

TABLOLAR

	Sayfa No
Tablo 1: Türkiye'nin ham petrol arzı (Bin Ton)	28
Tablo 2: Yıllar itibariyle Türkiye'ye İthal Edilen Ham Petrol ve Ödenen Döviz	29
Tablo 3: Türkiye'de sektörel petrol talep tahminleri (Bin Ton)	31
Tablo 4: Dünyadaki Petrol Dağılımı	59
Tablo 5: Dünyadaki Doğal gaz dağılımı	60
Tablo 6: Türk Boğazlarında Meydana Gelen Başlıca Kazalar ve Sonuçlar ..	92
Tablo 7: Hazar Petrolleri Üretim ve İhracat Projeksiyonu	120

TEZ PROJESİ

GİRİŞ

İnsanlık tarihinde sürekli değişimler, gelişmeler ve keşifler gerçekleşmiştir. Değişimler genelde yeryüzündeki devletlerin toprak kaybetmesi veya kazanması sonrası yeryüzündeki devletlerarasındaki sınırların çizgisel, harita üzerinde değişikliklerinden ibaret olmamıştır. Değişimin sonucunda gelişmeler de bunu da takip ederek keşifleri ortaya çıkarmıştır. Değişimler, sürekli insanları yeni gelişmelere sürüklemiştir. Keşiflerse bu sürecin hızlanmasında destek olmuştur.

Tabii ki, ortaya çıkarılan her keşif insanlık için yeni bir faydadır. Sağladığı faydaların olumsuz yan etkileri de az değildir. İlk çağlardan başlayıp günümüzün “modern” dediğimiz çağındaki bütün elektronik aletlerin hepsi yaşama şartlarını ve standartlarını kolaylaştırmıştır. Çünkü, keşif edilen her bir yeniliğin insan yaşamına bir fayda sağlayacağı göz önünde bulundurularak icat edilmiştir. Tabii ki bunları kötü amaçla kullananlar da az değildir. Hele bir keşif vardır ki, 1948’den itibaren, ortaya çıktığından beri yer yüzüne daha bir hareketlilik getirmiştir. Bahsi geçen önemli ve önemli olduğu kadar da keşfiyle ismini tarihe rengi kadar koyu harflerle yazdıran *mavi altın*, **Petrol**’dür.

Petrol daha önceleri de farklı amaçlar için kullanılmıştır. Tarihin ta eski çağlarında M.Ö. 3000 yılında Mezopotamya’daki sızıntılara, Nuh’un gemisinin kalafatlanmasında, Mısır’daki mumyalama işlemlerinde, yapılarda yalıtım malzemesi olarak kullanılmasından, Çinlilerin tuz kaynatmada yakıt olarak kullanımlarına kadar uzanmaktadır. Modern petrocülüğün başlangıcı genel olarak 19. yüzyılın ortalarına uzanmaktadır. Zamanla petrolün önemi artmıştır hatta, öyle bir konuma gelmiştir ki, bazı imparatorlukların çökmesine neden olmuştur. Bununla kalmayıp tarihe damgasını vuran I ve II Dünya

savaşlarının temel niteliğini taşımıştır. 19. yüzyılın ortalarından başlayan önemi 21. yüzyılda da etkisini kaybetmediği bir gerçektir.

Artık silahı olan değil petrolü olan konuşur, politika yapar duruma gelinmiştir. Petrol hem silah hem de politika aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle gittikçe önemini daha da artırmıştır. En bariz örneği, her gün onlarla insanın ölümüne neden olan komşumuz Irak'taki olayları, Rusya'nın bağımsızlık sonrası 1990 yılının 20 Ocak tarihinde Bakü'de hayata geçirmiş olduğu soykırımı, göstere biliriz. Bunlar petrolün öneminin yanında nelerin yapılabileceğine kadir olduğunun da bir delildir.

Petrolde tabii ki, iyi yada kötü her bir devlet kendi nasibini almıştır. Kimisi iyi bir şekilde kimisi de karşılığını nerdeyse çöküşe sürüklenecek derecede bazıları ise tarihten isminin silinmesine kadar ağır bedeller ödemiştir. Hatta dünya tarihine geçmiş olan Petrol Krizi ortaya çıkarak devletleri ekonomik açıdan felç duruma düşürmüştür. Ve çoğu devlet bu yüzden çöküşün eşiğinden dönmüştür. Petrolde nasibini ağır şekilde alan devletlerden birisi de Osmanlının çöküşü sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti olmuştur.

Osmanlının çökmesiyle 1923'te M.K Atatürk'ün gayretleriyle kurulan Türkiye Cumhuriyeti dünyanın odak noktası aynı zamanda da köprüsü olmuştur. Doğu – Batı, Güney – Kuzey, Ortadoğu'nun Merkezi, Avrupa'yla Asya arasında önemli bir toprak parçasına sahip olmuştur. Bu yüzden buraya Avrasya söylenmesinde hiçbir sakınca yoktur.

Dünya petrol rezervlerinin en büyük bölümü bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içerisinde bulunmaktaydı. Ancak, Osmanlı İmparatorluğunun varlığından ve dünyanın en büyük petrol kaynaklarının da bu topraklarda mevcut olması nedeniyle dünyadaki büyük devletleri özellikle Avrupa devletleri rahatsızlık duymaya başlamışlardır. Osmanlının dağılması için ve elindeki doğal kaynakları ele geçirmek için, zaman kaybetmeden

kurnazca ve sinsice kendi plânlarını hayata geçirmiş ve ustalıkla amaçlarına varmışlardır.

Dünyanın barış sembolü olan, 6 yüzyıllık İmparatorluk çökertilmiş, sınırları içerisindeki devletler bağımsızlıklarına kavuşturulmuş ve daha sonra tekrar kendi aralarında savaşa sürüklenmiş, en önemlisi ise temel enerji kaynağı petrol rezervleri Osmanlının elinden alınmıştır. Eğer bu rezervler Osmanlının elinde kalsaydı belki de halen daha Osmanlı İmparatorluğunun varlığından söz etmek mümkün olurdu.

Osmanlının çöküşü dünya haritasının tekrar yeniden çizilmesine neden oldu. Yalnız, yukarıda belirttiğim gibi Osmanlıdan miras kalan Türkiye Cumhuriyeti, eskiden Osmanlıda olduğu gibi yine jeostratejik konumda kurulmuştur. Ama, artık elde olmayan bir şeyler vardı. Sözü giden önemli şeyler, insan damarında akan kan kadar önemli olan ve devletlerin de topraklarında akması gerekli olan petroldür. Kaybedilen petrol rezervleri daha sonraları ne kadar önemli olduğunu bizzat hissettirmiştir. Petrol, yaşamın temel kaynağı olan, hava, su kadar önemli olan önem kazanmış, dünyada hareket eden bütün mekanik mekanizmaların hareket mekanizması olmuştur.

Ortaya çıkan yeni içten yanmalı motorların, uçakların, motorlu gemilerin, tankların, otomobillerin v.b gibi motorlu taşıt ve araçların hepsinin bu mavi altınla çalışıyor olması bir anda petrolün önemini artırmıştır. Daha sonra sanayilerde de kullanılmaya başlamasıyla da evimize kadar giren doğal gaz artık hayatımızın bir parçası haline gelmişti. Ama, Türkiye bu doğal kaynaklardan maalesef mahrum kalmıştır.

1923'ten bu yana sürekli hızlı bir gelişme gösterememesinin temel nedeniyse dışarıdan alınan petrol ve doğalgaz karşılığında dışarıya ödenilen yüklü dövizlerdir. Dünyada meydana gelen petrol krizlerinden en çok etkilenen devletlerden birisi de Türkiye olmuştur. Bu yüzden politikasını ve ekonomisini dış ülkelerin siyasi görüşleri doğrultusunda yürütmüştür. Kısacası petrol ve doğal gazda dışa bağımlı devlete dönüştürülmüştür. En

son yaşanan 2000 krizinin de temel nedeni bilakis petrol fiyatlarının aniden yükselmesi olmuştur. Türkiye'nin bu kötü gidişe son koyması ve muhtaç olduğu mavi altını bir an önce bulması gerekiyordu.

1989 yılından itibaren SSCB'NİN çökmesiyle yeni bir umut ışığı doğdu. Aynı zamanda dünya devletleri dış politikada yeniden yapılanmalara gitmiş, stratejilerini ve politikalarını yeniden düzenlemeye başlamışlardır. Dünya haritası bir kez daha değişime uğramıştır. Petrole bağılı devletler açısından bu ihtiyaçları karşılaya bilmek için ortaya yeni kaynaklar çıkmıştır. Kendi rezervlerinin az olmasıyla birlikte giderek dışarıdaki rezervlerinin de azalmasıyla yeni kaynak arayışında olan Avrupa devletleri için Hazar havzası yeni kaynak haline gelmiştir.

SSCB'DEN kopmaya başlayan ve bağımsızlığını tekrar kazanmaya başlayan Türk cumhuriyetleri Türkiye için yeni umutların doğmasına neden olmuştur. Çünkü, bu devletler Hazar havzası etrafında yerleşmektedir ve Hazar bölgesinin de zengin kayakla sahip olduğu, petrolün ilk ortaya çıkmasıyla birlikte bilinmektedir. Dünyada ilk petrol çıkarma işlemleri de burada başlamıştır, ilk olarak 1848 yılında Bakü yakınlarında ilk petrol çıkarılmaya başlanmıştır. Bundan 11 sene sonra 1859'da Amerika'da petrol kuyuları kurulmuştur. Bu yüzden Hazar havzasının önemi eskiye dayanmaktadır.

Zengin petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip Türk Cumhuriyetleri, ellerindeki bu enerji kaynaklarını bir an önce piyasaya çıkarmak ve bağımsızlık sonrası ekonomik sıkıntıya girmemek için bu kaynakları dünya piyasalarına satmak politikalarını Rusya'dan bağımsız hayata geçirmeyi hedeflemişlerdir. Ortada tek sorun vardı, Hazar havzası devletlerinin hiçbirinin rahatlıkla ne okyanusa ne de herhangi bir denize çıkması mümkün değildi. Bu yüzden bölgedeki devletler kıta içi devletler statüsündedirler.

Ellerindeki zengin kaynakları da bir an önce satmak için büyük bir sorunla karşı karşıya kalmışlardır.

Türkiye'nin petrol politikası bu aşamada devreye girmektedir. Doğmuş olan bu umut ışığını hayata geçirmenin zamanı gelmiştir. Din, dil ve köken bakımından da birbirlerine yakın olmasının avantajını göz önüne alırsak ilk başta bütün politikalarını Türkiye Cumhuriyetinin liderliği altında yürütmeye çalışmışlardır. Azerbaycan ve Türkiye'nin çabalarıyla 1994 yılı Haziranın 4'de dünyanın en büyük ve en pahalı, Asrın Anlaşması gerçekleştirilmiştir. Bu mega projeye ek olarak Kazakistan ve Türkmenistan'ın daha sonra yakınlık göstermesi projenin önemini ve devletler arası ekonomik işbirliğinin gelişmesine neden olmuştur.

Bölge devletlerin dışında bütün büyük devletlerin çoğu bu projede iştirak etmişlerdir. Ortaya çıkan yeni proje Bakü-Ceyhan ham petrol boru hattı projesi ilk başta Azerbaycan üzerinden direk Türkiye'ye oradan da Ceyhan limanından dünya pazarına çıkarılması hedeflenmiştir. Yolunda gitmeyen bazı sorunlar vardı, bunlardan en önemlisi Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarına saldırması bu gelişmelerin yavaşlamasına neden olmuştur. Bu projede beklenmedik anda ortaya çıkan Ermenistan'a alternatif olarak Gürcistan güzergahı üzerinden dolambaçsız bir yol izlenmiştir. Projenin ismi sonradan Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı olarak tarihe geçmiştir. İlk başta bazı büyük devletler bu işe soğuk baksa da Dünya Enerji Ajansının, BP'NİN, ve ABD'NİN de açıklamalarının sonucunda Hazar Havzasındaki müthiş petrol kaynaklarının rakamlara dökülmesiyle projeye olan ilgi daha da artmıştır.

Projedeki büyük ekonomik ve politik açıdan kazanç elde edecek üretici ve tüketici devletlerin yanı sıra bölgede aracı devlet olan, Türkiye bu projeden ekonomik, politik, jeostratejik ve toprak bütünlüğünün garantisıyla birlikte, kendi amaçları ve bölge devletlerinin çıkarı doğrultusunda kullanabilecektir.

Diğer büyük devletler gibi petrol politikası yapabilecek ve petrol fiyatlarının düzenlenmesinde etkisini gösterebilecek konuma gelecektir.

Tezimin temel hedefi olan Türkiye'nin Petrol Politikasının temelinde yatan Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC HPBH) etrafındaki gelişmelerle cereyan edecektir. BTC ham petrol boru hattı Türkiye için ekonomik, politik, iç ve dış siyasi istikrarın sağlanması, bölgede lider devlet olma, sanayinin ve askeri gücün gelişimi, jeostratejik konumu, petrol ve doğal gaz kaynakların garantisi açısından önemli bir avantajdır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Tez kaynağa dayalı şekilde yazılmıştır. Özellikle Türkiye'deki Kitaplara, tezlere, Araştırma merkezlerinin dergilerinde, önemli makalelere, iç ve dış yazılı ve görsel basın kaynaklarına dayanarak yazılmıştır. Özellikle ileriye dönük kaynaklı bilgiler gösterilmeye çalışılmıştır. Kaynaklara baş vurmadan önce Türkiye genelinde konuyla ilgili kitaplar, tezler, makaleler, yazılı ve görsel basın takip edildikten sonra, geçmişten ders alınarak geleceğe yönelik hangi yatırımların (petrol ve doğal gaz açısından) önemli olduğu vurgulanmıştır.

Öncelikle şunu belirtmekte fayda vardır ki, Türkiye'nin Petrol Politikası sadece Hazar havzasındaki doğal kaynaklarla sınırlandırılmış, BTC projesiyle birlikte kısa şekilde ek projelerden bahsedilmiştir. Diğer komşu petrol devletlerle ilişkiler tezin daha kolay anlaşılması ve hipoteze daha kolay varılması açısından tezin dışında tutulmuştur. Sadece Türk Cumhuriyetleriyle birlikte sahip oldukları kaynaklar doğrultusunda ekonomik ve politik gelişmelere değinilmiştir. Aynı zamanda tezdeki enerji konusunun daha kolay anlaşılır ve kapsamlı olması için petrol ve doğal gaz kaynaklarıyla sınırlandırılmıştır.

Birinci bölümde, özellikle petrol ve petrol tarihçesi hakkında bilgilere değinilmiştir. Petrolün ilk kullanım amacı, ilk kimlerin kullandığı ve daha

sonraları petrolün öneminin artmasıyla meydana gelen dünya çapındaki savaşlar, devletlerin ekonomilerinin artık petrole bağlı olarak düzenlemeleri, dünyada en fazla hangi bölgelerde bulunduğu ve dünya açısından ne kadar önemli olduğunu vurgulanmıştır.

Cumhuriyet öncesi Osmanlı'nın eskiden ne kadar önemli bir petrol rezervlerine sahip olduğunu ve bu yüzden de özellikle Batı devletlerinin girişimi neticesinde Osmanlı'nın elindeki doğal kaynakları almak için nasıl bir mücadele ettikleri anlatılmıştır. Petrol için koskoca imparatorluk çökertilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra bütün ekonomik, politik, sanayi ve askeri alanlardaki büyük gelişmeler göstermediğinin neticesinde petrol yattığı gerçektir. Türkiye artık dünyanın damarlarında akan kandan mahrum bırakılmıştır. Mahrumiyetin dışında koyu maddeye hasret bırakılmıştır. Zaten, bölgedeki petrol rezervleri yüzünden iki kere dünya savaşının başlamasına netice olmuştur.

Osmanlı üzerinde oynanan Büyük Oyunun ardından Türkiye'nin kendi topraklarında araştırmalar yapmasına rağmen önemli ölçüde petrol rezervleri keşfedemediklerini ve bu yüzden ihtiyacı olan petrol ve doğal gaz ihtiyacını mecburen dışarıdan sağlamak zorunda kaldığı anlatılmıştır. Özellikle ekonomik krizlerin Türkiye'yi ekonomik ve politik açıdan ne derecede olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır. Türkiye için petrol ve doğal gazın önemi geniş şekilde anlatılmış ve giderek artan petrol ve doğal gaz ihtiyaçların karşılaya bilmek için artık yeni bir petrol politikasını yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu yüzden de alternatif petrol kaynakları araştırmasına gidilmiştir.

İkinci bölümde, SSCB'nin çökmesiyle ortaya çıkan Hazar havzası enerji kaynaklarının yeni bir enerji keşfi olmadığını, bölgeden 1848'lerden itibaren petrol çıkarıldığı, hatta dünyadaki ilk petrol kuyularının Bakü'de çıkarıldığını, ve bu yüzden bölgenin enerji kaynağı açısından önemini az da olsa açıklamaya çalışmıştır.

SSCB'nin çökmesiyle başlaya yeni Büyük Oyun adı altında Hazar havzası bölgesinde petrol oyunları anlatılmıştır. Özellikle bölgenin petrol ve

doğal gaz açısından ne kadar büyük rezervlere sahip olduğu belirtilmiştir. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın bu kaynaklara sahip olması Türkiye açısından ek bir avantaj sağladığı açıklanmıştır. Bölge devletlerinin petrol ve doğal gaz rezervleri ayrı ayrı belirtilmiştir. Hazar havzası jeostratejisi ve nakil yolları hakkında bilgi verilmiş, Hazardan çıkarılan petrol ve doğal gazın dünya pazarlarına taşınabilmesi için hangi istikametlerin kullanılacağına dokunulmuştur. Bölge devletlerinin kıta içi devlet olduğu belirtilerek bu yüzden kaynakların dünya pazarına çıkarılması için yeni güzergahların gerekliliği vurgulanmış, özellikle bölgedeki kaynakların pazarlarının Avrupa devletleri ve Türkiye olduğu belirtilerek bu yüzden batı güzergahı istikametinde yeni bir güzergaha ihtiyacın varlığı belirtilmiştir. Türkiye'nin jeostratejik yerleşimi bütün devletler için olumlu ve en garantili geçiş yeri olduğuna değinilmiş, Türkiye'nin bölge devletleriyle tarihi, köken, dil, kültür bakımında da yakın olduğu vurgulanarak yeni güzergahın Türkiye üzerinden geçmesinin ne kadar kolay olacağı belirtilmiştir. Yalnız bölgede zaten eskide beri iki ayrı petrol ve doğal gaz taşıma hattını var olduğu vurgulanmıştır. Bölge devletlerinin ve Avrupa devletlerinin de eski güzergaha sıcak bakmadıklarını ve alternatif Türkiye güzergahını hem bölge devletleri açısından hem Türkiye açısından önemi belirtilmiştir hem de Avrupa devletleri açısından kesintisiz enerji kaynağı taşınmasının istenmesi gösterilmiştir. Eski nakil yollarının istenmemesinin Türkiye açısından, Avrupa devletleri, yatırımcı devletler ve bölge devletleri açısından neden istenmediği ayrı ayrı anlatılmıştır. Önerilen Bakü-Tiflis-Ceyhan güzergahının ekonomik ve politik açıdan Türkiye açısından ne kadar önemli olduğu belirtilmiştir. Hattın gerçekleşmemesi için çaba sarf eden diğer devletlerin amaçları da açıklanmıştır. Hattın gerçekleşmesi için hangi devletlerin olumlu hangilerinin olumsuz tutum sergiledikleriyle birlikte hattın Türkiye açısından, özellikle İstanbul halkı ve dar boğazın gemi trafiğinden kurtulacağı da açıklığa kavuşturulmuştur.

Hattın gerçekleşmesi devletlerin dışında hangi şahısların rolünün olduğu vurgulanmış, buna ek olarak bağımsızlığını yeni kazanmış Türk

devletleriyle Türkiye arasındaki ekonomik ve politik pekişmenin önemi de vurgulanmıştır.

Üçüncü bölümde Türkiye'nin Petrol Politikası, tezin önemini açıklayan ve tezi özetleyen bölümdür. Türkiye'de petrole birlikte doğal gazın Bakü-Tiflis-Ceyhan güzergahıyla getirildikten sonra hangi yönlerde fayda sağlayacağı vurgulanmıştır. İlk olarak Türkiye açısından önemli olan ekonomik kalkınma ve enerji talebinin karşılanması için bu hattın faydaları sıralanmıştır. Ortaya çıkacak herhangi bir petrol krizinden Türkiye'nin etkilenmeyeceği belirtilerek doğudaki sanayilerin ve şehirlerin de artık petrol ve doğal gazdan rahatlıkla istifade edebilecekleri vurgulanmıştır. Direkt getirilerin yanı sıra Türkiye'ye ekonomik açıdan yan getirileri de açıklanmıştır.

Bir diğer önemli getiriyse politik getirisi olacağı, dışa bağımlı dış politikadan kurtulacağı, iç siyasette istikrarın süreceğinin temelinde ekonomik krizlerin nedeninin ortadan kalktığı vurgulanmıştır. Devletlerin iç siyasette de istikrarın sağlanması için insanların ekonomik refahının ne kadar önemli olduğu açıklığa kavuşturularak hattın hem politik açıdan hem de ekonomik açıdan Türkiye için kaçınılmaz bir avantaj ve vasıta olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin artık bölgede lider devlet olma isteği gerçekleşebileceği ve dünya devletleri arasındaki konumu ve referansının bir az daha artacağı anlatılmıştır.

Eskiden beri önemli bir jeostratejik coğrafi konumda bulunmasına ek olarak bir de gelişmiş devletler için bu hattın ne kadar önemli olduğu vurgulanarak doğu batı koridorunun gerçekliği açıklığa kavuşturulmuştur. Bölgedeki stratejik önemini giderek artıracığı, tarihi İpek Yolunun yeniden canlanacağı anlatılmıştır. Bir diğer önemli husus ise Türkiye'nin toprak bütünlüğünün garanti edileceğidir. Bu sayede artık bölgedeki her hangi bir çatışmaya dünya devletlerini sıcak bakacakları, terörizmle mücadelede gelişmiş devletlerle birlikte hareket edecekleri ve hiçbir şeyden çekinmeksizin ani müdahalenin kaçınılmazlığı vurgulanmıştır. Bölgedeki son dönemlerde sıcak gelişmelerin de temelinde yine BTC hattının olduğu vurgulanmıştır.

Sonuç kısmı tezin tarihi gelişmeleri istikametinde değerlendirilmiştir ve kaynaklar doğrultusunda analiz edilmiştir. Özellikle bu tarihe yakın zamanda işletmeye resmi şekilde açılan (13 Haziran) Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattının da teze referans olacağı tespit edilmiştir.

1. PETROL VE TÜRKİYE

1.1 Petrol

1.1.1 Petrol tarihi

Tarihte keşfedilen her şey insanlık yararına olmuş ve gelişmeyi hızlı bir şekilde tetiklemiştir. Ama, insanlık yararına ortaya çıkarılan keşifleri insanlığın aleyhine kullananlar da olmuş ve halen daha kullanılmaktadırlar. İşte o zaman bu yeni icatlar veya yeni ortaya çıkan şeyler insanlık için tehlikeli olmaya başlamıştır. Rengi gibi tarihe de koyu renklerle ismini yazdıran *Petrol* bu keşiflerin başında yer almaktadır.

PETROL sözcüğü, Latince'de "kaya" anlamına gelen *petra* ve "yağ" anlamına gelen *oleum* sözcüklerinden türetilmiştir. Günümüzde petrol ve petrol ürünleri büyük önem taşır. Benzin, gazyağı, mazot, fueloil (yağyakıt), makine yağı, bitüm ve parafin mumu çok bilinen petrol ürünleridir.¹ Petrol, 19. asrın sonu ile 20. asrın devamınca, ham maddelerin başında yer almış bulunmaktadır. Denilebilir ki, dünya bugün eğer teknik sahada korkunç bir ilerleme kaydetmiş ise, bu ilerlemeyi petrole borçludur. Petrol, insan hayatının her safhasında ve her derecesinde tesirini, hem de ezici surette ortaya koymuş bir ham maddedir. 1880 yılından beri bu madde etrafında cereyan eden mücadeleler bu hususu teyid etmektedir.² Ortaya çıkışından itibaren dünyada sürekli savaşlar, huzursuzluklar ve insanlık için iyi olmayan

¹ http://www.gencbilim.com/odev/odevgoster.php?il=ankara_etimesgut&id=18894# (12.09.2005).

² Raif KARADAĞ: Petrol Fırtınası, (Divan Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1991), 5.

olayların temelini oluşturmuştur. Oysa ki, eski tarihe baktığımız zaman, petrolü ilaç olarak veya diğer işlerde kullananları, bu katı maddeyi hiç de güncel bir sorun haline getirmediklerini görmekteyiz.

Petrolün insanlık yararına çok değişik biçimlerde kullanılışının tarihi, M.Ö. 3000 yılında Mezopotamya'daki sızıntılara, Nuh'un gemisinin kalafatlanmasına, Mısır'daki mumyalama işlemlerine, yapılarda yalıtım malzemesi olarak kullanılmasına, Çinlilerin tuz kaynatmada yakıt olarak kullanımlarına kadar uzanmaktadır.³ Petrol binlerce yıl boyunca basit bir biçimde kullanıldı. Babilliler yol döşerken ve bağlayıcı madde olarak bitümden, Romalılar yolları için tuzlu suyun ısıtılmasında doğal gaz kullandılar. İtalya, Almanya, Kuzey Amerika ve Birmanya'da hem petrolün tedavi edici özellikleri olduğuna inanılırdı.⁴

Petrolü ilk keşfeden ve kullananlar M.Ö. 3 binli yıllarda Mezopotamyalılar olmuş. İlk sızıntıların olduğu daha doğrusu fark edildiği yer ise Fırat üzerindeki Hit bölgesi, yani bugünkü Bağdat. Petrolden bitümden diye bahsediliyor ve Yunanlı tarihçi Diedor "Babil ülkesinde şimdiye dek oluşmuş bir çok inanılmaz mucizeler arasında burada bulunmuş büyük miktarda asfalt olayı kadar ilginç olanına rastlanmamıştır" diye bahsediyor petrolden.⁵

Çok koyu renkli, özgün kokulu bir doğal mineral olan petrol katı hâlde çok uzun süredir bilinmekle birlikte, ilk olarak ancak 19. yüzyılın ortalarında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'de, Edwin Darke'in Kızılderililerin romatizma ve damla hastalığına karşı ilaç olarak sattıkları 'taş yağı'nı yerin

³ Aysem NAUŞEBEVA: Azerbaycan ve Kazakistan Petrolleri ve Bölgesel Politika'ya Etkileri, (Mastır Tezi, Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Ankara, 1999), 16.

⁴ http://www.gençbilim.com/odev/odevgoster.php?il=ankara_etimesgut&id=19042# (18.10.2005).

⁵ <http://www.gercek hayat.com/dusuncealemi/icsayfa.php?newsid=0000000117&catid=21> (07.01.2006).

derinliklerinde aramayı düşünmesiyle petrol kuyusunu açmaya başlamışlardır.⁶

1.1.2. İlk petrol kuyularının ardından çıkan savaşlar

Dünyada ilk petrol kuyuları Amerika'da 1859 yılında kazılıp hazır hale getirildiği bilinmektedir. Belki de bunun temel nedeni dünyadaki büyük petrol tröstlerine Amerikan şirketlerinin sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Ama, aynı tarihte Bakü'de de petrol çıkarmak için fabrikalar kurulmuştu. Hatta bu tarihten 11 yıl önce 1848 senesinde Bakü'de petrol kuyularının mevcut olduğu, Azerbaycan ve Rus kaynaklarında da mevcuttur. "Neft" mahsullerine olan talebin artması Bakü'de **neft üreten sanayinin** ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Böyle ki, **1859 yılında Suraxanı'da** Rus kapitalistleri **Kokorev** ve **Qubonin** neft üreten büyük fabrika inşa ettiler."⁷ Petrole dayalı sanayi sektörünün gelişmesi Azerbaycan'ın petrol üretimini dünya tekeli elinde bulunduran ABD'nin petrol üretimi düzeyine ulaştırmıştır.⁸ Nobel Vakfı kurucusu Alfred NOBEL ve kardeşleri 1879 yılında Bakü'de "Nobel Brothers Oil Production Partnership" isimli şirketlerini kurmuşlardır... 1872-1913 yılları arasında Hazar Denizi'nin Azerbaycan bölgesindeki petrol çıkarımı Rusya'da tüm petrol çıkarımının %95-%97'sini ve dünyadaki %50'den fazlasını kapsıyordu.⁹

⁶ http://www.gençbilim.com/odev/odevgoster.php?il=ankara_etimesgut&id=19042# (18.10.2005).

* Ham Petrol anlamını taşımaktadır.

⁷ Tofiq VELİYEV: Azerbaycan Tarixi, Çaşıoğlu Yayınevi, (Bakı, 2003), 127.

⁸ İmran RZAYEV: Azerbaycan Petrolünün Uluslararası Piyasalara Pazarlanmasında Karşılaşılan Pazar Sorunları (Doğu Karadeniz Bölgesi Örneği), Yüksek Lisans Tezi, (Trabzon, Mayıs, 2003), 29.

⁹ Resul GOULİYEV: Petrol ve Politika: Petrol Üreten Ülkeler Arasında Yeni İlişkiler, Ar Matbaacılık, (İstanbul, 1997), 37.

Petrol endüstrisinde egemen teknoloji tartışmasız ABD teknolojisi olduğundan, petrole ilişkin yayınlarda da tartışmasız ABD etkinliği vardır. Bu nedenle olsa gerek, Albay Drake'in Pennsylvania'da (Titusville) 1859'da "rotary driling" yönetimi ile açtığı ilk kuyu, modern petrolcülüğün de başlangıç tarihi olarak kabul edilir. Ancak, Azerbaycan kaynakları, bu yöntemle açılan ilk kuyunun 1848 yılında Bakü yakınlarında delindiğini tarihe not düşmektedirler.¹⁰ 1859'dan 11 sene önce 1848 yılında Azerbaycan'da petrol kuyuları kazılmış ve petrol çıkarılmaya başlamıştır. Daha sonraki yıllarda Azerbaycan'ın bu piyasada geri kalmasının en büyük sebebiyse 1920 yılında Rusya tarafından işgal edilmesi ve 70 yıl SSCB içerisinde dünya piyasalarına kapalı kalmasıdır. Çünkü 19. yüzyılın başlarında Azerbaycan'a petrole ilgili yatırımların yapıldığı bilinmektedir. 19. Yüzyılın başlarında ABD'de Rockefeller'in Standard Oil, Bakü'de ise Rothschild ve Nobel aileleri tüm kontrolü elinde tutmaktaydı.¹¹ On dokuzuncu yüzyılda petrol piyasasına ABD'de Rockefeller'in Standard Oil'i, Bakü Piyasasına ise Nobel kardeşler hakimdi.¹² Eğer, 1873 yılında Abşeron'da (Bakü) 3,9 milyon pud ham petrol çıkarılıyorduyse, 1894 yılında bu, 340 milyon puda çıkmış ve ABD'de çıkarılan petrol üretimi seviyesine yetişmişti. XIX asrın sonu XX başlarında ise petrol üretiminin hacmi 667 milyon puddan çok olmuş ve petrol çıkarılmasında Bakü dünyada birinci sıraya yerleşmişti.¹³

Dünyada halen daha petrol için savaşan ve petrolün bulunduğu her yerde Amerika'nın bir parmağının olduğu, iyilikle veya zor gücüyle de olsa oradaki petrol yönetimini ele geçirme çabasını vermektedir. En yakın tarihe baktığımızda, Amerikanın Irak'a demokrasi adı altında saldırmasının temelinde de petrolün yattığı gayet açıktır. "Büyük Oyun", 21 yüzyılda da aynı

¹⁰ Aysem NAUŞEBEVA: a.g.t., 16.

¹¹ Mars Op. Araştırma, "Bakü – Ceyhan Projesi ve Jeostrateji", Jeoekonomi dergisi, cilt 1, sayı 1, (Ankara, 1999), 90.

¹² A. Necdet PAMİR: "Petrol Fiyatları ve Oyuncuları", Jeoekonomi, cilt 2, sayı 2-3, Grafiker Ltd. Şirketi, (Ankara, 2000), 104.

¹³ Tofiq VELİYEV: a.g.e., 155.

* Temelinde petrol yatmaktadır. Yüzyıllardan beri yaşanan savaşların, Ortadoğu'daki ve Kafkasya'daki bütün oyunları içermektedir. Temel hedef Osmanlı topraklarındaki petrolü bir an önce ele geçirmektir. Bu oyuna "Büyük Oyun" adı verilmiştir.

coğrafya (Ortadoğu)'da sürüp gidiyor. Petrolün gücü hala dünya dengelerini etkilemeye devam ediyor. ABD'nin ısrarla gerçekleştirdiği Irak savaşının perde arkasında yatan gerçeklerin en önemlisi de yine bu kara altın yani, petroldür.”¹⁴

19. yüzyılın ortalarına kadar ham petrol, doğal olarak yüzeye sızdığı yerlerde oluşturduğu birikintilerden toplanırdı. 1850 dolaylarında ABD'de A. C. Ferris ve onun ardından S. M. Kier, petrolün lamba yağı olarak kullanılmasına yönelik ilk çalışmaları başlattılar. Daha sonra New York'lu iki avukat, George Bissel ve Jonathan Eveleth, Pennsylvania'da bir petrol arama şirketi kurdular ve emekli bir demiryolu müteahhiti olan Edwin L. Drake'i, Pennsylvania'daki küçük Titusville kasabası yakınlarında petrol kuyusu açmakla görevlendirdiler. Drake 27 Ağustos 1859'da 21 metre derinde petrole rastladı. Artık petrole hücum ve petrol çağı başlamıştı.¹⁵ Cihan Akerson imzalı “*Petro*” belgeseli, 1859'da Amerika'nın Pennsylvania eyaletinde Albay Drake'in açtığı bir kuyuyla başlayarak 21. Yüzyıla kadar insanlık tarihini değiştiren, kanlı savaşların çıkmasına neden olan bu kara altının yüz elli yıllık inanılmaz serüvenidir.¹⁶

Hatta dünyadaki savaşların çıkmasının temelinde de şimdiki Ortadoğu ve Bakü petrollerinin yattığı yazılmaktadır. “Bakü petrolünün önemi o kadar önemliydi ki, Avrupa'nın önde gelen devletlerinin birbirleriyle çatışmasına bile neden olmuştu, tarihe geçen 1. Dünya Savaşı. General Falkenhayn'ın amacı belliydi. Almanlar Enver Paşa'yla anlaşmışlardı. Suriye cephesindeki bazı birlikler Irak'a kaydırılacak ve Bağdat İngilizlerden geri alınacaktı. Buradaki asıl neden *petroldü*. Almanya için Kudüs ve Şam'ın önemi yoktu. Irak ve İran petrollerini istiyordu. Osmanlı ordusunun önüne “Kızıllema”yı koyup,

¹⁴ <http://www.tv8.com.tr/scripts/documentary/programdetail.asp?ProgramID=19> (07.01.2006).

¹⁵ http://www.gencbilim.com/odev/odevgoster.php?il=ankara_etimesgut&id=18894# (12.10.2005).

¹⁶ <http://www.tv8.com.tr/scripts/documentary/programdetail.asp?ProgramID=19> (07.01.2006).

Kafkasya'ya gönderen Almanya'nın tek hedefi, *Bakü Petrolüydü*. Zaten savaş bu kaynakların paylaşımından ortaya çıkmamış mıydı?"¹⁷ 19. yüzyılda dünya petrollerinin neredeyse yarısı dünya petrolleri başkenti olarak tanınan Bakü'de üretilmekteydi. İkinci Dünya Savaşında Almanya'nın Hazar Bölgesi Petrollerini ele geçirme girişimleri de bilinmektedir¹⁸.

Artık dünya savaşlarının ortaya çıkmasına neden olan bu koyu madde sadece Baku'nün değil, dünyanın neresinde sızmaya başlarsa muhakkak ki orada da kan dökülecektir. Petrol yerine kan akıtılacaktır. Dünyada her şey, ama akla gelebilen her şey, ham madde kaynaklarına bağlıdır. Harp ve Sulh, ham madde kaynakları üzerinde ve bu kaynakların bulunduğu sahalar civarında cereyan eden gizli ve korkunç birtakım mücadelelerin eseridir.¹⁹ Petrol yirminci asrın en kıymetli ham maddesi... Dünyanın en kudretli ve rakipsiz ham maddesi haline getirildikten sonra, yer yüzüne çıkarılabildiği her yerde ihtilâller, kıtaller, hükûmet darbeleri birbirlerini kovalamış ve petrole sahip memleketlerin halkları hiçbir zaman rahat bir nefes alamamıştır... Dikkat edilirse, asrın ortalarında, yâni 1900'lerde petrol, bugünkü kadar kıymet kazanmamış değildi. Fakat, istikbali hakkında kat'î bir teşhis konmuştu. Bu teşhis şu ki: Petrol dünyayı idare edecek kurettir.²⁰

1.1.3. Petrolün önemi

"Bir damla petrol, bir damla kandan daha değerlidir"... Büyük Britanya'nın efsane başbakanı Churchill, 1936'da Avam Kamarası'nda bu

¹⁷ Soner YALÇIN: Efendi-Beyaz Türklerin Büyük Sırrı, (Doğan Kitapçılık A.Ş., 6. baskı, İstanbul, 2004), 223.

¹⁸ Cenk PALA, Emre GÜNGÖR: Kafkasya Petrolleri, 21. yüzyılın Eşiğinde Hazar Havzası ve Türkiye, İşletme ve Finans, Cilt 1, Sayı 152, (Kasım, 1998), 21-23.

¹⁹ Raif KARADAĞ: a.g.e., 5.

²⁰ Raif KARADAĞ: a.g.e., 9-10.

sözleri söylerken, 20. Yüzyıla damgasını vuran politikayı da özetliyordu.²¹ Belki de bu sözlerle de petrolün önemini en iyi şekilde açıklamaktaydı. Gerçekten de dünyada çıkan bütün çatışmaların altında büyük ölçüde petrol yatmaktadır. Aynı zamanda büyük devletlerin yıkılmasının da temelini petrol oluşturmaktaydı.

Yirminci asrın adı dillerden ve dudaklardan düşmeyen en kudretli maddesi petrol... Bugün dünyaya hâkim olan ham madde işte budur. Petrol nice devletlileri birer oyuncak ve yine nice devletlileri de birer âlet haline getirmiştir. Petrol irili ufaklı yeni bir çok devletlere istiklâl verdiği gibi, tacidârları da koca imparatorlukları ile birlkte tasfiye etmiş cihanşümül bir kudrettir. Petrol bir düzineye yakın devlet ve hükümet reislerini de vakitsiz olarak dünyadan göçürmüştür. Petrol, cihan nizâmını kendince temin ve tesis eden başlıca kuvvettir. Bugün harbler onunla yapılır... hareket halindeki her şey onunla işler ve hareket kabiliyetini sağlar... Yaşayan insanın medeniyetinin refah ve inkişafında birinci plânda bulunan yine petroldur...²²

19. yüzyılda diğer ham maddeler gibi oldukça sıradan bir madde gibi muamele gören petrolün önemi enerji ve sanayi ham maddesi olarak arttıkça ve özellikle savaş sanayinin de vazgeçilmez stratejik girdisi olması ile yaşamsal öneme sahip bir seyir izlemeye başladı. Petrol rezervlerine sahip olma, rezervleri kontrol altına alma ve fiyatları kontrol etme savaşımı; dev petrol şirketlerini doğurdu, ülkeler ve diğer oyuncular arasındaki büyük güç savaşlarının temel nedenini oluşturdu.²³ Bunun sonucunda da dünyadaki büyük devletler yıkıldı, yeni devletler kuruldu. Çatışmalar çıkmaya başladı, petrol yerine kan akmaya başladı. Dünyada hareket eden neredeyse her şey petrolle çalışmaya başladı, önemli ve vazgeçilmez bir madde oldu.

²¹ <http://www.tv8.com.tr/scripts/documentary/programdetail.asp?ProgramID=19> (07.01.2006).

²² Raif KARADAĞ: a.g.e., 10.

²³ Mars Op. Araştırma: a.g.m., 90.

Petrol son yüzyıllık tarihin oluşmasında önemli bir rol oynamıştı ve ilerleyen yıllarda da bu önemin devam edeceği tahmin edilmektedir. Petrole endüstriyel çağın güç aşısı denebilir. Bu yüzden ona sahip olmak güç sahibi olmaktır. Dünyanın petrol dolu bölgeleri, petrolün keşfi nedeniyle son derece çekici yerler olmuşlardır.²⁴

100 yıl boyunca yaşanan kanlı savaşların perde arkasında hep bu kara altın yatıyor. 20. Yüzyılda Kafkasya ve Ortadoğu'da sahnelenen "Büyük Oyun"un baş aktörü hep petroldü. Ve Ortadoğu'da bu "Büyük Oyun"un sahnelendiği coğrafya Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarıydı. Büyük devletler, Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayarak, petrol kokan bu toprakları aralarında paylaştılar.²⁵ Bu Büyük Oyunun esas baş rol aktörlerinden birisi İngiltere diğeriye Almanya'dır. Bunların yanında Rusya ve Fransa da rol almaktaydı. Bu devletlerin Osmanlı topraklarındaki önemli petrol sahalarını ele geçirmek için ellerinden geleni yaparak sonuç olarak istediklerini elde etmiş ve aynı zamanda da koca bir İmparatorluğun sonunu getirmişlerdir. "Petrol, her türlü diplomatik kaidelerin dışındadır. Petrol için kuvvetli olmak lazımdır. Petrol, öyle sihirli bir madde haline gelmişti ki buna sahip olabilmek için dost ve müttefik bildiğimiz Almanya dahil, Rusya, İngiltere ve Fransa birleşerek, 600 senelik bir İmparatorluğu idâma mahkûm etmişlerdi."²⁶

Petrol uğruna yıkılan bir koca imparatorluk idiye eğer, bundan sonra ortaya çıkan birinci ve ikinci dünya harplerinin zeminini hazırlayacak olan bu koyu madde bunlarla bitmeyecektir. Elbette ki, önemini de giderek arttıracak daha birkaç soykırımların da temelini oluşturacaktır. Ki, bunların hepsi yaşanmış ve önemli kaynak ve delillerle ispatlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun çökertilmesi arkasından Birinci dünya savaşı, İran'daki

²⁴ Aydın AYDIN: "Orta Asya Üzerine Zor Bir Senaryo", Yeni Türkiye, Sayı: 15, (Mayıs-Haziran, 1997), 865.

²⁵ <http://www.tv8.com.tr/scripts/documentary/programdetail.asp?ProgramID=19> (07.01.2006).

²⁶ Raif KARADAĞ: a.g.e., 86.

çatışmalar, 1918 senesinde bağımsızlığını yeni kazanmış Azerbaycan'ın 1920'de Rusya tarafından işgal edilmesi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB)'ye zorla ve soykırımlarla kabul edilmesi, Arkasından bunu izleyen İkinci dünya Harbi, 1990 senesindeki Körfez savaşı, soğuk savaş adı altında SSCB'nin çökertilmesiyle Orta Asya'da özellikle Hazar bölgesindeki büyük petrol ve doğal gaz rezervlerinin açığa çıkarılması, dünya piyasasındaki petrol ihtiyacını gidermek aynı zamanda büyük şirketlerin bu bölgedeki doğal kaynaklara sahip çıkmak amaçları için her türlü yola başvurulmuştur. Çünkü koca bir imparatorluğun çökertilmesini hiç umursamayanlar yukarıda adı geçen olaylarda dökülen kanların da onlar için hiç önemli olmadığını açıkça göstermektedir. "Uluslararası mücadelenin ortak alanı petrol; tabii buna bir de doğalgazı da eklememiz gerekiyor. Uluslararası güçler varlıklarını koruyabilmek için, enerji kaynaklarının ikmal ve fiyatını hep kontrol altında tutmak istediler. 20. Yüzyıla öyle girdik, evreleriyle hatırlatmak isterim. Petrolün stratejik öneminin dış politika ve güvenlik politikalarını belirlemeye başladığı dönemi, Birinci Dünya Savaşıyla yaşadık. Yayılmacılıkta lojistik önemin ortaya çıktığı dönem, İkinci Dünya Savaşı ile kendini gösterdi. 70'li ve 80'li yıllar, yine bugüne benzer Ortadoğu savaşları ile fiyat belirleme mekanizmalarının, dünya düzenini belirlemede stratejik önem kazandığı dönem oldu. Petrol arzının güvenliğinin esas alınıp, makul ve istikrarlı bir fiyattan akışının sağlanması üzerine geliştirilen dönem ise, yine Ortadoğu'da Körfez savaşı ile 90'lı yıllara damgasını vurdu. Bir diğer önemli alan, Hazar ve Orta Asya'nın ispatlanmış rezervleridir."²⁷

Petrol ve doğal gaza yeni bir alternatif bulunana kadar, 21. yüzyılın ilk yarısında da bu iki enerji kaynağı mevcut stratejik önemini sürdüreceğe benzemektedir. Petrol ve doğal gaz, sömürgeci güçlerin eline geçtiği günden bu yana, dünyamız savaşlara, isyan ve ihtilallere, acımasız katliam ve kıyımlara maruz kalmaktadır. Günümüzde de bu mücadele, petrolün ve doğal gazın yoğun olarak bulunduğu ve rezervlerin henüz tükenmediği, Ortadoğu,

²⁷ <http://dergi.emo.org.tr/altindex.php?sayi=418&yazi=28> (18.01.2006).

Kuzey Afrika, Rusya Federasyonu, Kafkaslar ve Orta Asya'da hala devam etmektedir.²⁸

Mamafih, üzerinden bir asır geçmesine rağmen halen daha önemini kaybetmeyen, petrol (buna son yıllarda ihtiyaç doğrultusunda doğal gaz da eklendi) aksine giderek önemini artırmıştır. 21. yüzyılda da önemini koruyacağı kesindir.

1.2. Büyük Oyun ve Osmanlı

1.2.1. Osmanlı topraklarındaki petrol ve önemi

Yeryüzünde şu anki devletlerden farklı olarak eski tarihlerde, farklı kültürde, farklı coğrafyada değişik imparatorlukların var oldukları bilinmektedir. Bu imparatorluklardan tarih olarak bize en yakın olanı Osmanlı İmparatorluğudur. Geçmişte var olan imparatorluklar genellikle uzun ömürlü olmamıştır. Uzun ömürlü olmamalarının nedenleri farklı olsa da sonuçta bir süre var oldukları ve yeryüzünden silinerek küçük devletlere bölündükleri kesindir.

Osmanlı İmparatorluğu, bu imparatorluklar içerisinde en uzun ömürlü olanı ve en büyük coğrafyaya yayılmış bir imparatorluk olarak bilinmektedir. 600 yıl yaşayıp yaratan, doğu ile batıyı, güneyle kuzeyi içinde barındıran büyük imparatorluk, Osmanlı İmparatorluğu'du. Coğrafi bakımdan büyük olması nedeniyle tabii ki, dünyanın bu günkü bütün büyük doğal kaynaklarını

²⁸ <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=97> (11.01.2006).

da kendi coğrafyası içerisinde bulundurmaktaydı. Bu doğal kaynakların en kıymetlisi ve önemlisi olan, petroldür.

Petrolün giderek önem kazandığını aynı zamanda da ileride dünyayı yönetecek politik güç olarak gören Batı devletleri, gelecekte kendilerini yönetecek devletin bir Türk devletinin olması, bununla birlikte Müslüman bir toplumun yönetmesini çekememesinden kaynaklanmaktadır ki, bu doğal kaynağı Osmanlı topraklarından ele geçirmek için ellerinden gelen her türlü çabayı göstermişlerdir. Sadece kendilerini yönetmekten korkmamaktaydılar, ileride bu koyu madde için yine Osmanlı İmparatorluğuna bağlı duruma Osmanlı İmparatorluğunda bağımlı hale düşmekten korkmaktaydılar. Çünkü, dünyayı halen daha yöneten politik araç, petroldür. Sözü geçen batı bölgelerinde çok az miktarda petrol bulunmaktadır. “Petroölün sanayileşmede ve üretimdeki önemi göz önüne alındığında dünya petrol rezervlerinin dağılımı bir çok konuda oldukça “açıklayıcı” verilere sahiptir. Gelişmiş sanayilere ve yüksek tüketim gücüne sahip olan zengin Avrupa ve A.B.D., dünyanın en değerli yeraltı zenginliği açısından fevkalade yoksuldur. Bu iki kıta dünyadaki toplam rezervin sadece %4.3’üne sahipken, Avrasya bölgesi %74.43 gibi dev bir paya sahiptir.”²⁹ ABD enerji sorununun yüzde 90’ını ya kendi kaynaklarından ya da Körfez dışı kaynaklardan sağlamaktadır. Avrupa için ise bu oran yüzde 90’ların üzerindedir. Yani, Avrupa yüzde 90’dan fazla Körfez’e bağımlıdır. Keza Japonya yüzde 80’lerin üzerinde Körfez’e bağımlıdır.³⁰

Şu anki Avrupa devletlerinin ve bu oyunda rol üstlenen diğer devletlerin sadece tek bir bölgede sürekli sorun çıkarması veya bu bölgeye odaklanması doğal olarak insanın aklına tek bir kaynağı getirmektedir. O da, petroldür. Çünkü, bu topraklarda başka alternatif doğal kaynak bulunmamaktadır. Aynı zamanda da bu topraklar düşünüldüğü kadar da ne

²⁹ http://www.geocities.com/bartusoral/Publishes/Tek_Kutuplu_Dünyada_Avrasya_Secenegi.doc. (21.10.2005).

³⁰ Özgür AKBAŞ: Türkiye (Star Gazetesi, 8 Nisan, 2003), 8.

tarım için ne de başka bir yetiştirme alanı için verimli değildir. “İngilizlerin alâkadar oldukları bu topraklara, dünya politikası üzerinde büyük tesirleri görülen Osmanlı İmparatorluğu hâkimdi. Ve İngilizlerin göz diktikleri tabîî zenginliklerin hemen hepsi, bu İmparatorluğun hudutları dâhilinde bulunuyordu.”³¹

Gerek İngilizler, gerekse Almanlar, Osmanlı İmparatorluğun geniş hudutları dahilindeki başka herhangi bir kesimle niçin meşgul olmuyorlardı da, münhasıran Irak ve Suriye civarında imtiyazlar elde etmek istiyorlardı? Bu sorunun cevabı gayet açıktır. Zira sonraki mücadeleler, Osmanlı İmparatorluğunun adetâ zorla Almanlar safına itilerek Birinci Dünya Savaşına katılması ve nihayet Petrolün ortaya çıkan cihanşümül ehemmiyeti, bizi haklı olarak petrol denen ham madde üzerinde durmaya sevk etmektedir. Evet, Osmanlı İmparatorluğunun üç kıta’ya dağılan vüs’atı göz önüne getirilirse, her iki devletin de Mezopotamya’da imtiyazlar almak istemelerini petrolden başka bir sebebe bağlamak mümkün değildir. Zira bu sâha, dünyanın sayılı ve en büyük petrol rezervlerine sahiptir. Bu her iki devlet, Osmanlı İmparatorluğuna dost görünüşlerine ve aslâ temas etmek istememelerine rağmen, petrol yatakları olan Musul’u kendilerine hedef almışlardı. Her iki devlet de biliyordu ki; Petrol denen bu ham maddeyi hangisi daha evvel elde edebilirse, Avrupa’ya, dolayısıyla müstakbel dünyaya o hâkim olacaktı!³² Bunun için de Osmanlı topraklarındaki doğal kaynakları kapmak için kıyasıya yarışmışlardır. Hatta bu yüzden Avrupa Devletleri birbirlerine girmişlerdir.

³¹ Raif KARADAĞ: a.g.e., 61.

³² Raif KARADAĞ: a.g.e., 63-64.

1.2.2. Petrol kurbanı, Osmanlı

Orta doğuda gerçekleştirilen oyun, “Büyük Oyun” adını taşımaktadır. Bu oyunun diğer bir kopyası da Sovyetler Birliği’nin çökmesiyle Hazar bölgesindeki devletlerin üzerinde oynanmaya başladı. Bu oyunun son bulunduğu şu an söylenemez. Büyük Oyun, özellikle Osmanlı topraklarındaki petrol rezervlerinin bulunduğu alanlarda sürmüştür. Zaten başka hangi sebepten dolayı çıkmış ola bilir ki? Oyunun ismi *Büyük Oyun* olsa da sonuç itibariyle üzerinde oynanan, çökertilen ve bir koyu maddeye kurban verilen **Büyük** bir İmparatorluktu.

Şu anda Avrupa’nın ve diğer devletlerin çoğunun petrol alanında bağımlı olduğu bölge hâlen daha eski Osmanlı topraklarıdır. Belki de Batı devletleri bu sömürgecilik politikasını daha önceden çizmişlerdi. Çünkü, onların sömürgecilik politikası sadece Osmanlı toprakları için geçerli değildir. Tarih boyunca sürekli başkalarının sırtından geçinmeye devam eden Batı, şu an bile bu politik metodunu değiştirmemiştir. “Sömürgeciliği kalkınmanın itici gücü olarak gören Batı’nın önde giden ülkeleri, bu amaç doğrultusunda, 18. ve 19. yüzyıllarda, başta Afrika kıtası olmak üzere, dünyanın çeşitli bölgelerine yayıldı. Bilime gereken önemi vererek, yeni üretim modelleri ve teknolojileri geliştirmeyi beceren batı ülkeleri, üretim için ihtiyaç duyduğu yeni pazarları, hammaddeyi, doğal kaynak ve insan gücünü bu sömürge ülkelerinden sağladı. Zorla girdiği bu ülkelere medeniyet götürdüğünü iddia eden İngiltere, Fransa ve İspanya gibi batı ülkeleri, iki yüzyıl boyunca bütün kaynaklarını sömürdüğü bu ülkelere 20. yüzyılın ortalarında çekildi. Geride kalan ise, bir asır geçmesine rağmen, açlık ve sefaletle boğuşan, kalkınma yarışında çok gerilerde kalmış zavallı ülkeler ve insanlar oldu... ..1. Dünya

Savaşı'nın galipleri belirlendi ve bu arada Osmanlı da, Sevr anlaşmasıyla parçalanarak baş sömürgeci İngiltere kontrolünde paylaştırıldı.”³³

Zamanın en önemli politikacısı ve yöneticisi olan II. Abdülhamit'in çabalarına rağmen yine de önemli topraklar kaybedildi. Bölgenin önemini anlayan sultan hemen bu toprakları özelleştirmiş ve kendi mülkü ilan etmişti. “Sultan İkinci Abdülhamit Han her iki devletin Mezopotamya'daki asıl ve daim gizlemek istedikleri maksatlarını rahatlıkla tespit etmişti. Gerek Almanların Bağdat demiryolu projeleri, gerekse İngilizlerin demiryolu imtiyazları, hedefi Sultan Abdülhamit tarafından bilinen iki petrol imtiyazından başka bir şey değildi.... 1890 yılında tehlikeyi önleyebilecek tedbiri aldı. Sultan İkinci Abdülhamit Han, bu tarihte bir irâde-i seniye ile Musul petrol sâhasını <<Memalik-i Şâhane>> (Padişahın Mülkü - arazisi) olarak ilan etti.”³⁴ Bu çaba da yine sonuç vermemiştir. Önemli yer altı doğal kaynakları ellerine geçirmek pahasına Osmanlı devletini zorla ve de sinsice I. Dünya Savaşına soktular. İşte bunun sonucunda da önemli toprakların elden çıkması için zemin hazırlanmış oldu.

Sonuç itibariyle, “I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti Irak'taki geniş ham petrol alanlarını yitirdi. Türkiye bu zengin petrol alanlarında hakkı olduğunu ileri sürdü. 1926'da imzalanan bir antlaşmayla Türkiye, Irak'ın elde edeceği petrol gelirinin yüzde 10'unun 25 yıl süreyle kendisine verilmesi karşılığında bu topraklardan vazgeçti.”³⁵

Ama, sonuç olarak 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti (T.C)'NİN petrol politikası tam tersine yol kat etmeye başlamıştır. Osmanlıdan miras kalan bu bölgede sanıldığı kadar ve de eski Osmanlı topraklarında bulunan

³³ http://www.geocities.com/bartusoral/Publishes/Tek_Kutuplu_Dunyada_Avrasya_Secenegi.doc (21.10.2005).

³⁴ Raif KARADAĞ: a.g.e., 64-65.

³⁵ http://www.gencbilim.com/odev/odevgoster.php?il=ankara_etimesgut&id=18894# (12.09.2005)

petrol rezervleri kadar petrol bulunmamaktadır. Bir zamanlar Osmanlıya bağımlı olacaklarından korkan Batı şu an Türkiye'yi kendinden bağımlı hâle getirmiştir. Bu da Türkiye'nin hem ekonomik hem de politik açıdan gelişimini sürekli engellemiştir. Çünkü dünyanın her yerinde I. Dünya Savaşı sonrası sanayinin gelişimiyle de önemini hızlandıran koyu madde ister ekonomik, ister politik, isterse de diğer alanlarda rol almaya başlamıştır. Bundan yoksun kalan Türkiye'ye sadece verilenle yetinmek zorunda kalmıştır. Çıkan petrol ve dolar krizlerinden en çok etkilenen ve dış borçlanmaya giren Türkiye hâlen daha bunun acısını çekmektedir.

1.3. Büyük Oyunun Ardından Türkiye Cumhuriyeti

1.3.1. Cumhuriyet sonrası petrol araştırmaları

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, elden çıkan önemli doğal kaynakların ardından bu kaynağı kendi topraklarında aramaya başlamıştır. Ne var ki, 1926 yılında yapılan anlaşmayla Irak gelirinin sadece %10'unu 25 seneliğine ala bilecekti. Ama, Türkiye'nin sadece maddi kaynağa değil aynı zamanda gelişen sanayiyle birlikte petrole ve daha sonraları da doğal gazı ihtiyacı vardı. "Enerji, ekonomik ve sosyal kalkınmanın motor gücüdür. Enerji, sanayide kullanılması zorunlu olan bir ana girdi ve toplumun yaşam seviyesini yükselten bir itici güçtür. Bu nedenle enerji zamanında, yeterli, kaliteli, düşük maliyetli olarak sanayinin ve sosyal yaşamın hizmetine sunularak refahın yükseltilmesi sağlanmış olur."³⁶ Bu ihtiyaçlarını genellikle dışarıdan yüksek bir fiyata almaya mecbur olmuştur. Ki, hâlen daha bu

³⁶ <http://dergi.emo.org.tr/altindex.php?sayi=415&yazi=86> (21.11.2005).

devam etmektedir. Tabii ki, bu sorunun giderilmesi için petrol araştırmaları yapılmıştır ve hâlen daha yapılmaktadır.

Türkiye'de Cumhuriyet döneminde petrol ve doğal gaz arama faaliyetleri 1934 yılında Maden Teknik Arama (MTA)'nin kurulması ile devlet eliyle yürütülmüştür. Raman ve Garzan sahalarının keşfinden sonra liberal politikalar gereği 1954 yılında Petrol Kanunu'nun kabul edilmesi ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)'nin kurulmasını takip eden dönemde büyük çoğunluğu yabancı olan özel şirketler de petrol arama faaliyetlerine geçmişlerdir. Türkiye'de arama faaliyetlerinde ilk artış da 1969 yılındaki 3.6 milyon tonluk ilk üretim zirvesini oluşturmuştur. O yıl tüketilen 6.63 milyon ton petrolün %55'lik oranı yerli üretimle karşılanmıştır. Bulunan yeni sahalar azalan üretimi karşılamaya yetmemiş, giderek azalan üretim 1984 yılında 2.08 milyon tona düşmüş ve o yıla ait 16.45 milyon tonluk sivil tüketimin %12'sini karşılayabilmiştir. Üretim, 1991 yılında 4.45 milyon ton ile maksimuma ulaşmasına rağmen, aynı yıl içindeki 21.16 tonluk sivil tüketimin ancak %21'ini karşılayabilmiştir. 2001 sonu itibarıyla 2.55 milyon tona düşen toplam üretim, 28,63 milyon tonluk sivil tüketimin ancak %9'unu karşılayabilmiştir. Günümüzdeki eğilim değişmediği takdirde, dışa bağımlılık daha da artacaktır. Doğal gaz piyasası ise daha fazla oranda dışa bağımlı olup hemen hemen tamamıyla ithalata dayalıdır.³⁷ Ülkemiz enerji kaynakları açısından zengin ülkeler grubuna girmemektedir. Hemen hemen tüm konvansiyonel enerji kaynakları ile yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarımız olmasına karşın bu kaynaklar nitelik ve miktar olarak yeterli bulunmamaktadır.³⁸ Türkiye, ham petrol ve petrol ürünlerini Libya, İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezüella'dan ithal etmektedir.³⁹

³⁷ Mehmet ÖZKANLI: "Türkiye'nin Petrol ve Doğalgaz Politikası", Enerji Dergisi, Yıl 8, Sayı: 7, (Temmuz 2003), 3.

³⁸ Osman DEMİRDAĞ: "Türkiye'nin Enerji Politikasında Petrolün Yeri", İktisadî Araştırmalar Vakfı, Seminer, (İstanbul, 2000), 47.

³⁹ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü: "Enerjide Petrole Bağımlılığın Türkiye'nin Gelişmesine getirdiği Kısıtlamalar 1970-1990", (Ankara, 1990), 8.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde yer alan Musul ve Bağdat vilayetlerinde ham petrol sızıntısına rastlanan bazı alanlar olduğu biliniyordu. Bu yüzyıl sonlarında bir yabancı şirket Türkiye'de ilk kez petrol arama sondajı yaptı. İskenderun çevresinde yapılan sondajlarda doğal gazla rastlandı. Bir başka yabancı şirketin 1900'de Trakya'daki Mürefte yöresinde yaptığı sondajda petrol bulundu. Ama çıkan petrol miktarı çok az olduğundan bir süre sonra kuyular kapatıldı.⁴⁰

1.3.1.1. Türkiye'nin petrol ve doğalgaz ihtiyacı

Türkiye bugün tükettiği enerjinin üçte ikisini ithal etmekte olup, bunun yaklaşık %80'ini petrol ve doğalgaz oluşturmaktadır. Günümüzde alınan tüm tedbirlere rağmen, petrol ve doğalgaza yurtdışından ithal edilip büyük dövizler ödenmektedir... Bugün ham petrol talebinin %92'si, doğalgaz talebinin ise %96'sı ithal ile karşılanırken, bu oranların 2020 yılında sırasıyla %99 ve %100 olması beklenmektedir.⁴¹

Aşağıda tablo 1'de verilen bilgilerle Türkiye'nin çok az petrol rezervlerine sahip olmasından dolayı yeteri kadar yerli petrol üretememektedir, bunun karşılığında mecburen dışa bağımlı bir petrol politikası izlediği gayet açık şekilde gözükmektedir.

⁴⁰ http://www.gencbilim.com/odev/odevgoster.php?il=ankara_etimesgut&id=18894# (12.09.2005).

⁴¹ Osman DEMİRDAĞ: a.g.m., 50.

Tablo 1: Türkiye'nin ham petrol arzı (Bin Ton)

YILLAR	YERLİ ÜRETİM	İTHAL EDİLEN	TOPLAM ARZ	YERLİ %
1990	3 716	18 676	22 392	% 16.6
1991	4 451	18 486	22 937	% 19.4
1992	4 281	19 321	23 602	% 18.1
1993	3 892	21 799	25 691	% 15.1
1994	3 686	21 189	24 875	% 14.8

Tablodan görüldüğü gibi Türkiye, petrol ihtiyacının %15'ini yerli üretimle karşılayabilmekte %85'ini ithal etmektedir.⁴²

Türkiye'de, petrol gereksiniminin yaklaşık %87'sini ithal yolu ile karşılayan bir ülke olarak, yüksek petrol fiyatlarından olumsuz etkilenen ülkeler arasındadır. Türkiye'nin 1982 – 1998 yılları arasında gerçekleştirdiği ham petrol ithalatı ve ödediği döviz, Tablo 2'de yer almaktadır.

⁴² M. K. ERCAN: Uluslararası Petrol Arama ve Üretim Yatırımlarının Yapısı ve Finansal Yönden İncelenmesi, Eğitim Yayınları, (Ankara, 1996), 17.

Tablo 2: Yıllar İtibariyle Türkiye'ye İthal Edilen Ham Petrol ve Ödenen Döviz

Yıllar	İthal edilen ham petrol (Metrik ton)	Ödenen döviz (CİF \$)
1982	13.905.837	3.538.195.962
1983	14.127.427	3.215.912.399
1984	15.589.831	3.397.618.645
1985	15.531.879	3.321.272.476
1986	16.861.924	1.804.841.994
1987	20.102.220	2.762.201.628
1988	21.673.164	2.404.265.748
1989	18.615.660	2.463.687.703
1990	20.061.974	3.505.442.659
1991	17.606.158	2.457.569.052
1992	19.315.664	2.630.088.568
1993	21.769.431	2.549.626.975
1994	21.198.132	2.427.223.143
1995	23.510.777	2.912.984.869
1996	22.915.914	3.430.240.287
1997	23.336.672	3.177.690.856
1998	23.735.420	2.046.735.524

Yıllar içinde değişen petrol fiyatlarının etkisi ile ithalatın bütçemiz üzerindeki artan ya da azalan yükü, bu tablo yardımı ile daha rahat görülebilecektir. Örneğin, 1997 yılında 23.3 milyon ton petrol ithal eden Türkiye, bu ithalata yaklaşık 3.2 milyar dolar öderken, 1998 yılında 400 bin ton daha fazla (yaklaşık 23.7 milyon ton) ithalat yapmasına karşın, 2 milyar dolar, bir diğer deyişle 1.2 milyar dolar daha az ödeme yapmıştır. Bunda da, 1998 yılında dünya (ortalama) petrol fiyatlarında gözlenen büyük düşüş etkili olmuştur. Buna karşın 1999 yılında petrol fiyatları hızla yükselmiş ve 2000 yılında da bu yükselişini sürdürmüştür. 1998 yılında Aralık ayında 8.64 \$/varil ile en düşük değerine düşen ham petrol fiyatları, yıl içinde ortalama 11.91 \$/varil olmuştur. 1999 yılı ortalaması ise, 16.55 \$/varildir. 2000 yılı Ocak

ayında varil başına 24.11 \$'dan işlem gören ham petrolün, Haziran 2000 ortalama değeri 28.57 \$'dır.⁴³

Bir başka yaklaşımla, 1995 yılında yerli üretim, tüketim sadece %1.7'sini karşılayabildiği, %58.3 oranındaki bölümünün ise ithal yolu ile karşılandığı görülmektedir. Aynı oranlar, 1999 yılında %37.7 yerli üretim ve %62.3 ithal olarak hesaplanmaktadır. 2000 yılında ise yerli üretim-ithal oranlarının %35.7 ve %64.3 şeklinde olacağı tahmin edilmektedir.

Yetersizlik açıkça görülmektedir. Üstelik dışa bağımlılık artmaktadır. Yerli üretimin toplam tüketimi karşılama oranı 1995'den 2000'e kadar olan 6 yıllık bir sürede %51.7'den 35.7'ye düşmektedir.⁴⁴ Türkiye'nin 2000 yılında 35 milyon ton olması beklenen petrol talebinin 2005 yılında 38 milyon tona, 2010 yılında 45 milyon ton'a, 2020 yılında ise 64 milyon ton'a ulaşması beklenmektedir.

Bunun yanında doğalgaza olan talebin 2000 yılında 16 milyar m³, 2005 yılında 46 milyar m³, 2010 yılında 55 milyar m³, 2020 yılında ise 83 milyar m³, beklenmektedir.⁴⁵ Ancak, dünyada tespit edilen petrol ve doğalgaz rezervlerinin 3/4'ü Türkiye'nin yakın çevresinde bulunmasına rağmen, Türkiye enerji alanında açıklar vermektedir. T.C Dışişleri Bakanlığı'nın 1997'deki tahminine göre, Türkiye'nin enerjiye olan ihtiyacının 2010 yılında 155.59 MTEP olması beklenmektedir. 2020 yılına gelindiğinde enerji konusunda %76 dışa bağımlı kalacağı da tahmin edilmektedir.⁴⁶

Ülkemiz petrol kaynaklarından 2001 yılı içerisinde 2.5 milyon ton Petrol üretilmiş olup, bir önceki yıla göre %10'luk azalma kaydedilmiştir. Ülkemizdeki Petrol rezervlerinden en fazla üretim TPAO tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak ülke tüketimi dikkate alındığında bu rakamlar

⁴³ http://www.loga.com.history_of_crude_oil_prices.htm (15.10.2005).

⁴⁴ M. Orhan DİKMEN: "Türkiye'nin Enerji Politikasında Petrolün Yeri", İktisadî Araştırmalar Vakfı, Seminer, (İstanbul, 2000), 11.

⁴⁵ Osman DEMİRDAĞ: a.g.m., 50.

⁴⁶ NTVMSNBC Haber Servisi, 2020'de Enerji Bağımlılığımız, (16 Kasım 2000).

oldukça düşük kalmaktadır. Ülke enerji ihtiyacının hemen hemen yarısını oluşturan Petrolün, yaklaşık %90'ı ithalat yolu ile karşılanmaktadır.⁴⁷ Türkiye petrol konusunda neredeyse tamamen dışa bağımlıdır. Sadece yüzde 10 – 11 gibi bir oranın ülke içinden karşılandığı söylenebilir. Ancak ülke içi üretim, yıldan yıla geriye gitmektedir ve ne yazık ki bu konuda gereken ehemmiyet gösterilmiyor. Biz her geçen yıl daha dışa bağımlı hale geliyoruz. Türkiye'nin yıllık petrol ithalatına ödediği para ortalama 3 milyar dolar civarındadır. Son 1,5 yılda artan petrol fiyatları nedeniyle sadece yıllık ilk 6 ayında 2 milyar dolar ödedik. Bu yılı da 1,5 milyar dolar gibi yüksek bir rakamla kayacağız. Bunun ekonomi üzerinde kötü tesirlerini beklemek gerekir.⁴⁸

Tablo 3: Türkiye’de sektörel petrol talep tahminleri (Bin Ton)

Yıllar	Konut	Sanayi	Ulaştırma	Tarım	Enerji Dışı	Toplam
1995	3132	7218	10456	2567	1442	24815
1996	3057	7232	10995	2717	1463	25464
1997	2990	7244	11561	2871	1484	26150
1998	2931	7262	12155	3034	1506	26888
1999	2883	7285	12780	3206	1528	27682
2000	2841	7331	13436	3388	1550	28546
2005	2714	7779	16555	4317	1666	33031
2010	2696	8332	20437	5335	1790	38590

Sektörel petrol talep tahminlerine bakıldığında gelecek on beş yıl içerisinde yalnızca konut sektöründe petrol talebi %14 azalırken, sanayi sektöründe %15, ulaştırma sektöründe %95 ve tarım sektöründe de %108’lik artışlar beklenmektedir. Türkiye’nin toplam petrol talebinin de 1995-2010 yılları arasında toplam %55,5’lik artış göstermesi beklenmektedir.⁴⁹

⁴⁷ H. Serhan TAFLAN: Dünya ve Türkiye’deki Mevcut ve Alternatif Enerji Kaynakları ve Politikaları, Yüksek Lisans Tezi, (2003, Gebze), 81.

⁴⁸ Turgut GÖRGÜN, Birgül DEMİRTAŞ: “Dünyadaki Petrol Krizi ve Türkiye’ye Yansımaları”, Stratejik analiz, cilt 1, sayı 6, (Ankara, Ekim, 2000), 88.

⁴⁹ M. K. ERCAN: a.g.e., 98.

Türkiye'nin petrole niçin öncelikle önem verdiğini anlamak zor olmasa gerektir. Şu anki ekonomik gelişim hızını koruyabilirse, Türkiye'nin ham petrol ithalatına bağımlılığının gittikçe artması beklenmektedir ki, 2010 yılı tahmini petrol ihtiyacı kabaca 22 milyon ton olarak hesaplanmaktadır.⁵⁰

Petrol, bugün için gerek dünyada gerekse Türkiye'de birincil enerji kaynakları içinde en büyük payı almaktadır. Önümüzdeki yıllarda bu büyük payını, başta doğal gaz olmak üzere diğer alternatif yakıtlara kısmen bıraksa da, petrolün bu başat durumunu uzun yıllar sürdüreceği anlaşılmaktadır. Enerji kaynağı olmasının ötesinde, birçok sanayi ürünün de temel maddesi olması, petrolün yaşamsal değerini arttırmaktadır.⁵¹ Doğal gazda karşı karşıya olduğumuz en önemli sorun 'al-ya da-öde' sözleşmelerine bağlanmış olan yüksek fiyatlı ve Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda, özellikle 2005 yılından sonra tüketmesi mümkün olmayan, ancak parasını ödemek zorunda olacağı gaz bağlantılarıdır. Türkiye 2002 yılında 16.9 milyar m³ doğal gaz kullanmıştır. Bu yıl da doğal gaz kullanımının aynı miktarda olacağı beklenmektedir. Ancak, almayı taahhüt ettiğimiz oran 45.2 milyar m³, 2005'den itibaren ise 67.8 milyar m³ olacaktır.⁵²

Yukarıdaki verilerin ışığında şunu söyleye biliriz, şimdiye kadar petrol ve doğalgaz kaynaklarında dışa bağımlı kalan Türkiye bundan sonra da dışarıya bağımlı bir şekilde petrol politikasını sürdürmektedir. Daha doğrusu buna mecburdur. Çünkü, üretilen petrol arzı petrol talebini karşılayamamaktadır. Sanayinin ve ekonominin hızlı bir şekilde büyümesi için de bu koyu maddeye maalesef ihtiyaç vardır. Bunun da yüksek bir oranını dışarıdan sağlamak zorundadır. Dışarıya bağımlı olduğu sürede yüksek miktarda dolarlar ödenmektedir. Aynı zamanda da muhtaçlığı karşısında

⁵⁰ Temel İSKİT: A New Actor in the Field of Energy Politics, Perceptions 1, no 1, (Turkey, March-May 1996), 66.

⁵¹ A. Necdet PAMİR: "Petrol Fiyatları ve Oyuncuları", Jeoekonomi, cilt 2, sayı 2-3, Grafiker Ltd. Şirketi, (Ankara, 2000), 101.

⁵² Mehmet ÖZKANLI: a.g.m., 5.

politik olarak etki altında kalarak serbest iç ve dış siyasetini yürütememektedir. “Petrol, dış politikaları yönlendirmekte, uluslararası taraf teşekkülünü şekillendirebilmektedir. Bütün ülkeler dış politikalarında petrolü hesaba katmak zorunda kalıyor.

Petrol, uygarlıklar çatışması ve küreselleşme ile birlikte iç ve dış politikaların değişkeni olmuştur.”⁵³

2002 yılında Türkiye'nin doğal gaz kullanımı 16.9 milyar m³ olmuştur. Şu anda Rusya (Batı) hattından 14 milyar m³, İran'dan 10 milyar m³, Cezayir ve Nijerya'dan (LNG) 5.2 milyar m³'lük doğal gaz bağlantıları vardır. Mavi Akım ile Rusya'dan 16 milyar m³, 2005 yılında Türkmenistan'dan 16 milyar m³, Azerbaycan'dan 6.6 milyar m³ gaz alınacaktır. Yani 2005 yılı itibari ile baktığımızda toplam 67.8 milyar m³'lük doğal gaz alım anlaşması yapılmıştır. Türkiye'nin bu anlaşmaların yapıldığı dönemde hesaplanan doğal gaz talep projeksiyonlarına bakıldığında; tüketimin 2010 yılında 55 milyar m³/yıl ve 2020 yılında da 82 milyar m³/yıl seviyelerinde olacağı tahmin edilmiştir.⁵⁴ Türkiye'nin petrole niçin öncelikle önem verdiğini anlamak zor olmasa gerekir. Şu anki ekonomik gelişim hızını koruyabilirse, Türkiye'nin ham petrol ithalatına bağımlılığının gittikçe artması beklenmektedir ki, 2010 yılı tahmini petrol ihtiyacı kabaca 22 milyon ton olarak hesaplanmaktadır.⁵⁵

Türkiye'de sanayinin büyümesi ve son zamanlarda Büyükşehirlerde, evlerde ve diğer işyerlerinde doğal gaz kullanımının artmasıyla bu enerjiye olan talep de otomatik olarak artacaktır. Ve tekrar bu kaynakları dışarıdan sağlamak gerekecektir. Çünkü, Türkiye'de çıkarılan petrol ve doğal gaz şu an bile ihtiyaçları karşılayamadığı göz önüne alınırsa ileriki yıllarda giderek artan talep karşısında, daha önce yaşadığı petrol krizi gibi tekrar bir kriz daha yaşaya bilir. Çünkü, hâlen daha enerji konusunda güvenli ve sürekli kaynak söz konusu değildir. Ayrıca bu kaynağın ucuza getirilmesi konusuysa ayrıca

⁵³ Suat İLHAN: a.g.e., 109.

⁵⁴ Mehmet ÖZKANLI: a.g.m., 5.

⁵⁵ Temel İSKİT: a.g.m., 66.

tartışılabilir konudur. Geçmişte yaşanan krizler yeteri kadar Türkiye'nin gelişimini engellemiş, sanayisiyle birlikte ekonomisini de felç durumuna düşürmüştür.

1.3.1.2. Petrol krizlerinin ekonomik ve politik etkisi

Özellikle en yaygın kullanılan ve dolayısıyla en çok ticareti yapılan enerji kaynağı olması nedeniyle, enerjinin ticari değerinin saptanmasında da petrol, belirleyici rol oynamaktadır. Üretici ülkeler ve şirketler açısından petrol fiyatlarının yüksek tutulabilmesi, kârlarını maksimize edebilmek açısından tercih edilirken, petrol ithal etmek zorunda olan ülkeler açısından da yüksek petrol fiyatları, ekonomiyi olumsuz yönde etkileyen ve enflasyonu artıran bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. ...Genel enerji tüketimi içinde büyük oranda petrole gereksinim duyan Türkiye'nin ithal petrole olan bağımlılığı, mevcut politikalar çerçevesinde hızla artacağından, petrol fiyatlarının seyri ülke ekonomisini temelden etkileyecek yaşamsal bir unsur olarak öne çıkmaktadır.⁵⁶ Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de petrol ve doğalgazın birinci enerji tüketiminde en büyük paya sahip olduğu görülmektedir. 1999 yılı dünya birinci enerji tüketimi içinde petrolün payı %41, doğalgazın %24 olmak üzere toplam %65, Türkiye'de ise buna paralel olarak petrolün payı %41, doğalgazı %16 olmak üzere toplam %57'dir.⁵⁷ ...OECD tarafından yapılan değerlendirmelerde Türkiye de yüksek petrol fiyatlarından en fazla etkilenen ülkeler arasında gösterilmektedir.⁵⁸

⁵⁶ A. Necdet PAMİR: "Petrol Fiyatları ve Oyuncuları", Jeoekonomi, cilt 2, sayı 2-3, Grafiker Ltd. Şirketi, (Ankara, 2000), 101-102.

⁵⁷ Osman DEMİRDAG: a.g.m., 48.

⁵⁸ <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=93> (11.01.2006).

1973'teki petrol krizinden bugüne, gelişmiş ülkeler başta olmak üzere petrol enerji üretiminin geliştirilmesi ve enerji tasarrufu politikasının uygulanması sonucu, dünya petrol fiyatı sabit bir trend sergilemiştir. Ancak, meseleye orta ve uzun vadeli olarak bakıldığında, enerji talebinin, gelişmekte olan ülkelerdeki nüfusun artması ve ekonominin gittikçe büyümesi, dolayısıyla enerji tüketimin büyük oranda artması, gelecekte dünyanın enerji arzının talebi karşılayamayacağı tahmin edilmektedir.⁵⁹

1973 sonu ve 1974 yılı başında petrol fiyatlarının, Petrol İhraç eden Ülkeler Örgütü (OPEC) tarafından dört kat arttırılması refah yıllarını sona erdirdi. 1974-75'te Batı dünyası yoğun bunalıma girdi. Petrol fiyatlarının artışı, ithalatçı ülkelerde satın alma gücünün önemli bölümünü yok etmiş, diğer mallara talebi hızla azaltmıştı. Uluslararası piyasada satın alma gücü akımının paylaşımında OPEC ülkelerinin payı artıyordu. Bunlarsa ellerine geçen fonların tümünü ithalat için kullanıp büyük bölümünü uluslararası bankalara yatırıyor, bir bölümü ile de altın alıyorlardı. Bu arada altın fiyatları hızlanan fiyat artışlarını kat kat aşıyor, işsizlik yeniden tırmanıyor, üretim yavaşlayıp atıl kapasiteler batı ülkelerinde hızla artıyordu. Bu yeni gelişime yeni bir ad bulundu, stagflasyon, yani durgunluk içinde enflasyon. Daha önceki dönemlerde durgunluk fiyat düşüşlerini beraberinde getirirken, bu defa enflasyonla birlikte geliyordu. Bütün petrol ithalatçısı gelişen ülkeler bu yeni dönüşümden olumsuz etkilendi. Bir yandan batı pazarlarının daralması ihracatı kısıtlıyor, bir yandan dış ticaret hadlerindeki aleyhe dönüş ithalat kapasitelerini daraltıyor, bir yandan da reel gelir kayıpları yaratıyordu. Böylece, durgunluğun yayılması ile birlikte, bu ülkelerde de fiyat artışları ve işsizlik tırmanırken, yatırımlar duraklıyordu... ...1977 yılına gelindiğinde bu sürecin pek uzun sürmeyeceği ortaya çıkmaya başlıyordu. Borçlanan ülkeler arasında borçlarını ödeyemez durumun gelenler vardı. Türkiye de gelişen diğer ülkelerle beraber 1975-77 yılları arasında uluslararası bankaların

⁵⁹ Ömer SİDDİK: "Japonya'nın uzun vadeli enerji stratejisi ve Türkiye", Stratejik Analiz, cilt 2, sayı 19, (Ankara, Kasım, 2001), 16.

sunduğu fonları bol bol kullanmış, bu rahatlıkla ihracatını artırmak için çaba harcamamıştı. 1977 yılında borç ödeyemez duruma girdi.⁶⁰ Türk ekonomisinin ithalat baskısı kolayca denetlenemeyecek bir noktaya gelmişti; petrol ithalatı artışı için baskı da ön plandaydı. 1970-73 yılları arasında otomotiv sanayi büyük gelişme göstermişti. Dünya ülkeleri petrol tüketimini kısımaya çalışırken 1972-1977 yılları arasında devletin petrol fiyatına sübvansiyonu sayesinde Türkiye'nin petrol tüketimi 10,8 milyon tondan 17.7 milyon tona çıkmıştı. Bu arada yerli petrol üretimi de azalmıştı.⁶¹ İç ve dış baskıların çakışması, Türkiye'yi döviz kuru politikası ve kambiyo rejimindeki değişmelerle Avrupa para piyasasına açılmaya, İMF'DEN denetimsiz bol bol dış kredi almaya götürmüştü. Bütün bunların neticesinde, bilhassa 1978-1979 yıllarında Türkiye büyük bir ekonomik krize girmiş, ithal malı bulamaz olmuş, elektrik kısıntıları fabrikaları normal çalışmaz hale getirmiştir.⁶²

Yüksek petrol fiyatları petrol ithalatçısı ülkelerin reel milli gelirlerinin azalmasına yol açmaktadır. Petrol tüketiminin petrol fiyatlarının artış oranı doğrultusunda azaltılması mümkün olamadığından toplam petrol harcamaları artmakta, dolayısıyla diğer harcamalara ayrılan milli gelir miktarı düşmektedir. Yüksek petrol fiyatlarının milli gelir üzerindeki olumsuz etkisi petrol harcamalarının milli gelir içindeki payına ve ülkenin petrole bağımlılığına oranla değişmektedir. Bir başka deyişle, bir ülkede petrol harcamalarının milli gelir içindeki payı yüksekse ve ayrıca bu ülkenin petrol tüketimini azaltarak diğer enerji kaynaklarına yönelme imkanı kısıtlıysa yüksek petrol fiyatlarının ekonomi üzerindeki olumsuz etkisi artmaktadır.⁶³

Petrol fiyatlarındaki hafif oynama devletleri bu kadar zor duruma sokabildiği gibi, mecburen dış ülkelere bağımlılığını da artırmaktadır. Sorun

⁶⁰ Melih GÜRSOY: Dünyadaki Büyük Krizler ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, Metis Yayınları, (İstanbul, 1989), 239-340.

⁶¹ Melih GÜRSOY: a.g.e., 240.

⁶² Melih GÜRSOY: a.g.e., 241.

⁶³ <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=93> (11.01.2006).

sadece petrolün bu topraklarda bulunmamasında değildir. Petrole ihtiyaç duyduğun ve muhtaç olduğun şeyi ala bilmek için mecburen karşındakinin politikası ve isteği doğrultusunda hareket etmek zorunda kalmaktır. Bu zaman da devletin kendi politikasını yürütemez. İsteddiği zaman, istediği devlete jest çekemez. Çünkü, sonuç itibariyle neredeyse dilenci haline gelmiş durum söz konusu olur. Verilenle yetinmek zorunda kalınır. Daha fazlasına ihtiyaç duyulursa, alınana karşılık şartlara boyun eğilmelidir. Başka bir alternatifin bulunmadığı için de istedikleri fiyatları verebiliyorlar. Bu yüzden de petrol sadece ekonomik ve endüstriyel refahı sağlamamaktadır. Ayrıca devletin iç ve dış siyasetine girerek istediği gibi yönlendire bilmektedir. Politikada istikrarsızlıklara yol açmaktadır. Devletin hızlı gelişimini engellemektedir. Suat İlhanın dediği gibi “Petrol; **stratejik ihtiyaç olarak hedefleri belirliyor, politikaları şekillendiriyor.**”⁶⁴

Hızlanan enflasyon, üretim kapasitesi kullanımdaki büyük düşmeler, ihracatın yeterince hızlandırılmaması, dış borç taksitlerinin vaktinde ödenemeyişi, bunlara ilâve olarak politika istikrarsızlıkları ve giderek büyüyen petrol faturasına, batıdan ithal edilen malların fiyat artışları da eklenince hızla büyüyen bir dış ticaret açığı ile karşılaşmıştır. Bugün milli ekonomilerin enerji meselesine bakış ve tutumu ciddi bir konu haline gelmiş, uygulanan enerji politikaları, ekonomilerin başarı şansını belirleyen gösterge niteliğini kazanmıştır. Bu bakımdan, giderek artan *petrol* fiyatlarının ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini artırmıştır. Petrol bunalımı ile dünyada enerji yönünden yeni bir dönem başlamıştır.⁶⁵ Türkiye’nin hızla artan petrol ihtiyacına karşılık, yerli üretimde gereken gelişmenin sağlanamaması ve 1973 yılından bu yana petrol fiyatlarındaki sürekli artış ham petrol ithalatını ekonomimizin en büyük meselesi haline getirmiştir.⁶⁶ Uluslararası düzeyde ortaya çıkan ham petrol bunalımından, petrolü olmayan ve gelişmekte olan

⁶⁴ Suat İLHAN: Bir Millet Uyanıyor 2, Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık, Bilgi Yayınevi, (Ankara, 2005), 50-51.

⁶⁵ Arslan KARABAĞLI, O. Kemal AĞAOĞLU, Güneş OKTAY: a.g.e., 3.

⁶⁶ Arslan KARABAĞLI, O. Kemal AĞAOĞLU, Güneş OKTAY: a.g.e., 8.

lkeler ve bu arada Türkiye de büyük ölçüde etkilenmektedir. Dolayısıyla, Türkiye Petrol Sanayinin geleceği, mill bir dava olarak ülkemizi yakından ilgilendirmektedir.⁶⁷ 1974'te akaryakıt fiyatlarının getirdiği dünya ekonomik krizinin 1978'lerde Türkiye'de oluşturduğu kuyruklar ise bugün hala gözümüzün önünde, yakın hatırladığımız olaylar.⁶⁸ Türkiye'nin geçmişte Ortadoğu petrollerine dayalı petrol ithalatında petrol krizleri, sıcak savaşlar gibi sebeplerden dolayı büyük maddi kayıpları olmuştur. Körfez savaşından sonra Irak'a uygulanan ekonomik ambargo sebebiyle Irak-Türkiye ham petrol boru hattının çalışmamasının şu ana kadarki zararı 40 milyar doları geçmiştir.⁶⁹ Yukarıda gösterilen boyutlar rakamlarla sayılabilen boyutlardır. Hadisenin bir de politik yönü vardır ki bu ne rakamlarla ne de başka bir ölçüm vahidiyle ölçülebilir.

Ekonomik açıdan bu kadar dışarıya bağlı olan, byn önemli kaynaklarını dışarıdan sağlayan bir devlet iç ve dış siyasette ne kadar bağımsız davranır bilinmez. Ama şu bir gerçektir ki, birilerine muhtasan kesinlikle muhtaç olduğun kimseler veya devletlerle muhakkak işbirliği yapmalısın. Kesinlikle onların siyasi görüşlerine yakın bir görüş sergileyeceksin. Aksi taktirde istediklerini başka türlü, daha çok zarar vererek alırlar. Bu da hiçbir devletin tercih etmeyeceği bir seçenektir

Petrol, Türkiye'yi sadece politik açıdan dışarıya bağlamamıştır. Ekonomik açıdan da dışarıya bağımlı hale gelmiştir. 1973'deki Petrol Krizinden sonra ekonomik sıkıntıya giren Türkiye dışarıdan borç almak durumunda kalmıştır. İMF'DEN alınan kredilerle ilk önce kalkınmayı deneyen Türkiye daha sonraları alınan paralarla borçlarını kapatmaya çalışmıştır. Daha doğrusu borcu borçla kapatmaya çalışmıştır. Sonuçta borçlarını ödeyemez hale gelmiş ve borç batağına batmıştır. İktidara gelen her hkmet sanayi ve ekonomik kalkınmada sürekli problemlerle karşılaşmış ve politik

⁶⁷ Arslan KARABAğLI, O. Kemal AğAOğLU, Güneş OKTAY: a.g.e., 2.

⁶⁸ Melih GÜRSOY: a.g.e., 243.

⁶⁹ Cenk PALA: "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi ve Gelişimi", İşletme Finans, Cilt I, Sayı 11, (Kasım, 2000), 24.

istikrarsızlık ortaya çıkmıştır. Sürekli politik istikrarsızlık Türkiye'nin tüm alanlarındaki gelişmelerini engellemiştir. Sadece tek bir petrol krizinden bu kadar etkilenen, hâlen daha etkisini sürdüren ve yeni bir petrol kriziyle karşılaşmamak için bütün ekonomik ve politik girişimlerini sürdürmektedir. Bu girişimlerin başında, SSCB'nin çökmesiyle dünyadaki siyasi dengelerin değişimini etkileyen ve ortaya çıkan yeni petrol rezerv pazarlarından yararlanma ve elde etme çabasıdır.

1.3.1.3. Alternatif kaynak arayışları

Son zamanlarda Türkiye'deki petrole yönelik yatırımlarını artıran büyük devletler ve dünyanın büyük petrol şirketleri de 1990 sonlarından itibaren buradaki araştırmalarını durdurmuş Kafkasya ve hazar bölgesine yönelmeye başlamışlardır. "Sovyet sisteminin yıkılmasını takiben, petrol potansiyeli yüksek Orta Asya ve Kafkas cumhuriyetleri, büyük şirketlerin yöneldiği ülkeler olmuş, aramacılık açısından Türkiye'ye olan ilgiyi azaltmıştır. Ekonomik cazibenin azalması ve bölgede uzun yıllar yaşanan terör nedeniyle, Shell ve Mobil gibi büyük şirketler, Türkiye'deki arama-üretim faaliyetlerini devretmişlerdir. Geleneksel arama kültürüne sahip bu büyük şirketlerin Türkiye'den çekilmesi, diğer şirketler için "kötü örnek" olduğu gibi, eski üretim sahalarını devralan yeni şirketler de ciddi arama faaliyeti sürdürmekten uzak kalmışlardır. Tüm alternatif enerji kaynağı arayışlarına rağmen, petrol ve doğal gaz 21. yüzyılda da uluslararası politika ve strateji belirleyici rolüne devam edecek gibi görünmektedir. Gelişmiş ülkelerin petrol kullanımı açısından duyarlı bir yapı göstermelerine rağmen, temiz ve çevreye duyarlı enerji kaynağı arayışları, doğal gaza olan talebi artırmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin ise hızla artan enerji talepleri, dünya petrol devlerinin 1990'lı yılların başlarında, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin sahip olduğu petrol

rezervlerine ilgi duymalarına neden olmuştur.”⁷⁰ Türkiye, Petrol ve Doğal gazda ise her yıl artan üretim ve tüketim değerlerine rağmen kısıtlı rezervlere sahiptir. Ancak, Orta Asya ülkelerindeki zengin Petrol ve Doğal gaz kaynaklarını batı pazarlarına taşınmasında “Enerji Koridoru” olmaya aday önemli bir konumdadır.⁷¹

Ülke bazında petrol talep artışının ise, gelişmekte olan ülkelerden ve bu çerçevede özellikle Asya ülkelerinden kaynaklanacağı vurgulanmıştır. Uluslararası Enerji Ajansı (UEA), söz konusu dönemdeki artan petrol talebinin %70'inin bu ülkelerden kaynaklanacağı görüşündedir. Bu da esasen gelişmekte olan ülkelerin petrole ve dolayısıyla petrol ithalatına bağımlılıklarının artacağı anlamına gelmektedir. OECD/UEA tarafından yapılan çalışmalarda, Türkiye de bu ülkeler arasında gösterilmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin önümüzdeki yirmi yıllık dönemi kapsayan enerji stratejisi makroekonomik dengeler bakımından büyük önem arz etmektedir. Esasen Türkiye'nin yürüttüğü başta Bakü-Tiflis-Ceyhan olmak üzere petrol ve doğal gaz boru hattı projeleri de bu çerçevede özel önem taşımaktadır.⁷²

1.3.2. Petrol Politikasında Yeni Düzen

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla Yeni Dünya Düzeni'nin ilan edildiği doksanlı yıllar, dünya enerji ve petrol kaynaklarının el değiştirmesi ve yeniden bölüşülmesi mücadelesinin hızlanmasına tanıklık etmiştir. Bundan en fazla nasibini alan da Avrasya olmuştur. Dünya üzerinde siyasi ve ekonomik olarak etkisi olan devletlerin büyük çoğunluğu Avrasya bölgesinde bulunmaktadır.

⁷⁰ <http://dergi.emo.org.tr/altindex.php?sayi=415&yazi=86> (21.11.2005).

⁷¹ H. Serhan TAFLAN: a.g.t., 75.

⁷² <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=93> (11.01.2006).

Bu bölgeye hakim olacak herhangi bir gücün aynı zamanda çok büyük bir siyasi nüfuza sahip olması kaçınılmazdır.

Hazar bölgesinin dünya ekonomisi ve siyasetinde ortaya çıkışı, ister istemez yarım yüzyıldır Avrasya üzerinde kurulmuş olan bütün dengelerin yıkılmasına yol açmıştır. Ortadoğu'ya yeni bir rakip çıkmıştır. İki kutuplu dünya düzeninde paylaşılan doğal kaynaklar, Sovyetler Birliği'nin siyaset sahnesinden çekilmesinden sonra boşta kalmıştır.⁷³ Aynı zamanda bu alandaki doğal kaynaklar sayesinde zengin şirketler veya devletler güçlerini biraz daha artıracaklarını düşünmektedirler muhakkak. Sadece ekonomik alanda değil dünyanın en fazla talep gördüğü petrol ve doğalgaz rezervlerini bir politik araç olarak kullanacakları kesindir.

Hazar bölgesi ve Orta Asya'daki enerji havzaları, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte dünya gündemine gelmiş ve sahip olduğu petrol ve doğal gaz potansiyeli ile bütün ilgileri üzerine çekmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından enerji politikalarını Ortadoğu'daki zengin ve ucuz rezervlere göre ayarlayan Batı Avrupa ve ABD izledikleri siyasette değişiklikler yapmak zorunda kalmışlardır.

Dünya siyasetinin en önemli aktörlerin bölgede söz sahibi olabilmek amacıyla söz konusu mücadeleye dahil olmuşlardır. Bölgenin en batı ucunu oluşturan Avrupa devletleri, kaybettiği gücünü tekrar kazanmaya çalışan Rusya, Asya'da uyanan dev olarak adlandırılan Çin ve bölgeyle coğrafi bir bağlantısı olmadığı halde en önemli güç olan ABD, Avrasya merkezli bu çatışmada yerlerini almışlardır.⁷⁴

Bu yeni kaynaklar sadece büyük şirketleri değil aynı zamanda Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. SSCB'nin çökmesiyle dünyada yeni politikaların izleneceği eksindir. Bütün batı devletleri ve başta da ABD olmak

⁷³ <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=97> (11.01.2006)

⁷⁴ <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=97> (11.01.2006)

üzere Soğuk Savaş'la başlatılan oyunla sonunda SSCB'yi çökertmiş ve elinde tuttuğu büyük doğal gaz ve petrol rezervlerini kaybettirmişlerdir. Ortaya çıkan yeni devletlerin hepsi kıta içi devletlerdir. Hiçbirinin direkt okyanusla veya başka bir yolla dünya pazarlarına çıkma şansları yoktur. Özellikle en fazla talep duyan Avrupa bu doğal kaynakları tüketmesi açısından yeni bir yol izleyecektir. İzlenecek bu yeni yol Rusya'dan bağımsız ve en güvenli olması şartıyla gerçekleşmelidir. Çünkü, önceleri de bağımlı kaldığı SSCB artık yıkılmış ve ortaya yeni bir coğrafya çıkmıştır. Batının sürekli karşısında rakip olarak duran Rusya üzerinden herhangi bir alış veriş yapılması Avrupa için söz konusu değildir. Aynı zamanda bağımsızlığını yeni kazanmış Türk devletlerinin de isteği dışındadır. SSCB'den koptuktan sonra tekrar Rusya'nın etkisi altında kalmamak ve bağımlılıklarını azaltmak için Rusya güzergahını kullanmayacakları kesindir. Aynı şekilde enerji alanında Avrupa Topluluğu'nun da Kafkasya ve Orta Asya' da benzer stratejik çıkarları vardır. Özellikle doğal gaz ihtiyacının büyük bölümünün Rusya'dan karşılanıyor olması, Avrupa'yı yeni kaynakların arayışına itmektir. Bunun en büyük sebebinin ise böylesine önemli bir ihtiyaç için sadece Rusya'ya bağımlı kalma endişesi oluşturmaktadır.⁷⁵

Bu noktada Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile birlikte, Batı Sermayesi ve teknolojisine açılma şansını yakalayan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan'daki zengin petrol ve doğal gaz rezervleri, 21. Yüzyılın dünya enerji arzına eklenecek ana kaynaklar olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Kuzey Denizi ve Alaska'daki üretim bölgelerinin verimliliğinin azalmasıyla birlikte, Basra Körfezi'nin yanı sıra *Hazar Bölgesi* de ön plana çıkmaktadır. Ancak bu bölgenin bir iç bölge olması, sahip oldukları bu zenginlikleri doğrudan dünya pazarlarına ulaştırmalarını imkansız kılmaktadır. Dış pazarlara ulaşabilmenin yegane yolu komşu ülkelerden geçen petrol boru hatlarıdır. Ancak Sovyetler Birliği zamanında inşa edilmiş olan mevcut hatların büyük çoğunluğu bugün kullanılamamaktadır. Mevcut ihraç yolları

⁷⁵ <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=97> (11.01.2006)

kuzeye doğru gitmekte ve Rusya federasyonu topraklarından geçmektedir. Bu durum Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ı, Rusya'ya bağımlı bir hale getirmektedir. Üstelik Rusya bu ülkeleri enerji piyasasında kendi rakipleri olarak görmekte ve bu cumhuriyetlerin ihracatlarına sıkı kotalar uygulamaktadır. Diğer yandan petrol boru hatlarının geçmek zorunda olduğu bölgelerdeki siyasi istikrarsızlıklar, silahlı çatışmalar, hatta savaşlar hem bu ülkeleri hem de bu ülkelerin enerji kaynaklarına yatırım yapan Batı şirketleri yeni yapılacak boru hatlarının güvenliği konusunda endişeye düşürmektedir.⁷⁶

Kafkaslar ve Hazar Bölgesi'nin ekonomik ve siyasi konumu, bölgedeki petrolün arama, üretim, taşıma ve pazarlama problemleri, burada çok uluslu konsorsiyumların oluşmasını zorunlu kılmıştır. Özellikle taşıma konusunda alınacak kararlarda, ekonomik temellerin yanı sıra, siyasi ve güvenlik konuları zaman zaman biri diğerinin önüne geçerek önem kazanmıştır. Bütün bu rakamlar göz önüne alındığında, dev Ortadoğu rezervleri ile boy ölçüşecek rakamlara ulaşan bu rezervlerin pazarlanması, boru hatları, bunların güzergahı, ve güvenliği konularının, salt ekonomik hesaplarla çözülebilecek konular olmadığı, ülkeler arası uzlaşmaları gerektirdiği, ortaya çıkmaktadır. Petrol ve doğal gaz tüketimi hızla artan Türkiye için bu bölgedeki gelişmeler son derece önemlidir. Türkiye bu bölge kaynakları için en büyük ve güvenilir pazar olmanın yanında batı pazarlarına açılan doğal bir köprü olması nedeniyle de ayrı bir konuma sahiptir.⁷⁷

İşte bu nedenle de büyük devletler yeni yol arayışı içerisine girmişlerdir. "Görüldüğü gibi petrol kaynakları Orta Doğu, Orta Asya ve Hazar Denizi çanaklarında bulunuyor ve üretiliyor. Buna karşılık AB, ABD, Çin, Japonya büyük tüketim odakları. Mücadelenin bu iki bölge arasında olacağı görülebiliyor.

⁷⁶ Ruseckas LAURENT: "Pipelines And Politics", Expert Routes From Caspian Oil Region Cambridge Energy Research Associates Private, (1993), 12.

⁷⁷ Mehmet ÖZKANLI: a.g.m., 7.

Petrolün bir diğer mücadele alanı petrol yolları. Bu konuda özellikle Hazar Denizi ve Orta Asya Petrol ve doğalgazının Akdeniz (Bakü - Ceyhan), Hint Okyanusu, Pasifik veya Rusya üzerinden, Karadeniz üzerinden Avrupa'ya akıtılması günümüzün yarışma ve mücadele alanlarıdır.”⁷⁸

Hem kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve korumak, hem de diğer ülkelerin enerji yolları üzerinde hakimiyet sağlayabilmek için bütün uluslararası aktörlerin dikkatinin bu yöne döndüğü yönündedir. Türkiye Cumhuriyeti ise coğrafi olarak bu mücadelenin tam ortasında bulunmaktadır. Mevcut durum iyi analiz edildiği ve buna uygun stratejiler gerçekleştirildiği için, Türkiye'nin bölgede etkin bir rol alması mümkün olmuştur.

Her şeyden önce, mevcut petrol ve doğal gazın uluslararası pazarlara istikrarlı biçimde nakli Türkiye açısından önemli bir fırsattır. Türkiye geniş Akdeniz sahil şeridi ve Kıbrıs'la olan siyasi bağları dolayısıyla Ortadoğu ve Hazar havzalarından temin edilen petrol ve doğal gazın dış pazarlara ulaşım ve dağıtım yollarını kontrolü altına alma imkanına sahiptir.”⁷⁹

Amerikalı ünlü stratejici Zbigniew Brzezinski, bütün bu gelişmeleri, 21. Yüzyılın yeni büyük oyunu olarak değerlendiriyor ve bu oyunda Türkiye'nin üstlendiği rolü şu sözleriyle vurguluyordu “Bu bölgede, Amerika sadece istikrarlı, Batı yanlısı Türkiye ile değil, İran ve Çin ile de ortak bir çıkar paylaşıyor. Amerika-İran arasındaki tedrici bir düzelme, bölgeye global irtibatı arttıracak ve daha spesifik olarak Azerbaycan'ın ayakta kalmasına yönelik acil tehdidi azaltacaktır. Türkiye'nin evrimi ve yönelimi, özellikle Kafkas devletlerinin **(Özellikle Azerbaycan Petrolü ve Hazar Petrolü)** geleceği için tayin edici olacağı benziyor.”⁸⁰

⁷⁸ Suat İLHAN: a.g.e., 110.

⁷⁹ <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=97> (11.01.2006)

⁸⁰ Zbigniew Brzezinski: Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri, Çev. Ertuğrul DİKBAŞ ve Ergun KOCABIYIK, Sabah kitapları, (İstanbul, 1998), 123.

Türkiye; kuzeyi güneye, güneyi kuzeye; doğuyu batıya, batıyı doğuya açar ve kapatır.

Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'nun birleştirici ve ayırıcısıdır. Bu coğrafi konum dünyada ve bölgede oluşabilecek her türlü güç yapısına göre, başka bir ifade ile her jeopolitik ortama göre – büyük bir değer taşır.

Türkiye'nin jeopolitik konumu; üst paragrafta açıklanan coğrafi konumu dünya ve bölge güçleri ile birlikte dikkate alındığı zaman açıklık kazanır ve anlaşılır.

Türkiye'nin jeopolitik konumu; ABD, BDT, AB ve Orta Doğu'nun sayılan dörtlü güç merkezinin birleşme noktasında, bu merkezlerin çıkarlarının yol kavşağında bulunuşu, NATO üyesi olarak güney kanat üzerinde oluşu gibi özellikler içerir.

Türkiye bütün evrensel güçlerin (günümüzde ABD, AB, RF) politikalarının güzergahı, yol kavşağı, bazen hedefi, bazen hareket noktası üzerindedir.

Türkiye gerek konumu gerekse gelişen dünya değerleri açısından ayrıca **bir sınırlar ülkesidir:**

- Anadolu Asya'nın Avrupa sınırını, Trakya ise Avrupa'nın Asya sınırını oluşturur.
- İslamiyet ve Hristiyanlığın sınırıdır.
- Çok partili sistemlerle tek partili sistemlerin sınırındadır.
- Doğu kültürü ile batı kültürünün sınırındadır.
- Liberal ekonomik sistemle müdahaleci sistemlerin sınırındadır.

Türkiye jeopolitik konumunun bütün özellikleri ile bir sınırlar ülkesidir.⁸¹

Jeopolitik konumunun getirdiği avantajlar Türkiye için sürekli olarak büyük imkanlar sağlamıştır. Soğuk Savaş sonrası bu konumu Türkiye'ye çok

⁸¹ Suat İLHAN: a.g.e., 50-51.

getirisi olan bir avantaj daha sunmuştur. Yeni avantaj Türkiye'nin dünyanın en önemli petrol ve doğal gaz kaynaklarının üretildiği alanlarla tüketildiği merkezler arasında bulunmasından kaynaklanmaktadır. Kafkas Petrolleri'nden (yanı sıra Orta Asya doğal gaz kaynaklarından) batı pazarlarında kurulacak hatlar Türkiye üzerinden olabilecektir. Ancak, bu noktada önemli sorun Türkiye'nin bir enerji santrali olabileceği amacın dış politika hedefleri arasında öncelikli olarak konulabilmesidir. Türkiye'nin güvenilir bir aracı rolü üstlenmesi ülkenin ekonomik çıkarları açısından olduğu kadar uluslararası konumu ve pazarlık gücü açılarından da hayati önem taşımaktadır.⁸²

Aynı zamanda Türkiye bütün bu bölgelerle tarihi ve kültürel bağlarla sıkı sıkıya bağlıdır. Geçmişinden sahip olduğu yöneticilik mirası, Türkiye'yi bölgede bir kere daha lider olmaya zorlamaktadır. Türkiye jeo-stratejik ve jeo-ekonomik olarak bu bölgede kilit bir noktada yer almaktadır. Aynı zamanda geliştireceği stratejilerle tüm Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'yı kapsayan bu alanda kalıcı barışı temin edebilecek ve bunun sonucunda da böyle bir birliktelikten oluşacak ekonomik gücü idare edebilecek tarihi birikime sahiptir.⁸³

Suat İlhan'ın da dediği gibi "Milli gücün temeli topraktır, sahadır. Jeopolitik açıdan saha, kuvvettir. Bu sebeple en duyarlı tehdit hedefini de toprak, coğrafya teşkil eder."⁸⁴

⁸² Gökhan BACIK: "Ekonomik Dış Politika", Jeoekonomi, cilt 2, sayı 1, (Ankara, Bahar 2000), 51-52.

⁸³ <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=97> (11.01.2006)

⁸⁴ Suat İLHAN: a.g.e., 53.

2. SSCB SONRASI YENİ “BÜYÜK OYUN”

2.1. Soğuk Savaş ve SSCB’nin Çöküşü

2.1.1. Sovyetler Birliği’nin dağılması

Başta ABD olmak kaydıyla Avrupa devletlerinin de desteğiyle ikinci dünya harbinden sonra Sovyetler Birliğine karşı başlatılmış *Soğuk Savaş*, 1989 yılından itibaren sonucunu (başarısını) göstermeye başlamıştır. Koca bir devlet daha çökmeye yüz tutmuştur. Çünkü, Sovyetler Birliği 15 cumhuriyetten oluşan büyük bir devlet idi. Ve bu devletlerin her birinin de kendine özgü stratejik, ekonomik veya doğal kaynaklara sahip önemli özellikleri vardı. İster doğal kaynak bakımından isterse de coğrafi alan bakımında her bir devlet kendine özgü özelliğiyle Rusya’ya karşılıksız hizmet etmekteydi. Soğuk savaşın temel nedeni, askeri güç kullanmadan ekonomik olarak Sovyetler Birliğini çökertmekti, ki bunu da başardılar. Asıl amacın kesin olarak devletlerin çatışması olduğu bilinse de köşeye konulamayacak kadar önemli bir neden var ki, bu neden hem Amerika hem de Avrupa için çok önemlidir. Bu neden temel olarak Hazar havzasındaki doğal kaynaklardır. Aynı zamanda Amerikanın bağımsızlığını kazanmış yeni devletlerin aracılığıyla, Rusya’yı köşeye sıkıştırmaktır. Bu amacına kısmen de olsa ulaşmıştır.

SSCB’nin yıkılmasıyla dünya siyasi ve ekonomik anlamda yeniden paylaşım sahne oluyor. İki kutuplu siyasal yapılanmanın sona ermesiyle, öncelik Kıta Avrupa’sında yer alan siyasal ve ekonomik ilişkiler bakımından dışa kapalı ülkelere verildi. Bu konuda günümüze kadar önemli mesafe

alındı. Şimdi ise sıra dünyada, siyasi ve ekonomik yeniden düzenleme sürecinde Ortadoğu, Kafkasya, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (OATC) ile Asya Kıtası'na geldi.

19. yüzyıldan itibaren enerji kaynaklarına sahip olmak, üretimini elde tutmak ve taşıma güzergahlarını denetim altında bulundurmak ve bu uğurda uluslararası mücadelede başarılı olmak devletlerin temel amaçları arasında olmuştur. Bu bakımdan tarihi süreçte önemli bir çok sosyo-politik olayların arka planında enerji kaynaklarının kullanımı, elde edilmesi veya nakli ile ilgili çıkar çatışmalarının yattığı görülmektedir. Günümüzde "yeni büyük oyun" diye adlandırılan uluslararası mücadelenin arka planında da yine enerji kaynaklarının kullanımı, elde edilmesi veya nakli ile ilgili çıkar çatışmalarının varolduğu görülmektedir. 20.yüzyılın sonuna doğru bağımsızlığını kazanan Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetlerinde petrol ve doğal gaz enerji rezervlerinin dünyada üçüncü sırada yer alacak bir potansiyelde olması ve bu rezervlerin Hazar'da yoğunlaşması nedeniyle, "*yeni büyük oyun*"da, Hazar Denizi'ne kıyısı olan ülkeler de yer almaktadır.⁸⁵

SSCB'nin dağılması petrol ve doğal gaz sisteminin dağılmasını da doğurmuştur. SSCB'nin dağılması sonucu bölünen petrol ve doğal gaz sisteminin coğrafi bölünmesinden çok fonksiyonel bölünmesi sorun olmuştur. Sovyet enerji sistemi homojen bir sistem olarak idari bölgeleri göz önünde bulundurmamıştır. Petrol ve doğal gaz Rusya, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'da elde edilirken, petrol işleme tesislerinin önemli kısmı Beyaz Rusya, Azerbaycan ve Ukrayna'da kalmıştır. Bundan başka petrol ve doğal gaz üretiminde kullanılan makine teçhizatının üretimi Azerbaycan'da yapılırken, petrolün ihraç edildiği limanlar ve terminaller Ukrayna, Gürcistan, Litvanya ve Letonya'da kalmıştır. Batı Avrupa'ya giden petrol ve doğal gaz boru hatlarının önemli bir kısmı da Ukrayna'dan geçmektedir.

⁸⁵ <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=95> (13.10.2005).

Bu durum içinde petrol üretiminde kullanılan makine teçhizatının üretimini yapan Azerbaycan bu mallara talebin düşmesiyle petrol sektörü de zarar görmüştür. Petrolün ihraç edildiği limanlar ve terminaller de ikinci sorun oluşturmaktadır. Yeni keşfedilen petrol yataklarından çıkarılan petrolün hangi istikamette ve hangi limandan ihraç edileceği, sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır.⁸⁶

Rusya'nın bütün petrol sektörü altüst olmuş ve içinden çıkılmaz bir hal almış, yeni bir petrol politikası uygulayarak bunların hepsini bir araya getirip kendi lehine kullanmaya çalışmıştır. Maalesef bunu başaramamıştır. Batı devletlerinin desteğiyle bağımsızlıklarını yeni kazanmış devletleri de Batı devletleri gibi Rusya'dan bağımsız bir politika aynı zamanda petrol politikası yürütmeye başlamışlardır. SSCB zamanında Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz Rusya topraklarından geçerek Avrupa devletlerine satılmaktaydı. Bu da Batı devletlerinin Rusya'dan enerji konusunda ve politik konuda bağımlı hâle düşürmekteydi. Çünkü büyük sanayilere sahip Avrupa bu doğal kaynaklardan mahrumdur. Bu yüzden de talebi gittikçe artan bu enerjiyi dışarıdan özellikle de Hazar Havzasından karşılamaktaydı. Enerjiye karşı olan yüksek talepten dolayı da Rusya bunu politik araç olarak Batı devletlerine karşı kullanmaktaydı. Artık böyle bir durum söz konusu değildir. İster Bağımsız Türk devletleri isterse de Avrupa devletleri böyle bir durumun tekrar yaşanmasına asla izin vermemişlerdir. "Hazar ve Orta Asya petrollerinin dünya piyasalarına aktarımı kısa vadede Rusya'nın çıkarlarına uymamaktadır. Rusya'nın bu bölgede yapmak istediği, petrol yataklarını kontrol altında tutmak ve Batı'daki, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki rezervler erittikten sonra uluslararası pazarlara sunmaktadır. Avrupa'nın sahip olduğu en büyük kaynak olan Kuzey Denizi petrol sahasının yakın bir gelecekte tükeneceği bilinen bir gerçektir. Rusya, Hazar bölgesini kontrol ettiği

⁸⁶ Azer EYVAZOV: Azerbaycan Petrol Üretimi ve Ekonomik Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, (Ankara, Haziran, 2003), 24.

müddetçe Ortadoğu ile arası kötü olan Batı'yı da enerji konusunda kontrol edebilmeyi planlamaktadır.⁸⁷

Sonuç itibariyle her büyük devlet gibi Sovyetler Birliği de çökmeye yüz tutarak sonu gelmiştir. Bu sonun sonucunda bağımsızlığını kazanan yeni devletlere dünyadaki büyük devletler yakınlık göstermeye başlamıştır. Daha önceleri Rusya'nın sınırları içerisinde kalan ve diğer devletlerle ilişkisi olmayan devletler artık serbest bir şekilde dış politikalarını yürütebilmekteydiler. Bu yüzden de ister Avrupa devletleri, ister Amerika isterse de dünyadaki bütün devletler özellikle de petrol ve doğalgaz şirketlerine sahip devletler Hazar sınır devletlerine daha çok yakınlık göstermeye başlamıştır.

Bu devletlerle birlikte bir devlet daha vardı ki, diğer devletlerden farklı olarak sadece bir gün Türk devletlerinin bağımsızlığını sabırsızlıkla beklemiştir. Tabii ki, bu Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Bununla ilgili Mustafa Kemal Paşa'nın şu sözlerine dikkatleri çekmek gerekir. *"Bu gün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır bulunmalıyız. Milletler buna nasıl hazırlanırlar? Manevi köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür, inanç bir köprüdür, tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz."*

Bağımsızlığını yeni kazanmış Türk devletleri bağımsızlıklarının ardından ilk çaldıkları kapı tabii ki, Türkiye Cumhuriyetinin kapısı olmuştur. Tarihi köken bakımından, dini bakımdan, kültür bakımından birbirlerine çok yakın olduğu bilinen bu devletler işte bu yüzden Türkiye Cumhuriyetini bir *ağabey* olarak görmüşlerdir. Bunun sonucunda da bağımsızlıklarını kazanan devletleri ilk tanıyan devlet de Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Rusya'nın da en

⁸⁷ <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=97> (11.01.2006)

büyük korkusu Türk devletleriyle Türkiye'nin kısa sürede pekişerek hem ekonomik hem de kültür bakımından tekrar kaynaşarak kendilerini geliştirmeleri korkusu olmuştur. Bu yüzden Rusya sürekli Kafkasya'da Türkiye'yle kara bağlantısının kopması için çalışmıştır. Temel nedenin doğal kaynakların direkt Türkiye'ye taşınmasının büyük bir avantaj sağlayacağını düşünerek Rusya'dan da enerji konusunda Batı devletleri gibi bağımsız olacağını düşünmüştür ki, bu konuda da kendince (devlet olarak) haklı sayılır. İster Batı devletleri, ister ABD, isterse de Türk Cumhuriyetleri bağımsız ve aracısız bir şekilde enerji arz talebini gerçekleştirmek istemektedirler. Tek neden ise Rusya'nın SSCB zamanında sürekli enerji politikasıyla tehdit etmesiydi. Artık böyle bir koz ikinci kez Rusya'ya verilemezdi. Bu yüzden de Türkiye bu enerji taşıma güzergahı için alternatif bir yol unvanını kazanmıştır. "Sovyetler Birliği'nin yıkılışıyla Orta Asya ve Kafkaslarda ortaya çıkan bir dizi yeni devlet, Türk dış politikasında köklü bir değişime neden olmuş ve Türkiye'yi bu ülkelere politik ve ekonomik olarak girmeni taktik araçlarını araştırmaya itmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin çabalarına yön veren hedefler olarak, işbirliğinin yaratacağı karşılıklı gelişme fırsatlarından yararlanma amacının yanı sıra parlamenter demokrasi, nispi serbest Pazar ekonomisi ve Müslüman toplumda laiklik gibi unsurları içeren Türk siyasal-toplumsal modelinin bölgeye ihracını sayabiliriz. Türkiye için sözünü ettiğimiz fırsatlar, hayati enerji kaynaklarına garantili ve güvenli bir erişim, karlı petrol taşıma gelirleri, diplomatik nüfuz ve stratejik önem anlamına gelmektedir."⁸⁸

Başta ABD'nin ve Avrupa devletlerinin de desteğiyle Türkiye giderek hem jeostratejik konumunu güçlendirecek hem de ekonomik olarak kalkınacaktır. En önemlisi ise bu koyu maddenin en büyük talepçisi olarak bilinmektedir. Türkiye'nin enerji konusunda %90 civarında dışa bağımlı olduğunu (özellikle de petrol ve doğal gazda) düşünecek olursak bunun ne kadar büyük bir koz olduğunu rahatlıkla görmek mümkündür. Avrupa

⁸⁸ Bülent ARAS: "Türkiye ve Hazar Bölgesi Zenginlikleri", Jeoekonomi Dergisi, cilt 1, sayı 2, (Ankara, 1999), 36.

devletlerine enerji koridorluğu, aracılığı yapan bir devletin hem toprak bütünlüğü garanti edilir hem de ekonomik kalkınmasında önemli ekten rol edinir. Bu tür gelişmelerin gerçekleşebileceği ihtimali muhakkak Rusya tarafından da sezilmiş ve bu plânların işlemlerini engellemek için ileriye dönük yatırımlar yapmıştır. Bir gün Sovyetler Birliği'nin çökeceğini ihtimalini göz önüne alan Rusya, elden çıkan Hazar bölgesi doğal kaynaklarını geri getiremeye bile, bu kaynaklardan dolayı yoldan istifade etmeyi plânlamıştır. Bunun için bölgede her türlü politik baskı yapmıştır. Özellikle kilit devlet olan Azerbaycan üzerinde oyunlar oynanmıştır.

Azerbaycan'ın Türkiye'ye coğrafi ve kültürel açıdan daha yakın olması ister istemez diğer Türk devletlerinden farklı olarak politik baskının dışında, savaşların başlamasına ve Azerbaycan topraklarının %20'e kadarını kaybetmesine neden olmuştur. Bunlarla yetinmeyerek Azerbaycan'ın sivil halkına yönelik 1990'lı yıllardan itibaren 1993 senesine kadar değişim zaman dilimlerinde Rusya'nın desteğiyle Ermeniler tarafından Karabağ bölgesinde soykırımlar yapılmıştır. Rusya her ne olursa olsun Azerbaycan'ın Türkiye'yle kara bağlantısını tamamen ortadan kaldırmak niyetindeydi. Eğer bunu başara bilirse bütün plânları otomatik olarak sorunsuz işleyecekti.

2.1.2. Rusya'nın bölgeye yönelik girişimleri

Sovyetler Birliğinin çökmesiyle ortaya çıkan yeni doğal kaynaklar 1989 yılından itibaren önem kazanmamıştır. Daha 7. ve 8. yüzyıllarda petrol üretildiğine dair güvenli belgeler bulunan Azerbaycan da yüzyıllar boyunca, özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda zengin petrol rezervleri ile dünyanın dikkatini çekmiş, petrol mücadelesinin dışında kalmamıştır. Kısa bir ara ile yaklaşık iki asırlık süre içinde önce Çar Rusya'sı, daha sonra Sovyet Rusya'sının sömürgesi olmuş ve kendi kaynaklarını bağımsız yönetme hakkından yoksun bırakılmış Azerbaycan bağımsızlığını kazanmasından hemen sonra petrol

yataklarından yararlanma konusunda yabancı şirketlerle görüşmeleri başlattı ve böylece Hamilton'un deyişiyle “belki de dünyanın son enerji oyunlarından birinin” temellerini atmış oldu.⁸⁹ Bu alanın önemi tarihe baktığımız zaman, petrol çıkarıldığı bir andan itibaren önemli bir alanı teşkil etmekteydi. Bu alanda petrol 1848 yılından itibaren çıkarılmaktaydı. Ama bu petrol rezervlerinin büyük kısmı SSCB zamanında israfı bir şekilde kullanıldığı için önemli bir rezerv kaybına uğramıştır. Tahminen geçen 70 yılın ardından bu alandaki doğal kaynaklar artık bütün dünya piyasalarına rahatlıkla çıkarılabilme şansını kazanmıştır. Özellikle Bakü civarındaki petrol alanlarının elinden çıkmaması için Rusya elindeki bütün şanslarını denemiştir. Hatta buna Ermenileri bile alet etmiştir. Rusya Savunma bakanlığının 1992 senesindeki gizli açıklaması şöyledir:

“Eğer Bakü Petrolleri elden çıkacak olursa;

- 1- Kesinlikle Türkiye Cumhuriyeti ile toprak bağlantısı olmamalı.
- 2- Birinci madde sonuç vermeyecek olursa Bakü’de soykırım gerçekleştirmek.
- 3- Sonuca varılamazsa Hazarda Stratejik sınır sorunu sürekli gündemde tutmak.”⁹⁰

Yukarıdaki 3 maddenin her biri ayrı ayrılıkta uygulanmış ve bunun zararını Azerbaycan devleti ve halkı sineye çekmiş olsa da sonuçta ne Türkiye’yle kara bağlantısını koparmış, ne bağımsızlıklarını kaybetmiş ne de Hazarda sınır tavizi vermiştir. Unutmamak gerekir ki Türkiye’yle kara bağı koparmak için Dağlık Karabağı, Azerbaycan topraklarının %20’ni işgal etmiş ve Ermenilere vererek geride Rus ordusuyla korunmaktadır. Azerbaycan’ın Türkiye Cumhuriyetiyle sadece 11 kilometrelik mesafesi Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde kalmıştır. Buradan da sadece uçakla iletişim sağlanmaktadır.

⁸⁹ Ceyhun ŞİRİNOV: Yüksek Lisans Tezi, Azeri Petrolü ve Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Önemi, (İstanbul, 2003), 2.

⁹⁰ AZTV 1, Açık Oturum Programı, Azerbaycan, (22.07.2005).

“Bütün bunların yanında Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorununun arkasında Rusya’nın Kafkasya’yı güçsüz bırakma, istikrarsızlaştırma ve bölünmüş kılma çabaları yatmaktadır. Bu sayede Hazar Petrolleri için Batı Rotası’nın (Türkiye üzerinden Akdeniz’e) gerçekleşmemesi ve Rusya topraklarından tek taraflı monopol bir petrol boru hattının geçmesi hedeflenmektedir.

Karabağ bölgesi Hazar Denizinden ve Azerbaycan’dan Türkiye’ye açılan bir bölgedir. 1992 yılında Azerbaycan ile Ermenistan arasında kalan ve aslında Azerbaycan’a ait olan Karabağ Savaşı sonrasında Azerbaycan, Rusya destekli Ermenistan karşısında topraklarının yaklaşık %20’sini yitirmiştir. Aynı zamanda bir milyondan fazla Azeri Türkü de sığınmacı durumuna düşmüştür. Bu savaşın sonuçlarından biri de; Azerbaycan ile Türkiye arasında bulunan Nahçıvan’ın Azerbaycan ile kara bağlantısının kopmuş olmasıdır.”⁹¹

Bütün bu olayların Azerbaycan üzerinde oynanmasındaki temel amaca basit şekilde bakacak olursak; neden diğer Türk devletleriyle değil de Azerbaycan üzerinde bu oyunlar oynanmıştır? Bu arada belirtmek gerekir ki bu oyun kısa süreli bir yatırım değildir. Azerbaycan 1920 senesinde SSCB’YE zorla katıldıktan sonra Ermenilerin şimdiki Ermenistan devletine göç şeklinde yerleştirilerek (ki, bu topraklar 1918 senesinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurulurken toplam sınırı 114 km² (Şimdiki Ermenistan da dahil olmak kaydıyla) idi. Daha sonra yavaş yavaş topraklar hediye edilerek, sürgünler gerçekleştirilerek 86.6 km² ye düşürülmüştür (Bu durum Azerbaycan’ın eski cumhurbaşkanı Haydar ALİYEV’İN 1969 yılında SSCB’DE hakimiyete gelmesiyle birlikte durdurulmuştur.) Azerbaycanlılar kendi yurtlarından sürülerek yerlerine Ermeniler yerleştirilmiştir. Bu da Rusya’nın en büyük politikası idi. Bir gün bu devletin çökeceğinden emin olan

⁹¹ Bahir ÇAYLI: Hazar Petrolleri Petrol Boru Hattı Projeleri ve Türkiye, Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul, 2002), 40.

ve çökerken de Türkler arasında bir bağın olmamasını ve ortada kalacak olan Doğal kaynakların kolaylıkla Avrupa devletlerine ulaşmaması için en büyük politik araç idi.

SSCB zamanında bütün doğal kaynakları, yani Hazardaki doğal gaz ve petrolü Rusya üzerinden satılmaktaydı. Ve Avrupa devletleri otomatik olarak Rusya'dan bağımlı haldeydiler. Bunlar yetmiyormuş gibi bağımsızlık sonrası Hazar Havzasına sıcak bakan Batı devletlerine eski adıyla KGB tarafından sahte belgeler sızdırılmaktaydı. “Batılı petrol şirketleri Azerbaycan’da çalışmalarına 1992’de başladılar. Ancak bu dönemde Hazar’ın petrol rezervlerine kuşku ile bakılıyordu. KGB’NİN 1980 belgeli bir raporu basına sızdırılmıştı. Rapora göre Hazarda petrol rezervlerinin şişirtilerek abartıldığı iddia ediliyor ve “Hazar’da petrol yok” deniliyordu.”⁹²

Azerbaycan’da mevcut siyasi istikrarsızlıklar ve Rus KGB’SİNİN entrikaları nedeniyle, sabık Cumhurbaşkanı Ebülfaz ELÇİBEY döneminde petrol konsorsiyumu projesini hazırlamasına karşın bir türlü imzalanamıyordu. Bu projede Elçibey, Türkiye için %30 pay ayırmış, petrolün Bakü-Ceyhan hattıyla nakledilmesine ilişkin karar çıkartmıştı. Rusya’ya petrol payı verilmemesi ve iç siyasi olaylar gibi pek çok etken Elçibey’in iktidardan gitmesinde önemli rol oynadı.⁹³

“Rusya’nın Hazar Petrollerine yönelik stratejileri şu üç noktayla özetlenebilir:

- 1- Hazar Bölgesi Petrol Piyasasına girme,
- 2- Yeni petrol yataklarının geliştirilmesine katılma,

⁹² Faruk ARSLAN: Hazar’da Petrol Fırtınası, Zaman Gazetesi, 01 Şubat, 1997, 14.

⁹³ Azer EYVAZOV: Azerbaycan Petrol Üretimi ve Ekonomik Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, (Ankara, 2003), 28.

- 3- Doğu-Batı trans-kıtasal enerji iletişimini geliştirmeye katılmaya ve birleşmiş bir petrol ulaşım ağını organize ederek elinde bulundurma.”⁹⁴

Rusya diğer taraftan Hazar Denizi'nin paylaşımı konusunda sınırların çizilmeden ortak iletişimini savunarak üretilecek petrolün kendi topraklarından geçmesini kabul ettirmek istemektedir. Burada Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattına itiraz ederek, Hazar'ın statüsünü dayanak olarak göstermektedir.⁹⁵ SSCB çöktükten sonra da bu politikanın devam etmesi için Ermenileri elinde piyon olarak kullanan Rusya bu yüzden Azerbaycan toprakları üzerinde bu şekilde oyun oynamaktaydı. *Unutmamak gerekir ki tarih boyu Türklük gururunu kaybetmeyen Türk milletleri, araya Çin Seddi de çekilse yine birliklerini kaybetmeyecektir.*

Rusya istediklerini elde edemeyerek bölgeden eli boş dönmüştür. Bunun için de bir müddet Türk devletlerine karşı soğuk davranırsa da sonradan Batı devletlerinin bölgeye yönelik yatırımları Rusya'yı da tetiklemiştir. Geç kalınmışlığın telafisi için bölgeye yönelik göz kırpması politikalarına girmiştir. Her ne kadar bölge devletlerine karşı sıcak davranırsa da geçmişteki hatalarını telafi edebileceği söz konusu değildir, olamaz da.

⁹⁴ Resul GOULİYEV: Petrol ve Politika, çev. Fatma FERAN, Medya Tek Medya Hizmetleri Yayınları, (İstanbul, 1997), 95.

⁹⁵ Ariel COHEN: Rusyanın Yeni Kafkasya Politikası, Avrasya Etütleri, Türk Cumhuriyetleri Özel Sayısı, (Yaz, 2001), 114.

2.1.3. Bölgeye yönelik gelişmiş devletlerin girişimleri

20. asrın sonlarına doğru yeni dünya politika sahnesinde yeni bir politika oyunun oynanmaya başlamıştır. Bu oyunun temel sebebi çöken (SSCB) devletin ardından bağımsızlıklarını yeni kazanan devletler ve bu devletlerin yeniden kazandıkları doğal kaynaklardı. Bu doğal kaynaklara tekrar sahip çıkmak isteyen Rusya ve Batı devletleri başta da ABD. “1989 sonlarına doğru SSCB’nin çökmesiyle dünyadaki siyasi ve stratejik değişimler ortaya çıkmıştır. Büyük devletler mecburen politikalarını yenin bağımsızlığını kazanan Kafkas devletlerine ve Hazar havzasına çevirmiştir.

SSCB’nin dağılması ile Orta Asya ve Kafkasya’daki devletler bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra, Batılı Ülkelerin bağımsızlıklarını tanımasıyla Batılı ve Gelişmiş ülkelerin akınına uğradı. Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri enerji bakımından zengin yer altı enerji kaynaklarına sahip olduğundan yabancı yatırımcıların uğrak merkezi haline geldi. Azerbaycan ve Kazakistan petrol, Türkmenistan ise doğal gaz rezervleri ile hemen dikkati çekti ve dünya petrol devleri bu ülkelere akın etti.”⁹⁶ Hazar bölgesinin dünya ekonomisi ve siyasetinde ortaya çıkışı, ister istemez yarım yüzyıldır Avrasya üzerinde kurulmuş olan bütün dengelerin yıkılmasına yol açmıştır. Ortadoğu’ya yeni bir rakip çıkmıştır. İki kutuplu dünya düzeninde paylaşılan doğal kaynaklar, Sovyetler Birliği’nin siyaset sahnesinden çekilmesinden sonra boşta kalmıştır. Bu bölgeye hakim olacak herhangi bir gücün aynı zamanda çok büyük bir siyasi nüfuza sahip olması kaçınılmazdır.

Dünyada petrol üretim kaynakları gittikçe azalmakta, bunun aksine talepleri ise hızla artmaktadır. Batılı güçlerin sahip oldukları petrol rezervlerinin yakın gelecekte bitecek olması ABD, AB ve diğer Pasifik ülkelerinin dikkatini eski SSCB’den kopan Türk Cumhuriyetlerine yönelmesine neden olmuştur. Hazar Bölgesindeki, toplam 520 milyon ton

⁹⁶ Ceyhun ŞİRİNOV: a.g.t., 44.

üretilebilir petrol rezervleri ile 105 milyar m³ olduğu tahmin edilen doğalgaz rezervleri hesaplamaları bu bölgeyi son derece önemli kılmaktadır. Özellikle 1991'den sonra bu bölgelerdeki devletlerin bağımsızlıklarını yeniden kazanmalarıyla, bu rezervlerin işletilmesi ve nakli tüm dünyanın dikkatini çekmiştir.

Bu açıdan Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle bağımsızlığını kazanan cumhuriyetlerdeki petrol kaynakları diğer büyük devletlerin bu bölgeye gözlerini dikmelerine neden olmuştur. Bu konuda özellikle, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'daki petrol ve gaz yatakları ilgi çekmiştir.⁹⁷ Ortada kalan doğal kaynaklardan herkes pay kapmak için kıyasıya mücadele etmişlerdir. En büyük kârı Batı devletleri elde etmişlerdir. Çünkü, bütün alanlarda Rusya dışlanmış, mücadelenin dışına itilmiştir. Diğer bir önemli kazanç ülkesi ise coğrafi yerleşimi bakımından ve önemli stratejik noktada yerleşmesi sebebiyle Türkiye olmuştur. Doğu-Batı, Güney-Kuzey koridoru ve geçit kapısı olan Türkiye bu doğal kaynakların mücadelesi ortamında dışarıda kalmamış gerekli hamleleri yapmıştır. İster istemez mücadelenin içerisinde boy göstererek en önemli sorunu giderme yolunda çaba sarf ederek, doğal kaynakların taşınması konusunda önemli bir rol üstlenmiştir.

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla Avrupa ile Asya arasında AVRASYA adıyla yeni bir strateji dengesi kurulmaya başlanmıştır. Bu strateji dengesinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri'ne büyük rol düşmektedir.

⁹⁷ http://www.gençbilim.com/odev/odevgoster.php?il=ankara_etimesgut&id=18900#
(15.12.2005).

2.2. Hazar Havzası Doğal Kaynakları Rezervleri

Büyük devletler ve çeşitli petrol şirketleri bu bölgeye önem verdiklerine göre bu bölgelerdeki rezervler nelerdir? Gerçekten mücadeleye değecek derecede geniş kaynaklara sahip midir? Bu konuda öncelikle dünyadaki mevcut rezervlere bakacak olursak; “1997 yılı itibarıyla dünyada kanıtlanmış petrol rezervlerinin bölgelere göre dağılımı şöyledir;

Tablo 4: Dünyadaki Petrol Dağılımı

Orta Doğu	%65
Orta ve Güney Amerika	%9
Afrika	%7
Eski SSCB Ülkeleri	%6
Asya ve Okyanusya	%4
Avrupa	%2

Yine 1997 yıl itibariyle kanıtlanmış dünya gaz rezervleri ise şöyledir;⁹⁸

Tablo 5: Dünyadaki doğal gaz dağılımı

Eski SSCB Ülkeleri	%39
Orta Doğu	%34
Afrika	%7
Kuzey Amerika	%6
Asya ve Okyanusya	%6
Orta ve Güney Amerika	%4
Avrupa	%4

Hazar Bölgesindeki rezervler ise; “İspatlanmış petrol rezervleri 30 milyar ton, doğalgaz rezervleri ise tahmini olarak 7-10 trilyon m³ ’tür (1998 rakamlarıyla). Bu miktarlar 22 milyar varillik ABD ve 17 milyar varillik Kuzey Denizi rezervleri ile ve yine 8-5 trilyon m³’lük Kuzey Amerika rezervleri ile karşılaştırıldığında petrol şirketleri ve büyük devletlerin neden bu bölgelerde bu kadar çok ilgilendikleri kolayca anlaşılmaktadır.⁹⁹

Hazar’da Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri Hazar bölgesinde ihrac potansiyelinin belirlenmesi bakımından Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan’ın ülke rezervleri dikkate alınması halinde, Hazar’a kıyıdaş ülkelerin keşfedilen petrol rezervleri 5 milyar ton, tahmini rezervler ise 18 milyar ton civarındadır. Yapılan bazı tahminlere göre ise Hazar bölgesinde petrol rezervleri 18-35 milyar varil düzeyindedir. Bu rezervlerin gelecekte 200 milyar varile ulaşabileceği de tahminler arasındadır. “Dünya enerji tüketiminde petrolün payı günümüzde % 40 civarında bir paya sahip olan

⁹⁸ Orta Asya Araştırmaları: “Orta Asya Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri”, Harp Akademisi Komutanlığı Yayınları, (İstanbul, Nisan, 1999?, 15-16.

⁹⁹ Orta Asya Araştırmaları: a.g.m., 44.

petrolün, 2010 yılı itibariyle % 50'nin üzerinde bir paya sahip olacağı tahmin edilmektedir. Dolayısıyla 20. yüzyılda en güçlü enerji kaynağı olan petrol, 21. yüzyılda da önemini koruyacaktır.

Hazar havzası enerji kaynaklarının genel görünümüne bakıldığında ise karşılaşılan manzara şu şekildedir. Dünyanın en eski petrol bölgelerine sahip olan Azerbaycan içinde bulunduğumuz dönemde bütün gelişmelerin odak noktasını oluşturmaktadır. Azerbaycan'ın bilinen petrol rezervlerinin 3.3 milyar varil olduğu tahmin edilmektedir. bu miktarın 1.2 milyar varili karada, 2.1 milyar varili ise karadan az uzaklıktaki deniz alanlarında olduğu bilinmektedir.”¹⁰⁰ Azerbaycan ve Kazakistan'a ait bölgelerde rezerv tespit çalışmaları hâlen devam etmektedir. ABD enerji bakanlığı Hazar'da 200 milyar varil petrol bulunduğunu tahmin etmekte. Bu da yaklaşık 13 milyar ton demek, bugünkü değeri tahmini 40 trilyon dolar. Bu gün 700 milyar varil rezervlere sahip Orta Doğu bölgesinden sonra en büyük rakam. Bazı çevreler ABD'nin bu rakamını artılı buluyor. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi olan SOCAR'IN Azerbaycan petrol rezervlerinin 3.5 milyar ton dolayındadır diyor. Azerbaycan'da denizde 14'den fazla, toplam 50'den fazla yatakta sondaj ve üretim çalışmaları sürmektedir. İşletmeye açılmamış 140 civarında petrol yatağı bulunuyor.¹⁰¹

Hazar Havzası'nda Azerbaycan, kullanılan ve henüz kullanılmayan oldukça verimli petrol yataklarına sahip. Keza Kazakistan'ın da petrol yatakları kapsamlı ve verimli. Türkmenistan ise, petrolü az olmasına rağmen, doğal gaz bakımından dünyanın en zengin yataklarına sahip. Özbekistan'ın da petrolü az olmasına rağmen, zengin doğal gaz yataklarının olduğu biliniyor. IEA'nın hesaplamasına göre bu bölgedeki petrol rezervleri 2-6 milyar ton civarındadır. Bu miktar, dünya petrol rezervlerinin %1.5 ile %4'üne tekabül ediyor. Özbekistan hariç bölgenin doğal gaz rezervleri toplamının

¹⁰⁰ Michael Roenberg & Glen Howard: "Russian Oil & Gas Guide", Azerbaijan Oil Industry, cilt 2, no 3, (Temmuz 1993), 34.

¹⁰¹ Ceyhun ŞİRİNOV: a.g.t., 37-38.

4500-7000 milyar m³ olduğu tahmin ediliyor (Özbekistan'ın doğal gaz rezervi ise 2000 milyar m³ civarında). Buna Azerbaycan'da yeni bulunan doğal gaz dahil değil.¹⁰² "U.S. Geological Survey" ve "Oil Gas Journal" dergilerine göre A.B.D., Kanada, İngiltere ve Mısır'daki Petrol rezervlerinin 10 yıllık ömrü kaldı. Suudi Arabistan, Rusya ve İran'ın rezervleri 48 yılda bitecek. Yüz seneden fazla petrol vermeye devam edecek topraklar ise Irak, Kuveyt, Kazakistan ve Azerbaycan'a ait.¹⁰³

Hazar'a kıyısı olan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Rusya Federasyonu ve İran ile bölge hinterlandında yer alan Özbekistan, Hazar Bölgesi'ndeki temel enerji üreticilerdir. Ancak, dünyanın önde gelen ham petrol ve doğal gaz üreticilerinden Rusya Federasyonu ve İran'ın Hazar kıyısında önemli sayılabilecek bir petrol rezervi bulunmamaktadır. Yakın bir gelecekte, petrol potansiyeli açısından Azerbaycan ile Kazakistan, doğal gaz deposu olarak daha çok Türkmenistan ve Özbekistan öne çıkacaktır. Ayrıca, yaklaşık 1 trilyon m³'lük rezerv tespit edilen Şah Denizi'nin keşfi ile birlikte, sadece petrol değil bir doğal gaz ülkesi olacağının da sinyallerini veren Azerbaycan'ı son gruba da dahil etmek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle, 21. yüzyılın en stratejik enerji üretim merkezlerinden biri olmaya aday Hazar Bölgesi'nde ham petrol üretim ve ihracat potansiyeli açısından en çok dikkat çeken ülkelerin Azerbaycan ve Kazakistan olduğu iddia edilebilir. Nitekim, Bakü'nün doğu ve güneydoğusunda yer alan Azerbaycan'a ait Hazar sahalarında, 30 milyar varilden fazla ham petrol rezervi olduğu tahmin edilmektedir. Kazakistan'a ait kuzeydoğu Hazar sahili ve Orta Kazakistan'daki toplam 22 büyük sahada ise 95 milyar varillik "dev" Kaşagan'ın keşfi ise önümüzdeki 10 yıl içinde Kazakistan'ı en büyük petrol üreticileri ve ihracatçıları arasında katacaktır.¹⁰⁴ 1998'de Uluslararası Enerji

¹⁰² Ceyhun ŞİRİNOV: a.g.t., 119.

¹⁰³ Ceyhun ŞİRİNOV: a.g.t., 113.

¹⁰⁴ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT: "Bakü – Tiflis – Ceyhan, 21. Yüzyılın İpek Yolu", Stratejik Analiz, cilt 6, sayı 62, (Ankara, Haziran, 2005), 21.

Ajansı tarafından yayınlanan bölge ile ilgili bugüne kadarki en kapsamlı rapora göre Hazar Bölgesi toplam (ispatlanmış + muhtemel) petrol rezervleri 200 milyar varil düzeyindedir. Söz konusu raporda, sadece bölgede ispatlanmış ham petrol rezervlerini dahi, dünya toplam ispatlanmış petrol rezervini yüzde 4'üne denk geldiğini öne sürülmektedir. Temmuz 2002'de revize edilen ABD Enerji Bakanlığı verileri ise, Kaşağan'ın keşfini de dikkate alarak, Hazar Bölgesi toplam (ispatlanmış + muhtemel) petrol rezervlerinin 250 milyar varil civarında olduğunu göstermektedir. Bölge ham petrol rezervlerini ekonomik değerinin günümüz ham petrol fiyatlarıyla (40-50 Dolar/varil) 10-15 trilyon Dolar civarında olduğu hesaplanabilir. 2003 yılı sonu itibarıyla dünya toplam ispatlanmış ham petrol rezervlerinin, 1 trilyon varilden biraz fazla ya da 157 milyar ton düzeyinde olduğu hesaplanmaktadır. Bu rakam, hazar petrol potansiyelinin nerede durduğu hakkında bir fikir vermektedir; her ne kadar "muhtemel" ağırlıklı bir rezerv rakamı olsa da, dünya İran ile Irak rezervlerinin toplamına eşit düzeyde ciddi bir petrol rezervi ile karşı karşıyadır.¹⁰⁵

Hazar Bölgesi'ndeki doğal gaz rezervlerinin miktarı konusunda da çok çeşitli tahminler yapılmaktadır. BP'NİN 2004 yılında yayınlanan son raporunda, 2003 sonu itibarıyla dünya ispatlanmış doğal gaz rezervi 176 trilyon m³ olarak verilmiştir. Yakın bir gelecekte bu tablonun önemli bir parçası olması beklenen Hazar Bölgesi doğal gaz rezervleri de petrolünkine benzer bir şekilde sürekli değişmekle birlikte, bölgenin toplam (ispatlanmış + muhtemel) 18-20 trilyon m³ civarında doğal gaz rezerv potansiyeline sahip olduğu öne sürülmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı, Hazar'ın ispatlanmış doğal gaz rezervlerinin dünya toplamından %5 civarında pay aldığını ifade etmektedir.¹⁰⁶ Hazar'da en önemli iki üretici ülke Azerbaycan ve Kazakistan'dır. 2003'de 15,5 MT olan Azerbaycan ham petrol üretiminin, 2010'da 70 MT, 2020'de ise 120 MT düzeyine çıkacağını; buna bağlı olarak

¹⁰⁵ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT:a.g.m., 21-22.

¹⁰⁶ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT:a.g.m., 22.

da 2003'teki 10 MT'luk yıllık ihracatın 2010'da 55 MT ve 2020'de 94 MT seviyesine sıçrayacağı tahmin edilmektedir. Bu tahminlerle, önümüzdeki beş yıl içinde, Azerbaycan GSYİH'NİN en az yüzde 30'nun tek başına petrol sektöründen kaynaklanacağı, hatta 2010'da, petrolden sağlanacak gelirin 5-6 Milyar Dolar'a ulaşabileceği; diğer bir ifadeyle petrol gelirinin ülke cari GSYİH'SİNİN yaklaşık iki katına çıkacağı hesaplanmaktadır. 2003'te yaklaşık 53 MT olan Kazakistan ham petrol üretiminin de 2010'da 100 MT ve 2020'de 160 MT düzeylerine çıkacağı tahmin edilmektedir. Bu üretim rakamlarıyla Kazakistan, 10 yıl içinde dünyadaki en önemli üreticiler arasına girecektir. Üretim artışı ile birlikte 2003'de 40 MT civarında olan Kazakistan ham petrol ihracatının da hızla artması, 2010'da 55 MT ve 2020'de 78 MT düzeyine ulaşması beklenmektedir. Kazakistan, 2010'dan başlamak üzere 2020'lere kadar ham petrol üretiminin yüzde 50'sinden fazlasını ihracata ayıracaktır.¹⁰⁷ Hazar Denizi ve Orta Asya'da tahminen 40 milyar varillik bir petrol rezervi var. Önümüzdeki yıllara araştırmaların kesinlik kazanmasıyla bu rakamın 100 ile 200 milyar varil civarında bir seviyeye çıkacağı bekleniyor. Basra Körfezi'nde Kuveyt'in toplam petrol rezervinin 97 milyar varil olduğunu düşünürsek, bölgenin uluslararası ekonomi rekabet ortamında gün geçince neden daha fazla önem kazandığını anlayabiliriz.¹⁰⁸

2015 yılı itibariyle dünya petrol tüketimi 4 milyar ton olarak tahmin edilmektedir. 2015 yılı itibariyle Hazar bölgesinden ise dünya piyasalarına her gün ortalama 4.12 milyon varil petrol arz edebilir ve günlük üretim hacmi 4.7 milyon varil olabilir. Dünyada en çok petrol üreten ülke rakamları ile mukayese edildiğinde, 2015 yılında petrol üretimi bakımından Hazar bölgesi dünyada üçüncü sırada yer alabilecek bir öneme sahiptir.¹⁰⁹ 2003'te toplam 127 milyar m³ civarında olan Hazar Bölgesi doğal gaz üretiminin, 2010'da 200 milyar m³'e yükseleceği tahmin edilmektedir. Aynı şekilde, Hazar'da

¹⁰⁷ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT:a.g.m., 22.

¹⁰⁸ Ceyhun ŞİRİNOV: a.g.t., 36.

¹⁰⁹ <http://www.petrocu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=95> (13.10.2005).

doğal gaz ihracatının da hızla artması ve 2010'da 85 milyar m³ dolayında Hazar doğal gazının Avrupa başta olmak üzere çeşitli piyasalara sevk edilmesi beklenmektedir.¹¹⁰

Yukarıdaki değişik kaynaklardan şunu söyleye biliriz ki, Hazar Havzası küçük görülmeyecek derecede büyük petrol ve doğal gaz rezervlerine sahiptir. Her ne kadar bu doğal kaynaklar SSCB zamanında israfli kullanılsa da yine de ehemmiyetini kaybetmemiş aksine giderek önemini artırmıştır. Artık Rusya'dan bağımsız bir enerji politikası izleseler de unutmamak gerekir ki Hazarın doğal kaynaklarını dünya piyasalarına çıkarmak en büyük sorun olacaktır. Çünkü kapalı bir alanda yerleşmesinden dolayı kıta içi devletlerin de Hazar bölgesinde olması işi daha da zora sokmaktadır.

Bundan sonraki politika petrol çıkarma veya onu kimin işletip kimin satacağı değil bu doğal kaynakları Rusya'dan bağımsız hangi güzergahla dünya pazarlarına taşınacağı söz konusu olmuştur. Çünkü eskiden bu doğal kaynaklar Rusya üzerinden Avrupa'ya ve dünya pazarlarına çıkarılmaktaydı. Şimdiyse hem bağımsız yeni devletler hem de Batı devletleri bu güzergahın kesinlikle kullanılmamasını özellikle vurgulamışlardır. Bu yüzden de Batı devletleri Hazar havzasındaki doğal kaynaklara sahip devletlere karşılıksız kredi imkanları sağlamıştır. Hatta oradaki petrol üretimi girişimlerinde bile bulunmuşlardır. Bunun sonucunda da Hazar havzasındaki bütün petrol üretimi ve işletiminin büyük kısmı anlaşmalar sonucu batı şirketlerine verilmiştir.

¹¹⁰ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT:a.g.m., 22.

2.2.1. Azerbaycan petrol ve doğal gazı

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla Yeni Dünya Düzeni'nin yeniden düzenlenmesinin ilan edildiği doksanlı yıllar, dünya enerji ve petrol kaynaklarının el değiştirmesi ve yeniden bölüşülmesi mücadelesinin hızlanmasına tanıklık etmiştir. Bundan en fazla nasibini alan da Avrasya olmuştur. Dünya üzerinde siyasi ve ekonomik olarak etkili olan devletlerin büyük çoğunluğu Avrasya bölgesinde bulunmaktadır. Bu bölgeye hakim olacak herhangi bir gücün aynı zamanda çok büyük bir siyasi nüfuza sahip olması kaçınılmazdır.

Tüm bunlar, Avrasya'daki enerji kaynakları üzerinde son 150 yıldır devam eden çıkar savaşlarına neden olmaktadır. Bu coğrafya üzerinde, özellikle Sovyetler Birliği'nin hakimiyet alanında kalmış olan topraklarda, petrol ve doğal gaza sahip ülke ve toplumların hiçbirinde savaşlar, darbeler ve katliamlar eksik olmamıştır.¹¹¹

Bütün zorluklara rağmen hem bağımsızlıklarını hem de doğal kaynaklarını kaybetmeyen devletlerden birisi, daha doğrusu ilki Azerbaycan'dır. Azerbaycan diğer bağımsız devletlerden farklı olarak doğal kaynak yüzünden ve jeostratejik önem nedeniyle toprak kaybına uğramış, en korkuncu 1990 senesinin 20 Ocak'ta Rusya'nın *Kızıl Ordusu* tarafından soykırım gerçekleştirilmiştir. Ama yine de hiçbir yönden taviz vermeyen Azerbaycan halkı ve devleti hem özgürlüğünü hem de sahip olduğu doğal kaynaklarını elinde tutmayı başarmıştır. Azerbaycan'ın sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervleri diğer ülkelerle karşılaştırıldığında hem doğal gaz hem de petrol alanında geniş konsorsiyumlara sahiptir. "Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe tahmin edilen petrol rezervi 3.3 milyar varildir. Bunun 1.2 milyar varilinin karada, 2.1 milyar varili ise karadan az uzaklıktaki deniz alanlarında

¹¹¹ <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=97> (11.01.2006).

olduğu bilinmektedir. Tahmini petrol rezervinin istihraç ve işletilmesi için gerekli olan yatırım tutarı 50 milyar ABD dolarıdır.”¹¹²

Bu gün Azerbaycan’ın eskiyen teknolojiyi yenileyememesinden dolayı ülkenin karada bulunan petrol alanları büyük ölçüde tükenmiş durumdadır ve bu bölgelerin Azerbaycan’ın petrol üretimine olan katkısı günlük 200.000 varil civarındadır, ancak Hazar Denizi’nde bulunan *Neft Daşları* ve *Güneşli* bölgeleri halen ülkenin en önemli petrol alanlarıdır. Güneşlinin kuzeyinde ise 1 milyar varil petrole sahip olduğu tespit edilen Karabağ bölgesi bulunmaktadır. Bu verilerin ışığı altında Azerbaycan’ın sahip olduğu toplam petrol rezervlerinin 3.5 milyar varil olduğu düşünülmektedir. Öte yandan, halen üretime açılmamış 600’e yakın petrol kuyusunun olduğu da ayrı bir gerçektir. Bu durumda petrol rezervlerinin bu rakamın çok daha ötesinde olduğu düşünülebilir.¹¹³

2.2.2. Kazakistan Petrol ve Doğalgazı

Hazar bölgesinin diğer bir önemli ülkesi ise Kazakistan’dır. Kazakistan Hazarın doğu kıyısında yer almaktadır. Özellikle petrol rezervleriyle yabancıların iştahını daha da kabartmaktadır. Doğal gaz rezervlerinin fazla olmamasına karşın petrol yüksek rezervlerde bulunması Kazakistan için önemli bir ekonomik kalkınma ve jeopolitik araçtır. Kazakistan sadece bağımsızlık sonrası keşfedilmiş önemli bir petrol kaynağı değildir. Burası SSCB zamanında da önemli bir bölge olarak bilinmekteydi. “Kazakistan,

¹¹² İmran RZAYEV: Azerbaycan Petrolün Uluslararası Piyasalara Pazarlanmasında Karşılaşılan Pazar Sorunları (Doğu Karadeniz Bölgesi Örneği), Yüksek Lisans Tezi, (Trabzon, Mayıs, 2003), 2.

¹¹³ Michael Roenberg & Glen Howard: a.g.m.,

Sovyetler Birliği döneminde ikinci büyük Cumhuriyet ve ikinci büyük petrol üreticisi ülke idi.”¹¹⁴ Hazar Denizi’nin doğu kıyısındaki Kazakistan ise çok zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahiptir. Özellikle *Tengiz* bölgesi dünyanın onuncu en büyük petrol sahasıdır. Bu bölgenin bilinen rezervleri 30 milyar varil civarındadır. *Tengiz’in* hemen kuzeyinde yer alan *Korolev* petrol sahası rezervlerinin ise 18.4 milyar varil olduğu tahmin edilmektedir.¹¹⁵

Kazakistan da diğer bağımsız Türk devletleri gibi bağımsızlığının hemen ardından Rusya’dan bağımsız bir politika yürütmeye başlamıştır. Zaten Türkiye’yle kara bağlantısı olmaması nedeniyle hiçbir savaş veya sorun yaşamaksızın (Türkiye’yle Türk Cumhuriyetleri arasındaki bağı koparmak için) petrol politikasını gerçekleştirmiştir. SSCB’nin çökmesiyle yabancı şirketlerin özellikle Batı şirketlerini ağırlıklı olarak yoğunlaştığı bu bölgede özellikle petrol çıkarma ve üretme alanında yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Batı devletlerinin buradaki yatırımlarının karşılığında da Kazakistan’ın da kendi politik isteği doğrultusunda buradaki doğal kaynakları Rusya’dan bağımsız bir yolla dünya pazarlarına taşınma konusunda Batı devletleriyle razılaşmış ve gerçekleşecek olan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattıyla dünya pazarlarına taşınması gerçekleşecektir. Bu taşıma yolunun gerçekleşmesindeki en büyük etken rol Batı devletlerine ve onların buradaki şirketlerinin sayesinde gerçekleşmiştir. Çünkü hem Avrupa devletleri hem de ABD şirketleri burada da ağırlıklı olarak boy göstermektedirler. Dolayısıyla onların istedikleri yönde projelerin gerçekleşmesi kaçınılmazdır. Unutmamak gerekir ki, bu isteği başta Kazakistan devletinin kendisi de istemektedir. Çünkü bu sayede Rusya’dan bağımsız sorunsuz bir şekilde doğal kaynaklarını hiçbir tesir altında kalmadan dünya pazarlarına çıkarma imkanına sahip olacaktır. “Hazar’ın diğer önemli petrol ülkesi Kazakistan. Onun da en önemli yatakları Tengiz yataklarıdır. Bu yatakların işletme hakkı

¹¹⁴ Tayfun Atmaca: Paylaşılamayan Hazar, Yeni Avrasya, Cilt I, Sayı 9, 25.

¹¹⁵ ASAM Enerji – Çevre Teknoloji – Masası: Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 1, sayı 11, (Ankara, Mart 2001), 64.

büyük ölçüde ABD şirketi Chevron'un elindedir. Yapılan rezerv çalışmaları Tengiz'in 10 katı büyüklüğünde yeni yataklar varlığını ortaya koydular. Kazakistan yönetimi Hazar'ın Kazakistan'a ait bölgesinde 10 milyar ton dolayında petrol rezervinin olduğunu söylüyor.”¹¹⁶

Batı devletleriyle birlikte çalışmalarını sürdüren diğer önemli ülke de Türkiye'dir. “Türkiye'nin Kazakistan ile ilgili asıl hedefi Kazakistan petrolünü bölgesinden taşımak için Bakü-Ceyhan boruhattı tasarısını uzatarak inşa etmektedir. Bu arada, kuzeyden geçen rotalara ilave olarak Kazakistan ve Hazar Boruhattı Konsorsiyumu'nun yabancı katılımcıları, Kazak petrolünü dışarıya ihraç için alternatif projeler üzerinde görüşmelere devam etmişlerdir. Haziran 1996'da, Azerbaycan petrol konsorsiyumunun resmi bir görevlisi, Azerbaycan ve Kazakistan'dan Hazar petrolünün taşınması içi “ortak” Azerbaycan – Gürcü ya da Azerbaycan – Gürcü – Türk rotasının göz ardı edilmediğini ifade etmiştir. Daha önce 1995 sonbaharında Kazakistan ve Türkiye, Kazak petrolünün Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan limanı üzerinden geçişine ilişkin bir anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşma, önce Mangışlak – Bakü istikametinde Hazarın altından geçecek Trans – Hazar petrol boruhattı, sonra da Gürcistan üzerinden Azerbaycan'ı Türkiye'ye bağlayacak hat olmak üzere iki kademelidir.”¹¹⁷

2.2.3. Türkmenistan Doğalgaz ve Petrolü

Daha çok doğal gaz rezervleriyle dünyanın dikkatini çeken diğer bir Türk devleti ise Türkmenistan'dır. Türkmenistan petrol rezervlerinin az olmasına karşın önemli doğal gaz rezervlerine sahiptir. Türkmenistan da

¹¹⁶ Ceyhun ŞİRİNOV: a.g.t., 38.

¹¹⁷ Российская Газета: Июль 22, (1996), 14.

Kazakistan gibi Hazarın doğusunda Hazara kıyıdaş bir ülkedir. Bağımsızlık sonrası Azerbaycan ve Kazakistan'ın petrol politikası gibi Türkmenistan da bağımsız petrol politikası daha doğrusu Doğal gaz politikası yürütmüştür. "Hazar Petrollerine konu olan diğer bir ülke ise; Türkmenistan'dır. Türkmenistan'ın tüm petrol rezervleri Hazar Denizi'nin güneydoğu kıyıları arasında yer alan havzasındadır. 19 petrol yatağı bulunan Türkmenistan'ın batısında Kızilkum bulunmaktadır. Buğdaylı bölgesi de 12 petrol yatağına sahiptir."¹¹⁸ Bugün, Hazar Bölgesi'nde tahmini 18-35 milyar petrol rezervi ile 236-337 tef gazın varlığı ispatlanmış durumdadır. Bu rakamlara ilave olarak, yaklaşık 235 milyar varillik petrol (toplam Orta Doğu rezervlerinin dörtte biri) ile 328 tef gazın (toplam Kuzey Amerika rezervi 300 tef) henüz ispat edilmemiş olmasına rağmen varlığı tahmin edilmektedir. Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan dünyanın en büyük gaz üreticisi 20 ülke arasına girmektedir.¹¹⁹ Orta Asya Cumhuriyetleri arasında en büyük doğalgaz rezervlerine ve yıllık üretim kapasitesine sahip olan ülke Türkmenistan'dır. Dünyanın doğal gaz rezervleriyle karşılaştırıldığında; Türkmenistan'daki doğalgaz rezervleri, toplam rezervlerin %5'ini oluşturmakta olup, ispatlanmış doğal gaz rezervleri yaklaşık 101 tcf civarındadır.¹²⁰ 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Kafkasya'nın potansiyel ham petrol üreticileri arasında önemli bir yer alması beklenen bir diğer Orta Asya ve Hazar ülkesi Türkmenistan da, 80 milyar varillik "muhtemel" ham petrol rezerviyle dikkat çekmektedir. Ancak, günümüzde, gerek Hazar kıyı şeridi boyunca uzanan gerekse ülke içlerinde yer alan sahalarda daha çok doğal gaz üretilmektedir. 2003 sonu itibarıyla 3 trilyon m³ civarındaki sadece ispatlanmış doğal gaz rezerviyle Türkmenistan, tam anlamıyla bir "doğal gaz devletidir". Bugün, doğal gaz üretimine ağırlık veren ülkenin, muhtemel rezerv potansiyel sayesinde, 21. yüzyılın ilk

¹¹⁸ Bekir GÜNAY: Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Hatları , "Yeraltı Zengini Yeraltı Fakiri Türkmenistan", Bağlam Yayınevi, (İstanbul, 1998), 49.

¹¹⁹ Mehmet ÖZKANLI: "Türkiye'nin Petrol ve Doğalgaz Politikası", Enerji Dergisi, Sayı:7, (Temmuz, 2003), 8.

¹²⁰ Ceyhun ŞİRİNOV: a.g.t., 45.

çeyreğinin sonlarında, ham petrol üretimi ve ihracatıyla da adından söz ettirmesi beklenmektedir.¹²¹

Bağımsızlık sonrası buraya da doğal olarak ilk yatırım yapan devletler Batı devletleri adı altında çalışan Batı şirketleri yatırım yapmışlardır. Diğer bağımsız ülkeler gibi Rusya'dan bağımsız özgür bir politikaya yönelen Türkmenistan da kendi doğal kaynaklarını kendi isteği doğrultusunda işletmektedir. "Türkmenistan ile Mobil şirketi arasında yapılan anlaşmalara göre Türkmenistan petrollerine 100 milyon \$ yatırım yapılması kararlaştırılmıştır. Bu anlaşmaya göre; Basra, Gelmes ve Kotortepe sahalarında keşfedilen petrolün %52'si Mobil şirketine %27'si Mnument ve %20'si de Türkmen Neft şirketlerine kâr olarak kalacaktır. Üretimin ise 2006-2007 yıllarında 500 bin varile çıkarılması tasarlanmaktadır."¹²²

Yabancı şirketlerin buradaki doğal kaynakları işletmeleri sebebiyle yine dünya pazarlarına direkt çıkışı olmaya Türkmenistan da mecburen aracısız bir nakil yolu arama illerine başlamıştır. Ama yabancı şirketlerin teklifiyle buradaki doğal gaz ve petrolün aynen Kazakistan gibi Hazarın altında Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattına birleştirerek dünya pazarlarına çıkmasını sağlamaya çalışmışlardır. Buradaki yabancı şirketin Amerika ağırlıklı olduğunu göz önüne alacak olursak kesinlikle Rusya'dan bağımsız en alternatif yolun seçileceği kesindir. Tercih edilecek yol da tabii ki Amerikanın isteği doğrultusunda gerçekleşecektir. Hazardaki doğal kaynakların rekabetinde en kârlı devlet yine Amerika olmuştur. İster Azerbaycan'da ister Kazakistan' isterse de Türkmenistan'da ABD şirketleri daha cazip yatırımlar sunarak rekabetten başarılı çıkmışlardır. Rekabetteki en büyük amaç doğal kaynakları Rusya'ya kaptırmamaktı ki, buna büyük ölçüde muvaffak olmuştur. "Hazar havzası ve doğal gazının çıkarımı üzerinde rekabet, Amerikan tekellerinin lehine sonuçlandı. Şimdi bütün sorun bu zenginliklerin dünya

¹²¹ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT:a.g.m., 22.

¹²² Bahir ÇAYLI: a.g.t., 26.

pazarlarına taşınmasında da Amerikan emperyalizmi kontrolünün sağlanmasıdır.”¹²³

ABD’nin yanında bir diğer kazanç sağlayacak önemli ülke tabii ki, Türkiye olacaktır. Çünkü aracılık vasıtasıyla Türkmen gazını Rusya’dan alan Türkiye artık böyle bir sorunla karşılaşmayacaktır. Eskiden diretilen tez “*Ya al, ya öde*” devrini kapatma yönünde en büyük başarıyı sağlamış olacaktır. Özellikle sanayinin fazla olduğu bölgede, doğal gaz talebinin de giderek artması sonucu Türkiye’nin doğalgaz arzını sorunsuz karşılayacağı kesindir. Aynı zamanda Türkiye’nin doğusundan geçecek olan boru hattı güzergahı boyunca hem petrol hem de doğal gaz arzı kolaylıkla sağlanacaktır. Hem taşıma sorunu olmaksızın daha ucuza mâl olacak bu doğal kaynaklar Türkiye’nin doğusundaki sanayilerin ve ekonominin kalkınmasında en önemli faktör olacaktır.

1991 yılından önce dünya piyasası ile istedikleri gibi serbestçe bağlantıları olmayan Hazar ve orta Asya ülkeleri, SB’NİN dağılmasından sonra kendilerini dışarıya bağlayan yollar, kapılar, köprüler aramaktadırlar. “Hazar Denizi çevresindeki ülkeler artık bağımsız olduklarından kendi kaderlerini tayin edebileceklerdir: Batılı ülkeler artık Rusya’nın buyurgan bürokrasisi ile uğraşmak zorunda değillerdir.

Batılı şirketleri bu rezervlerin ortaklaşa işletilmesine olanak verecek düzenlemeler peşindeyken ortaya çıkan önemli bir soru: Hazar petrolünün dünya pazarlarına nasıl getirileceğidir? Asıl sorun, Avrasya petrolünün ve gazının, hasım, rakip ve istikrarsız durumdaki devletlerce kapatılmış olan bu bölgeye oldukça uzak mesafedeki uluslar arası pazara ulaştırılmasıdır. Kaynakların işletilmesinin ve diğer endüstriyel faaliyetlerin kaderi petrol ve gazın dünya piyasalarında satılmak üzere limanlara ulaşımını sağlayabilecek güvenli ve etkin boru hatlarının geliştirilmesine bağlıdır. Bu tür boru hatları

¹²³ Hppt://www.atilim.org/sinif/sp5/index.html (05.09.2003).

devreye sokulmadığı sürece bu kadar zengin rezervlere sahip olan bu bölgeden hiçbir yarar sağlanamayacaktır.¹²⁴ Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ortaya çıkan yeni güç dengeleri içinde Türkiye'nin ve Orta Doğu'nun komşusu yeni bir petrol deposu keşfedildi. Orta Asya ve Transkafkasya, içerdikleri zengin petrol zenginlikleri açısından bir ikinci Basra Körfezi konumuna gelebilir. Fakat bu kaynakların yeryüzüne çıkarılıp ticaret yolları üzerinden dünya pazarlarına ulaştırılması kaçınılmaz bir zorunluluk. "Hazar'ın hidrokarbon kaynaklarının büyüklüğü, Türkiye gibi bundan fayda uman ülkelerin yanı sıra beş kıyıdaş ülkenin her biri için muazzam bir ekonomik kalkınma potansiyeli sunmaktadır. Bu şaşırtıcı ölçekli kaynakların keşfi söz konusu ülkelere tüm ekonomik kalkınma düzeylerini arttırma, halklarının hayat standardını yükseltme, stratejik açıdan daha büyük bir önemle ve uluslar arası itibarla kendilerini 21. Yüzyıl'a taşıma olanağı vermektedir."¹²⁵

2.3. Hazar Havzası Devletlerin Jeostratejisi Ve Nakil Yolları

2.3.1. Hazar kıyısı devletlerin coğrafi konumu

SSCB'den kopan devletlerin coğrafi yerleşim şekilleri genellikle kıta içi devletlerdirler. Okyanusa direkt çıkışları olmadığı için sadece Hazar denizi vasıtasıyla Volga Nehrinden Kuzey Okyanusuna çıkışı vardır. Bağımsızlık sonrası bir çok anlaşmaların yapılmasına karşın bu anlaşmalar sonucu elde üretilen petrol ve doğal gazın hangi güzergahtan taşınacağı gerçekten de

¹²⁴ Mehmet ÖĞÜTÇÜ: "Avrasya Enerji Kaynaklarına Bakış, Uzun Vadeli Bir Batı Stratejisi İhtiyacı", Avrasya Etüdları, Cilt: 1, Sayı: 3, (Sonbahar-Kış, 1994), 64-65.

¹²⁵ Bülent ARAS: "Türkiye ve Hazar Bölgesi Zenginlikleri", Jeoekonomi Dergisi, cilt 1, sayı 2, (Ankara, 1999), 49.

en büyük sorun olmuştur. Sorunun çözümü ise yine Hazar devletlerinin yanı sıra büyük devletlerin de sorumluluğu altına girmiştir. “Hazar Denizi’ne artan ilgi ve yatırım gerçeğine karşın, Avrupa ve Asya arasındaki stratejik yol çatında yerleşmiş olan bölge Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından sonra üç esas bölgesel aktörün Rusya, İran ve Türkiye arasındaki jeopolitik çekişmenin odağı oldu. 1992’nin başından bu yana bu üç güç Transkafkasya ve Orta Asya’da büyük bir nüfuz mücadelesine girmişlerdir.”¹²⁶

Orta Asya ve Kafkasya yeni umut olarak enerji kaynakları haritasının ortasına yerleştirildi. Azerbaycan ve Kazakistan petrol, Türkmenistan doğal gaz rezervleri ile hemen dikkati çekti ve dünya petrol devleri bu ülkelere akın etti. Fakat dünya pazarlarına ulaşmayan petrol ve doğal gazın önemi yoktu. Kazakistan ve Azerbaycan petrolü, Türkmenistan doğal gazı hangi yolla dünya pazarlarına ulaşacaktı? İşte asıl sorun da bu noktadadır. Günümüzde tartışma, petrol ve doğal gaz üretiminin paylaşımının yanı sıra ve daha çok üretilen petrol ve doğal gazın hangi yolla ya da yollarla dünya pazarlarına ulaştırılacağı konusundadır. Zira boru hattı konusunun hem ekonomik, hem de politik bir konu olması, sorunun çözümünü daha da önemli kılmakta ve güçleştirmektedir.¹²⁷

Gelecek 20 yıl içerisinde %50 oranında artması beklenen dünya enerji tüketiminin önemli bir bölümünün Avrasya’dan karşılanması öngörülmektedir. Denizlere kapalı olan Hazar Bölgesi, her ne kadar zengin bir hidrokarbon potansiyeline sahipse de, uluslararası pazarda yer alması için sınırlı imkanları bulunmaktadır. Petrol ve doğal gaz tüketimi hızla artan Türkiye için bu bölgedeki gelişmeler son derece önemlidir. Türkiye bu bölge kaynakları için en büyük ve güvenilir pazar olmanın yanında batı pazarlarına açılan doğal bir köprü olması nedeniyle de ayrı bir konuma sahiptir. Bölgenin yeterli ihracat altyapısına sahip olmayışı Orta Asya ve Transkafkas petrol ve doğal gaz sektörü yatırımcılarının en büyük problemidir. Yeni boru hatlarının inşası

¹²⁶ Michael. P. CROSSİANT: Transkafkasya’da Petrol ve Rus Emperyalizmi, Avrasya Etütleri Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, Tika Yayın Birimi, (Ankara, 1996), 20.

¹²⁷ <http://www.petrocu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=95> (13.10.2005).

konusu gündeme öncelikli olarak oturmuştur. Ancak, pek çok güzergah alternatifi teknik, finansal, hukuki, ekonomik, ticari ve politik sorunlara sahiptir.¹²⁸ Hazar Havzası denizlere kapalı büyük bir su kütlesini, yaklaşık 600.000 km² alanı ve onun çevresindeki kara parçalarını kapsayan bir bölgedir. Bu havza sadece Hazar Denizi ile sınırlı değildir. Kazakistan ve Türkmenistan'ın batısından Aral'a kadar uzanan bölgeye, Rusya Federasyon'u, Azerbaycan ve İran Hazar kıyısında yer alan kısımları dahil edilebilir.¹²⁹

Devletlerin yerleşim şekillerine bakıldığında okyanuslara kıyısı olan ve dünya pazarlarına hem ekonomik açıdan hem de kolay taşınabilmesi açısından en kısa hatlar Rusya ve İran üzerinden geçmesi olanağı en kolay olanıdır. Yalnız Batının İran'a karşı koymuş olduğu ambargo İran güzergahının olumlu bir sonuca varmayacağını açıkça belirtmektedir. Bir diğer hat ise halen çalışmakta olan, SSCB zamanında da kullanılan Bakü-Novorossiyski ve Bakü-Supsa hatlarıdır. Bu hatlar hem Türkiye tarafından istenmemekte hem de Batı devletlerinin dikkatlerini çekmemektedir. Çünkü, bu hatlar özellikle Rusya üzerinden geçiş yaptığı için ister istemez Batı ülkelerinin tepkisine yol açmaktadır. Diğer bir taraftan ise Karadeniz'e çıkacak olan bu hatlar tankerlerle İstanbul boğazından taşınması söz konusu olunca, Türkiye, boğazların risk almaması için bu yolu istememekte ısrarlıdır. Dolayısıyla hazaardaki doğal kaynakların üretiminden öte bu kaynakların taşınması asıl sorun olmaktadır. "Hazar Havzası'ndaki petrol ve doğal gazı hangi yolla dünya pazarına ulaşacağı asıl sorun olarak ortaya çıktı. Günümüzde tartışma daha çok petrol üretiminin paylaşımı değil, üretilen petrolün hangi yolla ya da, hangi yollarla dünya pazarlarına ulaştırılacağı

¹²⁸ Mehmet ÖZKANLI: "Türkiye'nin Petrol ve Doğalgaz Politikası", Enerji Dergisi, Sayı:7, (Temmuz, 2003), 8.

¹²⁹ Gökhan YILDIRIM: Boru Hatlarının Kesişme Noktası Türkiye'dir, Yeni Avrasya, Cilt 1, Sayı 5, (Kasım, 2000), 31.

konusundadır. Petrol boru hattı konusunun hem ekonomik, hem de politik bir konu olması sorunun çözümünü daha da güçleştirmiştir.”¹³⁰

Sorunun çözülmesi için bölgeden pay alan ve alamayan devletler kendi politikalarına yönelik alternatif petrol ve doğal gaz hattı projeleri önermişlerdir. Projelerler tek yönlü projelerden ibaret değildir. Bölgeden doğu, batı, güney ve kuzey istikametleri olmak üzere çeşitli projeler önerilmiştir. Özellikle devre dışı bırakılan Rusya bu çalışmalarda daha aktif gözük müştür. *Denizde kaybettiğini karada kazanabilmek için* bütün gayretlerini sarf etmiştir. Maalesef bu konuda da, Rusya başarısız olmuş, umduğu gibi bir sonuca varamamıştır.

2.3.1.1. Alternatif boru hattı projeleri

21. yüzyılın en önemli enerji havzası haline gelme olasılığının çok kuvvetli olması gerekli bölgeyi, şimdiden yeni bir jeopolitik mücadelenin içine itmiş ve gerek havzanın kontrolü, gerekse havza içinde bulunan kaynakların uluslararası pazarlara ihracı konusu bölgesel ve bölge dışı aktörlerin katıldığı bir mücadele ortamı yaratmıştır. Bütün bu gelişmeler ve coğrafi konumunun kendisine sağladığı avantajlarla da Türkiye önemli bir bölgesel aktör olarak sahneye çıkmıştır.¹³¹

Bugün ülkeler beş ayrı coğrafi bölgeye petrolü götürebilmek için yarışmaktadırlar. Bu bölgeler; Karadeniz, Akdeniz, Basra Körfezi, Hint Okyanusu ve Çin Denizi'dir. Bu bölgeler içerisinde Karadeniz ve Akdeniz ön plandadır. Akdeniz'i Hazar Denizi'nin Azeri petrolleri, Karadeniz'i ise Hazar Denizi'nin doğusundaki Kazak petrolleri ön plana çıkarmaktadır. Ancak

¹³⁰ Azer EYVAZOV: a.g.t., 66.

¹³¹ Lan LESSER: Turkey's New Geopolitics, From the Balkans to Westem China, Westview Pres, (Oxford, 1993), 48.

Karadeniz, dünyaya açılan bir çıkış noktası değil, bir ara bölge ve bir geçiş yoludur. Ulaşılması istenen deniz, dünya petrollerinin 1/6'sını taşıyan Akdeniz'dir.¹³²

Bölgeye yönelik öne sürülen onlarla projeden en fazla üç yeni ve bir de var olan hattın geliştirilmesi öne sürülmüştür. Önerilen yeni projeleri Doğu Asya istikametinde, Çin'e kadar uzanmaktadır. Diğer ikincisiyse İran üzerinden Körfeze ve oradan da dünya pazarlarına taşınmasını hedeflemektedir. Sonuncu ve en çok tartışmaya yol açan projeyse Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı projesidir.

Eskiden beri var olan petrol hatlarıysa BTC hattına rakip olarak Rusya tarafından ileri sürülmüştür. Hattın dezavantajları daha ağırlık bastığı ve bölge devletleriyle birlikte gelişmiş devletlerin de projeye soğuk bakması gözleri tekrar BTC projesine çevirmiştir.

2.3.1.1.1. Doğu Asya petrol hattı projesi

Bölgedeki diğer alternatif Doğu Asya ülkesidir. Bu hat Türkmenistan üzerinden geçerek Çin'e kadar uzanmaktadır. Bölgedeki ABD tutumunun olumsuzluğu bu projeyi de olumsuz kılmıştır. Burada sadece ABD'nin tutumu önemli değil, Hazar petrollerinin en büyük alıcı pazarı Avrupa'dır. Bu doğal kaynakları Avrupa'ya yaklaştırmak varken giderek güzergahı uzatmak gerçekten de olumsuz bir tabloyu ortaya çıkarmaktadır. "Düşünülen ikinci bir güney hattı, hatta güneydoğu güzergahı da Türkmenistan, Afganistan, Pakistan üzerinden Gwaadar'a indirilmesi düşünülen hattır. Bu hattın uzunluğu 1700 km olup toplam yatırım harcaması 3 milyar dolar olması beklenmektedir. Düşünülen kapasite günde 1 milyon varil (50 milyon ton)

¹³² Harp Akademisi Araştırmaları: a.g.m., 80.

olup, uzunluk ve kapasite yönünden Bakü-Tiflis-Ceyhan hattına benzerlikler göstermektedir. Ancak Afganistan'daki istikrarsızlık ve iç karışıklıkların kısmen giderilmesine rağmen, Pakistan'ın giderek dinci bir yönetime doğru yönelmesi bu boru hattının güvenilirliğini de azaltmakta ve yatırımcının bu konuda tereddütlerine yol açmaktadır.¹³³

Amerika'nın Pakistan çekingенliğinin yanı sıra bölgeye uzatılacak boru hattı aynı zamanda en bu doğal kaynaklara fazla ihtiyaç duyan Avrupa devletlerinden giderek de uzaklaşmaktadır. Zaten çıkmaz bir bölgede olan Hazar havzası bu projeyle daha da uzamaktadır. Avrupa'ya taşınması düşünülen petrol ve doğal gazın Çin üzerinden en az iki okyanusu geçerek ulaşması söz konusu olunca projeye olan sıcaklık yavaş yavaş soğukluğa dönüşmektedir.

Aynı zamanda Çin'in ihtiyacını fazlasıyla ucuza karşılayacak olması gelişmiş devletlerde kaygı uyandırmaktadır. Giderek büyüyen ekonomisine ek olarak böyle bir desteğin verilmesi başta Amerikayı arkasından gelişmiş diğer devletleri kaygılandırmaktadır. Aynen İran sorunu gibi ileride bu hattı politik avantaj olarak kendi amacı doğrultusunda kullanması göz önüne alınarak gerçekleşme oranı mecburen aşağı düşmüştür.

2.3.1.1.2. İran Rotası

Hazar havzasından petrolü dünya pazarlarına ulaştıracak Güney hattı İran'a yönelmektedir ve petrolün denizden taşınması alışkanlığının geçiş şeklinde yer aldığı Basra Körfezi'ne de en kısa çıkış yolu muhtemelen bu güzergah üzerindedir.¹³⁴ İran'ın Hazar Denizi'nin güneyinde kıyıları var ve Hazar Denizi yer altı kaynaklarına hangi derecede ortak olduğu halen tartışılan bir konudur. İran Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yeni Türk

¹³³ Deniz KUTLUK: a.g.t., 84.

¹³⁴ Deniz KUTLUK: a.g.t., 82.

Cumhuriyetlerindeki zengin yer altı kaynaklarının Avrupa ve Dünya pazarlarına ulaşmasını kontrolü altına almak ve böylece bölgesel gücünü global güç haline dönüştürmek istiyor.¹³⁵ İran bunu her ne kadar istese de Batı devletlerinin onayı çıkmadan bu isteğin gerçekleşmesi söz konusu değildir.

Öte yandan Amerikan hükümetinin petrolün İran topraklarından geçecek hatlarla taşınmasına karşı çıkması, İran rejimin uluslar arası ticaret ve yatırım olanaklarının sınırlandırılmasına ilişkin izlediği genel politikalarla uyum içindedir. Bu faktör söz konusu alternatifin gerçekleşme ihtimalini azaltmaktadır. Yakın bir tarihte ise, Beyaz Saray, petrolün Türkmenistan'dan İran yoluyla Türkiye'ye getirilmesine karşı olmadığını açıklamıştır. Bu Azerbaycan-İran rotasının gerçekleştirebileceğini gösteren bir işarettir. Ancak Washington açıkça onaylamadan söz konusu işarete güvenilemez."¹³⁶ Her ne kadar açıktan destek verilse de bu güzergahın gerçekleşmesi olanaksız olduğu gözükse de bölgedeki tartışma sürmektedir.

Hazar denizini Basra körfezine yakınlığına ve boru hatlarının en ekonomik olarak tesis edilebilir görünmesine rağmen ABD sermayeli petrol yatırımcılarının bu görünen avantajları, İran'ın Batı düşmanı bir politika izlemekte oluşu ve ABD'nin halen bazı farklı sinyaller alınmasına rağmen, İran ile kısa dönemde ilişkilerini düzeltmeyi düşünmemesi nedeniyle geniş ölçekte hayata geçirilemeyecek olduğuna da işaret etmektedir.¹³⁷

İster Azerbaycan'daki isterse de diğer Hazar kıyısı Türk devletlerinin doğal kaynaklarına yapılan yatırımların en büyük hissedarları Batı devletleri adı altında çalışan batı şirketleridir. Üretilen kaynakların sorunsuz ve kesintisiz taşınması ise yine bu yatırımcı şirketlerin isteği doğrultusunda

¹³⁵ İmran RZAYEV: "Azerbaycan Petrolünün Uluslararası Piyasalara Pazarlanmasında Karşılaşılan Pazar Sorunları" (Doğu Karadeniz Bölgesi Örneği), (Mayıs, 2003, Trabzon), 46.

¹³⁶ Bülent ARAS: a.g.m., 42.

¹³⁷ Deniz KUTLUK: a.g.t., 82-83.

olacaktır. Yapılan yatırımın diğer maksadı zaten bölgedeki hem Rusya'nın hem de İran'ın batı ülkelerine karşı olan tutumun değişmemesine bağlıdır. İran'ın tehditçi tutumu değişmeyeceği ileriye için de bu kendileri için bir enerji politikası olarak geri dönebilir. Bu yüzde de ABD ne kadar sözde destek verse de yazılı hiçbir şey ortada olmadığı sürece bunun gerçekleşmesi kesinlikle söz konusu değildir. Eğer böyle bir olay gerçekleşirse ABD dış siyasette en büyük hatayı yapmış olurdu. Bu gün geline durum ise bunu açıkça göstermektedir.

İran rotasının gerçekleşmiş olması durumunda şu anki durum Amerikan hükümetinin ve diğer gelişmiş ülkelerin projenin gerçekleşmemesinde neden bu kadar ısrarlı oldukları açıktır. İran'ın nükleer silah ve nükleer santral sorunları durumu daha kolay açıklamaktadır. Hattın İran'dan geçecek olması bütün devletleri İran'ın çaldığı havayla oynamaya mecbur edecekti. İran'a en fazla desteğiye Rusya vermektedir. Bölgede Amerikan karşıtı tutumlarının üst üste düşmesi bu iki devleti bir birine daha da yakınlaştırmıştır. Farklı dinlerde ve farklı kültürlerle sahip olmaksızın bölgedeki güç konumlarını kaybetmemek ve giderek bu gücü artırmak için her zaman bir birlerine destek olmuşlardır. Ama, bütün bu çabalar sonuç vermemiş ve yapılan bütün girişimlerin nafile olduğu kaydedilmiştir.

2.3.1.1.3. Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı

ABD'nin İran rotasını istememesi nedeniyle ilk geliştirilen proje direkt karadan değil Gürcistan limanlarından Karadeniz limanlarına oradan da Ceyhan'a taşınmasını öngören bir proje öngörmekteydi. "Birleşik Devletler, İran rotasına karşı olan itirazında diretirse, Azerbaycan petrolünün Türkiye'ye taşınması için tek geçerli seçenek olarak Gürcistan kalmaktadır. Bilindiği gibi, bu rota petrolün Azerbaycan sahalarından Gürcistan limanlarına oradan da

tankerlerle Karadeniz'deki Türk limanlarına, daha sonra da Türkiye üzerinden geçecek bir boru hattıyla Ceyhan'a taşıyacaktır.”¹³⁸

Bölgede sadece Azerbaycan petrol ve doğal gazı taşınmayacaktır. Bununla birlikte Hazarın doğusundaki devletlerin de petrol ve doğalgazları taşınma olasılığı göz önüne alınmalıdır. Çünkü bölgede küçümsenmeyecek derecede Kazak petroleri ve Türkmen doğal gazı rezervleri bulunmaktadır. Bunların da en kolay taşıma yolu Bakü'den Tiflis aracılığıyla Türkiye'nin Ceyhan limanına gidecek olan güzergaha bir ek yatırımla birleştirilip aynı güzergahtan taşınması en büyük olanaktır. Bu yolla hem Kazakistan hem de Türkmenistan Rusya'dan bağımsız bir taşıma kolaylığı elde edeceklerdir. Sadece bu devletler değil aynı zamanda ABD de bu projeyi Rusya'yı bu işlerin dışında bırakmak için çabalamaktadır. “Kazak petrolü ve Türkmen doğalgazının Hazar'ın altından çekilecek boru hatlarıyla Azerbaycan üzerinden Transhazar güzergahıyla nakli, Hazar'ın statüsünün belirlenmesinde önemli rol oynayabilir. ABD'nin bu güzergaha ağırlığını koyması bölgede Rus tekelinin ortadan kalkması anlamına geliyor.”¹³⁹

Hazar Denizi'ndeki “zengin” hidrokarbon rezervlerinin uluslararası piyasalara ulaştırılması meselesi son 13 yıldır Türk ve dünya kamuoyunun yakından takip ettiği önemli bir gündem maddesidir. BTC Projesi'nin hayata geçtiği günlere gelinmesinde, Hazar Denizi'nde yer alan Azeri, Çırak ve Güneşli sahalarındaki petrolün arama, üretim ve paylaşımı konusunda Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi “SOCAR” ile yabancı petrol şirketleri arasında 20 Eylül 1994'te Bakü'de “Azerbaycan Petrollerinin Üretim Paylaşım Anlaşması” imzalanmasının ve böylece AİOC'NİN kurulmasının çok kritik bir rolü vardır. Ana İhraç Boru Hattı inşasının uzun bir süre gerektireceğini dikkate alan AİOC Konsorsiyumu, Haziran 1995'te, ilk yıllarda üretilen ham

¹³⁸ Oumerserik KASENOV: “Russia, Transcaucasia and Central Asia: Oil, Pipelines, and Geopolitics,” in Rolands Z. SAGDEV and Susan EISENHOWER, eds.; Conflict, Resolution, and Change (Chevy Chase): CPSS Press, (1997), 71.

¹³⁹ Azer EYVAZOV: a.g.t., 44.

petrolün (Erken Petrol) mevcut altyapısının kullanımı yoluyla ihraç edilmesine karar vermişti. –Türkiye, o dönemde, talihsiz bir stratejik vizyon eksikliği nedeniyle petrol şirketlerinin hareketlerini iyi analiz dememiş ve paniğe kapılarak Ağustos 1995'te ham petrolün, “Batı güzergahı” üzerinden, zamanla BTC’NİN ana rakibi haline gelen Supsa İhraç Terminali’ne (Gürcistan) ulaştırılmasını kapsayan bir teklif sunmuştur. Fakat, Konsorsiyum, Ekim 1995'te, “Erken Petrol Üretimi”nin, batı ve kuzey güzergahları kullanılarak, iki hat halinde ihraç edilmesini kararlaştırmıştır. Bu karar doğrultusunda, 1998 itibarıyla her iki güzergahtan 5 milyon ton/yıl düzeyinde ham petrol sevkiyatına başlanmıştır. Kuzey Hattı’nın birkaç kez kesintiye uğraması ve Temmuz 1999’da saldırıya uğraması sonucu bu hattın taşımacılık tamamen durmuştur. Hattın güvenliği meselesi, tüm üreticilerin dikkatini bir anda güvenli, ekonomik bir boru hattı alternatifi sunan BTC Projesi’ne yöneltmiştir. BTC kapsamında, Baku’dan başlayıp Ceyhan’da son bulacak bir boru hattı ile başta Azerbaycan petrolü olmak üzere bölgede üretilecek 50 milyon ton/yıl düzeyindeki petrolün Ceyhan’a taşınması ve buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılması planlanmıştır. Bu kritik proje, petrolün uluslararası piyasa ihracı için kullanılacak emniyetli bir taşıma sisteminin tesis edilmesini amaçlamıştır. Söz konusu proje ile hem ekonomik açıdan uygun hem de çevresel açıdan sürdürülebilir bir taşıma sisteminin kurulması amaçlanmıştır.¹⁴⁰

Durum sadece bölgedeki güvenli geçiş konusundan ibaret değildir. Halen kullanılmakta olan boru hatları sınırlı kapasiteyle çalışmaktadır. Giderek Hazar’da artan petrol ve doğal gaz ileriki yıllarda bu boru hatlarıyla taşınmaz hâl alacaktır. Avrupa’nın da günlük taleplerini ödeyemeyeceği nedeniyle gözler yine Bakü-Tiflis-Ceyhan projesine yönelmiştir. Buradan sadece Azerbaycan’ın değil aynı zamanda Kazakistan ve Türkmenistan doğalgaz petrolünün de taşınacağını göz önüne alacak olursak bu yükün altından eski nakil yollarını uzun süreli kullanılması olanaksızdır. “Türkiye’nin Türk Cumhuriyetlerine yönelik politikasının belirlenmesinde çok etkili

¹⁴⁰ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT: “Bakü – Tiflis – Ceyhan, 21. Yüzyılın İpek Yolu”, Stratejik Analiz, cilt 6, sayı 62, (Ankara, Haziran, 2005), 19.

isimlerden bir olan eski devlet bakanı Ahat ANDİCAN'IN da ifade ettiği gibi, “Hazar ve Orta Asya’da çıkacak petrolü bir yılda 50 – 60 milyon tonu bulmaktadır, fakat Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa hatlarının toplam kapasitesi yılda 16 milyon tondur. Dolayısıyla en güvenli, gerçekçi ve hatta kaçınılmaz alternatif Bakü – Ceyhan hattıdır.”¹⁴¹

Proje tartışmaları sürerken fırsatların kaçmaması için ve işlemlerin daha çabuk gitmesi için Azerbaycan devletinin dönem Cumhurbaşkanı Haydar ALİYEV’İN çabasıyla hemen bir anlaşma gerçekleştirmiştir. Anlaşma yüksek maliyetli bir anlaşma olduğu için ve bu yatırımı Batı devletleri yaptığı için mecburen güzergah (taşıma) sorununun hemen ortadan kalkmasını isteyeceklerdir. Sorunun ortadan kalkmasıyla hem Azerbaycan ekonomisi hem Hazar doğal kaynaklarının bir an önce işletilmesi söz konusudur. “Azerbaycan ilk hamleyi bağımsızlığının ilk yıllarında Azerbaycan devlet petrol şirketi ile bir grup yabancı petrol şirketi arasında görüşmeleri başlatmakla yapmıştır. Bu görüşmeler meyvesini vermiş, ve 4 Haziran 1994’te “yüzyılın anlaşması” olarak nitelendirilen sekiz milyar dolarlık bir anlaşmanın imzalanmasıyla neticelendirilmiştir.”¹⁴²

Bu anlaşmalar yapılırken Türkiye de unutulmamıştır. Yabancı şirketlere verilen hisselerden bir kısmı Türkiye’ye devredilmiştir. Çünkü bu hissenin hem Türkiye açısından hem de Türkiye’den geçecek olan hattın gerçekleşmesi açısından söz sahibi olarak bu konuda direkte bilmesini sağlayacaktır. Bununla birlikte Azerbaycan’a ait denizdeki Şahdeniz konsorsiyumundan da pay alması sağlanmıştır. Bunlar Türkiye için hem ekonomik hem de bölgedeki politik nüfuz açısından önemli yatırımlardır. “Azerbaycan’ın hakim olduğu zengin petrol rezervlerinin bir kısmının kullanımı olan Azerbaycan Uluslararası İşleme Şirketi (AİOC) olarak bilinen iş organının kurulması, resmi adıyla ‘Hazar Denzinin Azerbaycan’a ait Kıyılarında Güneşli Derin Su Havzası, Azerbaycan ve Çıralı Alanlarının

¹⁴¹ Ercan ERSOY: “Turkey to Lobby for Baku –Ceyhan Pipeline”, Reuters, (21 August, 1997).

¹⁴² Bülent ARAS: a.g.m., 37.

Paylaşımına İlişkin Ortak Geliştirme ve Üretim Anlaşması' akdine dayanmaktadır. AİOC konsorsiyumunu hisseleri yakın zamanda SOCAR ile yabancı şirketler arasında paylaşılmıştır. Yüzde 20'lik bir oranla en büyük payı SOCAR alacaktır, ancak daha sonra toplam hisselerin yüzde 5'ni, Türkiye'nin devlet petrol şirketi TPAO'YA vermiştir ve SOCAR'IN gerekli sermayeye sahip olmaması ek bir yüzde 5'lik hissenin de Exxon'a verilmesine neden olmuştur. Türkiye Şahdeniz alanını geliştirecek konsorsiyumdan da yüzde 9'luk bir pay almıştır.”¹⁴³

SSCB'NİN 1989'da çökmeye başlamasıyla dünyanın büyük devletlerinin Türkiye'ye yakınlık gösterdikleri görülmekteydi. Çünkü, hem Rusya'ya hem de ortaya çıkacak olan yeni bağımsız devletlere en yakın ülke Türkiye olacaktı. Aynı zamanda Rusya dışında diğer devletlerin köksel bakımdan da yakınlık göstermiş olması Türkiye açısından diğer bir alternatif olacaktı. Bu nedenle ortaya çıkacak olan yeni bağımsız devletlerin ilk başta girişim (siyasi, politik, stratejik v.b. alanlarda) yapacakları devlet Türkiye Cumhuriyeti olacaktı. Önceden var olan kaynakların ve Orta Asya ve Kafkasya'daki yeni güçleri Türkiye'nin yürütmesi söz konusu olacaktır. Bu yüzden Türkiye'de var olan Demokrasi altındaki vakıflar, Türkiye üzerinden siyaset yapmaya başladılar. Çünkü gelecekte hiçbir alternatifi bulunmayan geçiş hatlarının ve enerji taşıyıcı aracı devletin de Türkiye olacağını kestirmiş olsalar gerek.¹⁴⁴

Görüldüğü gibi projelerden biri Rusya'yı, diğeri ise Türkiye'yi önemli bir bölgesel güç haline getirmektedir. Asırlardır birbirlerini kuşku ile izleyen bu iki ülke için, kendisine rağmen diğerrinin öne çıkması henüz kabul edilebilme sınırları içinde değildir. Rusya'nın bu konumdaki temel politikası, kendi güzergahını dışlayan her türlü boru hattı yapımını engellemekten geçmektedir. Bu nedenle de Türkiye'yi, ciddi rakibi olarak görmektedir.

¹⁴³ Bülent ARAS: a.g.m., 36.

¹⁴⁴ Mustafa YILDIRIM: Sivil Örumceğin Ağında, “Tokat gibi bir kitap”, Atilla İLHAN, 5. Basım, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, (İstanbul, 2005), s. 449.

Rusya'nın bu tutumunun altında yatan neden ise, etnik köken, dil ve din olarak kendilerini Türkiye'ye yakın hisseden bölge cumhuriyetlerinin, petrol boru hatlarının bu ülke üzerinden geçmesi durumunda, Türkiye'nin çekim alanına gireceği korkusudur.¹⁴⁵

Bütün bunlardan çıkarılan sonuç, hem kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve korumak, hem de diğer ülkelerin enerji yolları üzerinde hakimiyet sağlayabilmek için bütün uluslararası aktörlerin dikkatinin bu yöne döndüğü yönündedir.

Türkiye Cumhuriyeti ise coğrafi olarak bu mücadelenin tam ortasında bulunmaktadır. Mevcut durum iyi analiz edildiği ve buna uygun stratejiler gerçekleştirildiği için, Türkiye'nin bölgede etkin bir rol alması mümkün olmuştur.

Her şeyden önce, mevcut petrol ve doğal gazın uluslararası pazarlara istikrarlı biçimde nakli Türkiye açısından önemli bir fırsattır. Türkiye geniş Akdeniz sahil şeridi ve Kıbrıs'la olan siyasi bağları dolayısıyla Ortadoğu ve Hazar havzalarından temin edilen petrol ve doğal gazın dış pazarlara ulaşım ve dağıtım yollarını kontrolü altına alma imkanına sahiptir.

Aynı zamanda Türkiye bütün bu bölgelerle tarihi ve kültürel bağlarla sıkı sıkıya bağlıdır. Geçmişinden sahip olduğu yöneticilik mirası, Türkiye'yi bölgede bir kere daha lider olmaya zorlamaktadır. Türkiye jeo-stratejik ve jeo-ekonomik olarak bu bölgede kilit bir noktada yer almaktadır. Aynı zamanda geliştireceği stratejilerle tüm Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'yı kapsayan bu alanda kalıcı barışı temin edebilecek ve bunun sonucunda da böyle bir birliktelikten oluşacak ekonomik gücü idare edebilecek tarihi birikime sahiptir.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Yaşar ONAY: a.g.m, 28.

¹⁴⁶ <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=97> (11.01.2006)

2.3.2. Eski Nakil Yollarının Olumsuz Yönleri

Yeni petrol oyununda ilk hamleyi Azerbaycan yapmıştır. Yapılan girişimin ardından diğer Hazar kıyılı devletler gelişmede sırasıyla yerlerini almışlardır. Plânı yapılmakta olan Bakü-Tiflis-Ceyhan projesinin naklini uzun süre süreceğini göz önünde bulundurarak devletler petrol ve doğal gazlarını üretmeye ve satmaya devam etmektedirler. Daha doğrusu erken üretimin dünya pazarlarına çıkarılması dayanmamıştır. Erken üretimin gerçekleşmesinde tabii ki, Rusya'nın eskiden yaptırmış olduğu Bakü-Supsa ve Bakü-Novorossiysk hatlarının önemi büyüktür. Bu hatların sayesinde özellikle Azerbaycan ve Kazakistan petrolleri daha çok pazarlara taşınmaktadır. Aynı zamanda Türkmenistan gazı da bu yolla taşınabilmektedir. Bu taşıma vasıtaları aynı zamanda trenlerle de taşınmaktadır. Hazar havzası devletleri bu yolu mecburiyet karşısında kullanmaktadırlar. Üretilen petrol ve doğalgazın stoklana bileceği bir yerin bulunmaması ve ekonomik kalkınmanın temel nedenlerinden birincisi olduğunu göz önünde tutacak olursak nedeni daha iyi anlayacağız. Bu yüzden de üretici devletleri erken üretim için girişimlere başlamışlardır. Bu güzergah doğal olarak eskiden var olan Rusya topraklarından geçen hatlardır. Bu güzergaha Batı devletleri de ilk başta sıcak bakmışlardır. "AB'ne üye ülkeler daha çok Bakü-Supsa boru hattı projesi üzerinde durmaktadırlar. Bu projeye göre, Bakü'den boru hattı ile Gürcistan'ın Supsa limanına getirilen petrol buradan tankerlerle Karadeniz'in doğusundan batısına taşınarak Bulgaristan veya Romanya üzerinden Avrupa'daki mevcut boru hatlarına bağlanacaktır."¹⁴⁷ Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan başta olmak üzere bölgedeki ülkelerin petrol kaynakları, 2000'li yıllarda mevcut ihraç sistemleri (Rusya üzerinden, boruhatları, demiryolları ve tankerlerle) ile ihraç edilemeyecek hacimlere ulaşacaktır. Türkiye, bu fazla kapasitenin taşınacağı Bakü-Ceyhan hattını önermektedir. Kazak petrolünün taşınması için iki

¹⁴⁷ Finansal Forum: (29 Ocak, 1998), 9.

alternatif güzergah önerilmiştir. Her ikisi de Hazar'ın altından geçecek olan bu boruhattı güzergahlarından ilki Kazakistan'dan çıkıp Rusya Federasyonu sınırları içinden (Mohaçkale üzerinden) Azerbaycan'a ulaşmakta; ikincisi ise Kazakistan-Türkmenistan (Türkmenbaşı) - Azerbaycan hattını izlemektedir. Azerbaycan'dan Türkiye'ye ise, üç alternatif güzergah önerilmiştir. Bunların ilkini Gürcistan, diğerleri ise İran ve Ermenistan üzerinden geçmektedir. Gerek Kazak petrolü ve gerekse Azeri petrolü için önerilen alternatiflerin temel stratejisi, bölgede yer alan diğer ülkelere karşı hasmane bir tutum almamak ve birini diğerine tercih eder bir görüntü vermektedir. Bu yaklaşım, Rusya için olduğu kadar, İran ve Ermenistan için de geçerlidir. Doğal olarak, hattın Ermenistan'dan geçebilmesi için olmazsa olmaz koşulun, Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmesi ve bu çekilmenin yeterliliğinin de Azerbaycan tarafından kabul edilmesi olduğu, Türk tarafınca projenin tanıtımının yapıldığı her ortamda öncelikle dile getirilmiştir. Öte yandan özellikle ABD'nin İran karşısındaki tavrı açık olduğundan, İran alternatifinin yaşama geçme şansının fazla olmadığı gözlemlenmekle birlikte, gerek İran'a karşı hasmane ve ön yargılı bir strateji sergilememek ve gerekse ileriki yıllarda başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin İran'a karşı politikalarında yaşanabilecek değişikliklere uyum sağlayacak esnek bir yaklaşım sağlayabilmek için İran alternatifi de bir seçenek olarak tutulmuştur. Ve nihayet Rusya ile, sanıldığı gibi ve kamu oyuna yansıyan aksine, başlangıçtan beri bölgede işbirliği ve karşılıklı yarar ilkelerine dayalı bir strateji izlenmeye çalışmıştır.¹⁴⁸ Böyle bir anlaşma ve uyuşma sağlandığında Rusya bölgede önemini tekrar kazanacaktır. Bunun yanında bu üretimi uzun vadeli düşündüğümüz zaman Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz üretimi artmaktadır. Var olan eski hatlar ise bu kapasiteyi kaldıramayacak duruma düşeceklerdir. Bunun gerçekleşmesi için ise yeni yatırımlar yapılıp tekrardan hatların restore edilerek modern bir duruma getirilmelidir. Bu da maliyeti giderek artırmaktadır. "Sovyetler Birliği döneminden kalan mevcut boru hatlarının taşıma kapasitesinin yetersizliği,

¹⁴⁸ Mars Op. Araştırma: a.g.e., 91-92.

nakil sırasında sık-sık aksamaların olması ve nakilde Rusya'nın kendi petrol ve doğal gazına öncelik tanınması gibi nedenlerle Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan kendi doğal kaynaklarını dünya pazarlarında ulaştıracak alternatif, sorunsuz çözüm yolları bulmaya başladılar. Azerbaycan petrolünün Avrupa ve uluslararası piyasalara taşınması için Azerbaycan eski Cumhurbaşkanı ELÇİBEY (1993) döneminde yapılan bir anlaşma ile boru hattı mücadelesi başlamıştır.¹⁴⁹ Bu konudaki esas tartışılan şey; Akdeniz'e inecek petrolün Türkiye'nin doğusundan boru hatları ile mi, yoksa Karadeniz'den ve Türk Boğazlarından tanker taşımacılığı ile mi ulaştırılacağı konusudur. Rusya Federasyonu, Kafkasya ve Orta Asya petrolünün önce boru hattı ile Karadeniz'e, buradan tankerle Türk Boğazları'nı geçerek Akdeniz'e taşınmasını isterken; Türkiye ise boru hatları ile doğrudan Akdeniz'e ulaştırılmasını arzu etmektedir.¹⁵⁰

2.3.2.1. Rusya'nın bölgedeki çıkarları

Rusya'nın bölgede giderek geçici olarak önem kazanması ve var olan hatları da ileriki yıllarda genişleterek devam ettirmesi söz konusu olunca Batı devletleriyle birlikte Bağımsız Türk devletleri de endişelerini gizleyemez durumda kalmışlardır. SSCB zamanında Avrupa'nın ve bağımsız devletlerin kendilerine çekirilen tehdit ve politik baskılar çekilmez duruma gelmiştir. Bu yüzden böyle bir koz bir kez daha asla Rusya'nın eline verilemez. Rusya'nın bu oyunda devre dışı bırakılması için tekrar girişimlere başlanmıştır. Önemli olan sadece Rusya'nın devre dışı bırakılması değildir. Hazar havzasındaki petrol ve doğal gazın 2007 yılından itibaren artması da söz konusu olunca, eski nakil yollarının bu kapasiteyi taşıyamaz duruma düşmesi, bir diğer sorun

¹⁴⁹ Bülent ARAS: a.g.e., 85.

¹⁵⁰ http://www.gençbilim.com/odev/odevgoster.php?il=ankara_etimesgut&id=18900# (15.12.2005).

artan petrol ve doğal gaz için ilave tankerlerin arzını da göz önüne alırsak boğazdaki trafik sorunu içinden çıkılmaz bir hâl alacağı kesindir. İşte bu yüzden de yeni alternatif yollarına baş vurulmuştur.

Rusya şimdilik hangi havayı çalarsa devletler de bu havayla oynamak zorundadırlar. Çünkü, Rusya'nın koyduğu kaidenin dışına çıktığı taktirde taşıma aracılık vasıtasını politik güç olarak kullanarak devletleri tehdit edecektir. Aynı zamanda bu sayede bölgede jeostratejik ve jeopolitik gücünü arttırmaktadır. Tabii ki, bu avantajlar geçidir. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı tam hazır hale getiriline kadar bu taşıma vasıtasından istifade edilecektir. Bu sayede hem Hazar havzası devletleri hem de Gürcistan ve Türkiye de hem enerji konusunda hem de bölgesel güç konusunda rahat nefes alacaklardır ve bölgedeki önemini arttıracaktırlar. “Halen Azeri ve Kazak Petrolü ile Türkmen gazı, bilindiği gibi, tamamen Rusya üzerinden olan boru hatları ile ihraç edilebilmektedir. Bu da Rusya Federasyonu'na, ilgili ülkeler üzerinde büyük bir ekonomik ve stratejik üstünlük ve bu üstünlüğe bağlı etkilik sağlamaktadır.

2.3.2.2. Eski nakil yollarının yetersizliği

Bölgenin mevcut boru hattı sistemi Sovyetler Birliği'nin ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuştur. 1996 yılı itibariyle Orta Asya'dan Rusya'ya ham petrol ihraç boru hattı kapasitesi 16 milyon tondur. Bu kapasitenin son yıllarda neredeyse tamamı kullanılmaktadır. Bölgede Üretilen petrolün tamamı mevcut boru hattı ile Karadeniz'e gelmekte ve oradan deniz yolu ile batı pazarlarına ulaşmaktadır. 2010 yılı itibarı ile Hazar Bölgesi'nin yaklaşık 100 milyon ton ham petrol ve 100 milyar m³ gaz ihraç etme potansiyeline sahip olacağı tahmin edilmektedir. Mevcut hatların bu miktarlar için yeterli olmayacağı açıktır. Bu sebeple alternatif hatlarla ilgili teklifler devam etmekte

olup bir kısım hattın inşası bitmiş, bir kısmının ise fizibilite çalışmaları devam etmektedir. Hazar petroleri için teklif edilen ihraç güzergahı alternatiflerinden biri de Karadeniz ve Boğazlar üzerinden, Akdeniz'e ve oradan da dünya pazarlarına ulaşmasıdır. 2000 yılında Karadeniz üzerinden ihraç edilen ham petrol miktarı 500 000 varil/güne ulaşmış ve 2010 yılında CPC boru hattını tamamlanması ile bu miktara 2 milyon varil/gün daha eklenecektir. Türkiye gelecekte artması öngörülen petrol tankeri trafiğinin seyrüsefer güvenliğine, çevreye-kültürel mirasa zarar tehditleri konusunda ciddi endişelere sahiptir. Bu kritik durum uluslararası boyutta tartışılmış ve planlanan miktarda petrolün boğazlardan geçemeyeceği çeşitli platformlarda kabul edilmiştir.¹⁵¹

2.3.2.3. Boğazlar sorunu

Alternatif projeler Doğu projesi Türkmenistan üzerinden Afganistan oradan da Çine ulaşması düşünülmüştür. Diğer bir yol ise Bakü-Tiflis-Ceyhan güzergahıdır. "Bakü-Supsa maliyet olarak avantajlı olsa da dezavantajları da vardır. Supsa'dan sonra 160 bin ton kapasiteye sahip gemiler petrolü nakledecek. Gemi ile taşıma, boru hattı ile taşımadan 4 kat daha pahalıya geliyor. Gemicilerin İstanbul ve Çanakkale boğazlarını kullanmaları son derece risklidir. Supsa bir Karadeniz limanı olduğu için kötü hava şartları nedeniyle yükleme işlemi sık sık aksayabilir. Çünkü, kötü hava şartları nedeniyle Karadeniz'de yılda 100 gün kaybediliyor. Gemilerin petrol taşımacılığında varil başına bekleme maliyeti 3 sent olarak hesaplanıyor. Petrolün yükleme istasyonunda bekleme süresi normal şartlarda 2 gün olmasına rağmen, Supsa'da bu süre kötü hava şartları nedeniyle uzayacak. Bu nedenle depolama tanklarının sayısı çoğalacak ve maliyet artacak. Boğazlarda her hangi bir tanker kazası olursa, Türk kamuoyunun tepkisi

¹⁵¹ Mehmet ÖZKANLI: a.g.m., 8.

artabilir ve Türkiye'nin tavrı sertleşebilir. Şuan boğazlardan 40 milyon ton petrol taşınıyor. Bakü-Supsa hattı devreye girdiğinde taşıma işlemi en az ikiye, hatta üçe katlanacak. Boğaz trafiği bu yükü kaldıramayacak. Ayrıca Supsa'da yeni terminal kurmak gerekir.”¹⁵²

Uluslararası Denizcilik Örgütü'nün 1994'te yaptığı uyarılara göre, “İstanbul Boğazı'ndan yapılan deniz taşımacılığının... gemiler için, güvenlik, çevre ve Boğaz kurullarında oturanlar için risk potansiyeli artmaktadır.”¹⁵³ Ankara, Boğazlardan güvenli geçiş için her tankere kılavuz gemi vermek istemektedir, ancak hiçbir teknoloji petrolün suya sızma riskini tümüyle ortadan kaldıramaz. 19 mil uzunluğunda ve en dar noktasında 700 metre genişliğinde olan İstanbul Boğazı, gemiler için dünyada geçişi en zor su koridorudur ki, tankerler girinti ve çıkıntılar arasında yol alabilmek için en az 12 kez yönünü değiştirmek zorundadır.¹⁵⁴

¹⁵² A. ÖZEROĞLU, M. SABUNCU: Yüzyılın Son Petrol Savaşı, Elya Yayınları, (İstanbul, 1998), 117.

¹⁵³ <http://www.mfa.gov.tr/grupf/caspian5.htm> (16.10.2005).

¹⁵⁴ <http://www.washingtoninstitute.org/watch/Policywatch1997/237.htm> (12.07.2005).

1953 senesinden itibaren 1996 senesine kadar ortaya çıkan kazaların yol açtığı sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.¹⁵⁵

TABLO-6: Türk Boğazlarında Meydana Gelen Başlıca Kazalar ve Sonuçlar

Kaza Tarihi	Kaza Türü	Kaza Yapan Gemi/Gemiler	Açıklamalar
14.04.1953	Çarpışma	Dumlupınar-Nobuland	Dumlupınar battı, bir çok denizci öldü.
14.12.1960	Çarpışma	W. Hanmony-P.Zaroviç	Tankerlerden biri battı diğeri yandı.
04.09.1963	Kıyı Çarp.	Ahangesk	Gemi yalıya çarptı
01.03.1996	Çarpışma	Lutsk-K.Oktiaber	Denize sızan petrol Karaköy iskelesinin ve bir geminin yanmasına neden oldu.
27.07.1972	Çarpışma	T.Emeksi-Sönmezler	Şehir hattı gemisinde bir çok kişi öldü.
27.12.1976	Çarpışma	Lok Prabba-Macesta	Hint gemisi battı
11.01.1977	Çarpışma	T.Serverin-A.Zmajevič	Çanakkale Boğazi'nde çarpıştılar
21.04.1979	Çarpışma	Kefeli-Karpat	Kefeli Beşiktaş açığında battı.
15.11.1979	Çarpışma	Evrialy-İndependenzta	Romen tankeri yandı, 41 denizci öldü. Boğaz günlerce kapalı kaldı.
24.09.1985	Çarpışma	Xacah-Meltem	Meltem hücumboyu büyük yara aldı. Can kaybı oldu
29.03.1990	Çarpışma	D.T.S. Han-Lambur	Tankerden 2000 ton hampetrol denize aktı.
22.09.1990	Çarpışma	Burgas-Okan	S. Okan battı.
19.08.1991	Çarpışma	Denizaltı-Leoni	Denizaltı battı, 4 deniz adamı öldü.
14.11.1991	Çarpışma	Rabunion 18-M.Lilly	Rubunion 18 battı, 3 kişi öldü. Yoğun deniz kirliliği oluştu.
22.08.1992	Oturma	Leonatas	Boğaziçi'nde karaya oturdu.
13.03.1994	Çarpışma	Nassia-Shipbroker	Gemilerde ağır hasar, yangın, can kaybı ve çevre kirliliği sonucu boğaz geçişleri 7 gün boyunca yasaklandı.
25.03.1995	Çarpışma	G.Y.Hai-B.Oktay	G.Y.Hai hasar gördü ve karaya oturdu.
1996	Çarpışma	2 Rus Tankeri	Büyük yangın çıktı Boğaz tehlikeli bölge ilan edilerek trafiğe kapatıldı

1994'te yaşanan Nasiya tanker kazası, Boğazın her iki yanında meskun 12 milyon insana yönelik tankerlerin oluşturduğu tehdit için unutulmaz bir örnektir. Mart 1994'te, Nasiya adlı Kıbrıs – Rum tankeri başka

¹⁵⁵ Botaş, "Bakü-Tiflis-Ceyhan'a Giden Aşama"; Petro Gas, Sayı: 27, (Ocak-Şubat, 2002), 24-25.

bir gemiyle çarpışarak 30 denizcinin ölümüne ve 20.000 ton petrolün denize dökülmesine neden olmuştur. Eğer bu kaza birkaç mil güneyde olsaydı, İstanbul büyük bir şehir felaketi yaşayacaktı.¹⁵⁶

Böylece petrol Bakü'den Rusya'nın Novorossisk limanına pompalanacak, burada ise tankerlere yüklenecek petrol boğazlardan geçerek dünya pazarlarına ulaştırılacaktır. Ancak, Türkiye Boğazlardaki tanker trafiğinin artması nedeniyle ortaya çıkacak sıkıntıların çevresel ve stratejik gerekçelerle kabul edilemez olduğunu belirtmek suretiyle, Kazak ve Azeri petrolünün Karadeniz'e getirilmesi planına ilişkin ciddi uyarılarda bulunmuştur.¹⁵⁷ Türkiye'nin verdiği rakamlara göre Boğazlardan her yıl yaklaşık 45.000 gemi geçmekte ve sık sık kaza olmaktadır. 1983 – 1993 arası son on yılda İstanbul Boğazı 167 büyük kazaya şahit olmuştur ki, 1998'den bu yana kazaların yıllık ortalama artış oranı yüzde 35'tir.¹⁵⁸

Azerbaycan petrolünün Karadeniz yoluyla Boğazlardan, tankerlerin taşıma hacminde çok yüksek bir artış sağlanarak geçirilmesi ihtimaline karşı Türk hükümeti tereddütlerini ifade edince, AİOC farklı alternatif rotalar üzerinde çalışmaya başlamıştır. Söz konusu rotalardan birisi, petrolün Bakü'den Türkiye'nin Akdeniz kıyısında yer alan ve Suriye sınırına yakın Ceyhan limanına taşınmasına ilişkindir.¹⁵⁹ Türkiye ve Rusya kendi topraklarından geçen rotaları desteklerken, dikkatlerin yoğunlaştığı seçenekler Bakü – Ceyhan hattı ve Rusya üzerinden geçecek kuzeydeki hatlardır. Ankara, Samsun – Ceyhan'a göre daha dolambaçsız bir hat olan Bakü – Ceyhan hattını desteklemektedir, çünkü bu hat Boğazları tanker taşımacılığının tehlikelerinden korumakla kalamayacak, aynı zamanda Türkiye Hazar petrolü için köprü olmanın finansal meyvelerini devşirecektir.

¹⁵⁶ <http://www.mfa.gov.tr/grupf/caspian5.htm> (16.10.2005).

¹⁵⁷ Mehmet ÖGÜTÇÜ: Avrasya Enerji Kaynaklarına Bakış, Avrasya Etüdları, (Ankara, 1994), 22.

¹⁵⁸ <http://www.mfa.gov.tr/grupf/caspian3.htm> (16.10.2005).

¹⁵⁹ Bülent ARAS: a.g.m., 42.

Ancak, Türkiye'nin Azerbaycan'la sınırı olmamasından dolayı Bakü – Ceyhan hattının bir komşu ülke üzerinden geçmesi zorunludur.¹⁶⁰

Bu stratejinin yaşama geçirebilmesi ile, bölge ülkeleri petrol ve doğal gazlarını, mevcut Rus ihraç sistemi (tekeli) üzerinden ihraç etmek zorunluluğundan kurtulmuş olacaklardır.”¹⁶¹

Ana petrolün taşınması için Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa boru hatlarının dışında başta Bakü-Ceyhan, Bakü-Basra ve Bakü-Pakistan olmak üzere değişik alternatifler düşünülmektedir. Bakü-Basra hattı ile Azeri petrolünün İran üzerinden hemen Körfeze ve oradan da tankerler ile tüm dünyaya sevk edilmesi mümkündür. Ancak, bu öneriye neredeyse bütün önemli ülkeler karşı çıkmaktadır. Başta ABD, İran'a böyle bir koz verilmesinden fevkalade endişe duymaktadır.¹⁶² Bakü-Pakistan hattının ise Afganistan'dan geçecek olan kısmına güvenlik sorunları olması nedeniyle bu iki hattın gerçekleşme şansı oldukça düşüktür.¹⁶³ Geriye sadece Bakü-Tiflis-Ceyhan projesi kalmaktadır. Hazar bölgesine yatırım yapan devletlerin çoğu Batı devletleri olduğu için bölgedeki ülkeler de bu devletlerin politik çıkarlarına uymak zorundadırlar. Bazen bu uyuşma kendiliğinden otomatik olarak ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak eski yolların istenmemesinin nedenlerini şu şekilde sıralaya biliriz;

- Bölgedeki istikrarsızlıklar, ve güvensizlik,
- Var olan hattın giderek artan üretimi kaldıramayacak güçte olması,
- Hattı tam hazır hâle getirmek için yüksek maliyetli yatırımların yapılmasının gerekliliği,

¹⁶⁰ Bülent ARAS: a.g.m., 42.

¹⁶¹ ASAM Enerji-Çevre Teknoloji-Masası: a.g.m., 64.

¹⁶² Finansal Forum: (29 Ocak, 1998), 9.

¹⁶³ Azer EYVAZOV: a.g.t., 71.

- Karadeniz'e ulaştırılacak petrolün artmasıyla tanker sayısının artması sonucunda Boğazlardaki trafiğin felç duruma düşmesi,
- Kara taşımacılığın deniz taşımacılığından daha ucuz olması,
- Kara taşımacılığının daha güvenli olması,
- Rusya'nın tekrar bölgedeki politik öneminin artması,
- Rusya'yı *Yeni Oyunda* devre dışı bırakmak,
- Eskiden beri Batı devletlerinin Rusya'ya karşı olan olumsuz tutumları,
- Hazar havzası bağımsız devletler petrol ve doğal gazlarının aracısız ve sorunsuz şekilde dünya pazarlarına çıkarılmasını istemeleri.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında şunu söyleye biliz ki, yeni petrol taşıma stratejisi sadece doğal kaynaklara sahip devletlerin isteğiyle gerçekleşecek bir durum değildir. Özellikle yatırımcı devletlerin, daha doğrusu yatırım yapan devletleri temsilen batılı şirketlerin isteği de önemlidir. Önemliliğin dışında onların onayı olmadan hiçbir şekilde hiçbir proje gerçekleşemez. Bu yüzden de Hazar havzasındaki doğal kaynakların üretiminden daha çok onun taşınması daha çok politik bir meseleye çevrilmiştir. Artık Batı devletlerinin bu konuyu politik yönde çözmeleri gerekmektedir. Bölgede artık petrol üzerinde ekonomik kazanç değil politik kazancın ne olacağı öne çıkmaktadır.

2.4. Yeni nakil yollarında devletlerin politik tutumları

Hazar petrol ve doğalgazı devletlerin dış politikalarını yeniden değişikliğe sürüklemiştir. Bölgedeki doğal kaynakların gerekli pazarlara çıkarılması sorunu bölge devletleriyle bölgede güç olmak isteyen devletlerle yeniden politik çatışmaya sebep olmuştur. Bölgeye en çok yatırım yapan

Batılı devletlerle bölgede yeniden tekel olmak isteyen Rusya, İran ve bu çatışmanın odak noktasında duran Türkiye de dahil her biri kendilerince yeni projeler öne sürmüşlerdir. Öne sürülen projeler bazen Batı devletlerinin, bazen Rusya'nın, bazen Türkiye'nin bazen de diğer gölge devletlerinin iç ve dış politikalarına uymamaktadır. Bu yüzden de bölgede silah kullanmadan yeni bir politik savaş başlamıştır. Gerçekten de bölgede güç olmak isteyen devletler, başta Batı devletleri ardından Rusya, Türkiye ve İran'dır. "Tüm bu oyuncular anmadan bir politika saptamanın olanağı olmayacağı gibi, bunlara rağmen bir stratejiyi ya da bir uluslararası projeyi yaşama geçirmeyi hayal etmenin bile gereksiz olduğunu söylemek, kötümserlik değil olsa olsa gerçekçilik sayılmalıdır. Dolayısı ile başta "Bakü - Ceyhan" olmak üzere "Türkmenistan – Türkiye - Avrupa", "Mavi Akıntı" gibi ihtiraslı projeleri yaşama geçirmeye çalışırken; bu oyuncular, bunların söz konusu projelerdeki ilgileri ve pozisyonları, bunlar arasındaki karşıtlıklar, öncelikler ve güçler dengesi özenle gözden geçirilmelidir.¹⁶⁴ Şunu da söylemek gerekir ki, bölgedeki dört istikametten ikisi Batı devletleriyle Türkiye aynı görüşü, diğer ikisiyse Rusya ile de İran aynı görüşleri savunmaktadırlar. Bölge kaynaklarına sahip olacak ülke bölgedeki politikaların gelişimine da sahip olacaktır.

2.4.1. ABD'nin politik tutumu

Bölgedeki doğal kaynaklarla birlikte sahip olunacak doğal kaynaklar sayesinde elde edilecek gücü kullanmak için her devlet kendi dış politikasını yürütmeye çalışmaktadır. Bölgeye özellikle 1994 senesinden sonra önem vermeye başlayan ABD bölgede geç kalınmışlık eksikliğini tamamlamak için hem ekonomik açıdan hem de politik açıdan büyük yatırımlar yapmıştır.

¹⁶⁴ Mars Op. Araştırma: "Bakü – Ceyhan Projesi ve Jeostrateji", Jeoekonomi Dergisi, cilt 1, sayı 1, (Ankara, 1999), 90-91.

Amerikanın petrol ve doğal gazla bağılılığı çok azdır, tahminen %10 civarındadır.

Bu yüzden bunu çok rahat söyleye biliriz ki, ABD bölgede ilk önce kendi şirketlerini yerleştirmek ve şirketlerinin daha da zenginleşmesini sağlamak, Rusya'yı bu oyundan uzak tutarak bölgede Rusya'yı etkisiz hale getirerek bölgedeki gücünü arttırmak ve sahip olacağı doğal kaynaklar sayesinde dünyaya hükmetmekten ibarettir. "ABD son dönemlerde, özellikle doğalgaz boru hatları ile birlikte, yani Rusya Federasyonu ve Avrupa'nın işbirliği ile gerçekleşen bir dizi uygulamadan rahatsızdır (bunların içinde Mavi Akım projesi de vardır.) Bu projeler, aslında ABD'nin çok arzu ettiği biçimde gerçekleşmemiş ve kendi şirketleri devre dışı kalmışlardır. SSCB dağıldıktan sonra, ABD'nin dünyada hegemonya kurma düşleri, aslında enerji alanlarını denetim altına alma isteğinden kaynaklanıyor ve kendisi dışında gerçekleşmiş olan projelerin de bir biçimde değiştirilerek, ABD denetiminde bir enerji dağıtımının gerçekleştirilmesine yönelik bir çaba söz konusu. Burada şöyle bir tez çok sıkça ortaya atılıyordu; -bu aslında doğru değil- "ABD Körfez'in petrolüne ihtiyacı olduğundan dolayı ya da kısa vadede enerji sorununa yönelik olarak Körfez'e müdahale ediyor. Aslında Amerika enerji alanlarını veya enerji havzalarını denetimi altına alarak iki şeyi yapmak istiyor; Bir; dünya genelinde bu ticareti yapan Amerikan şirketlerinin çıkarlarını korumak. İkincisi de; bu enerji kaynaklarını elinde tutarak, bir biçimde kendisine direnme olasılığı olan odakların da ipini eline alma ya da onları da kontrol etmek."¹⁶⁵

Bakü ve Kazakistan (Tengiz) petroleri için en kısa ve en ucuz hat, eski hatlardır. Azerbaycan, Kasım 1997'den beri bu hattı geçici üretim için kullanıyor. Rusya, bu hattın ana hat olarak kullanılması için diretiyor. Rusya'nın Dağıstan ve Çeçenistan'a saldırısının temel nedenlerinden birisi bölgede istikrarı sağlamak ve bu hattın güvenliğini kanıtlamak. Amerikan emperyalizmi, boru hatları üzerinde Rus hakimiyetini engellemek ve Rusya'yı

¹⁶⁵ <http://dergi.emo.org.tr/altindex.php?sayi=418&yazi=28> (18.01.2006).

dışlamak için bu hattın ana hat olmasına karşı çıkmıştır. Türkiye de, Boğazlarda doğacak sorun ve tehlikeyi öne sürerek bu hattın ana hat olmasını reddetmiştir. Amacı Bakü-Tiflis-Ceyhan'ı ön plana çıkartmaktır.¹⁶⁶ ABD'yle birlikte bölgede en büyük yatırımcılardan birisi de Avrupa devleti İngiltere'dir. İngiltere de ABD gibi öne sürülen doğu güzergahı, İran güzergahı ve Rusya'daki var olan eski güzergahları kullanma konusunda ABD'ne destek çıkmıştır. Bölgede ABD'yle Avrupa devletleri arasındaki politik birleşme kendi çıkarlarına uymayan bütün projeleri gerçekleştirme konusunda son nokta olarak göstermektedir. Çünkü, gerçekleştirilecek proje kısa ömürlü bir proje değildir. "Dolayısıyla başta Amerika ve İngiltere olmak üzere oluşum süreci devam eden ve netlik kazanan yeni ittifakın Afganistan hareketinde bölgenin yeniden şekillendirilmesi ve enerji kaynaklarının özellikle ihraç güzergahlarının denetim altında tutulması temel amaç olarak ortaya çıkmaktadır. Hareketin "bir insan ömrüne sığmayacağı"nın ifadesi de bu iki temel amaca işaret etmektedir."¹⁶⁷

2.4.2. Rusya Federasyonu'nun politik tutumu

Bölgede en büyük rakip olarak görülen Rusya bütün çabalarına rağmen yine de bu yeni oyunda başarılı olamamıştır. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla elinden çıkan doğal kaynakları tekrar elinde tutma çabası boşa çıkmıştır. Her ne kadar bölgede sürekli sorun çıkarmaya çalışsa da hiçbir başarı elde edememiştir. Buna bölge devletlerinin de katkısı olmuştur. Sovyetler zamanında kendi doğal kaynaklarını israfli kullanan Rusya bu kaynakların gerçek sahiplerini aynı zamanda tehdit de etmiştir. Bu yüzden zamanında Rusya'dan hiçbir fayda görmeyen bölge devletleri bir daha böyle bir kozun Rusya'nın eline geçmesinden kaygılanmışlardır.

¹⁶⁶ Ceyhun ŞİRİNOV: a.g.t., 41

¹⁶⁷ <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=95> (13.10.2005).

Bölgedeki politik gücünü giderek kaybeden Rusya aynı zamanda SSCB'nin dağılmasıyla ekonomik sıkıntılar da çekmektedir. Bu yüzden elden çıkardığı doğal kaynakları dolaylı yoldan kazanmayı da hedeflemiştir. Bu yol bölgedeki doğal kaynakların dünya pazarlarına çıkarılmasını hedeflemektedir. Çünkü, eskiden beri Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz Rusya toprakları üzerinden Avrupa devletlerine ve dünya pazarlarına taşınmaktaydı. Bu yüzden de eski yolların kullanılması için çaba sarf etmiştir. “Ekonomisi kötü durumda olan Rusya, bu geniş kaynakları kaybetmek istememektedir. Hazar ve Orta Asya petrollerinin dünya piyasalarına aktarımı kısa vadede Rusya'nın çıkarlarına uymamaktadır. Rusya'nın bu bölgede yapmak istediği, petrol yataklarını kontrol altında tutmak ve Batı'daki, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki rezervler eridikten sonra uluslararası pazarlara sunmaktadır. Avrupa'nın sahip olduğu en büyük kaynak olan Kuzey Denizi petrol sahasının yakın bir gelecekte tükeneyeceği bilinen bir gerçektir. Rusya, Hazar bölgesini kontrol ettiği müddetçe Ortadoğu ile arası kötü olan Batı'yı da enerji konusunda kontrol edebilmeyi planlamaktadır.”¹⁶⁸ Rusya'nın, böyle uzun vadeli yatırımı düşüncesi kendi dış politikası açısından olumlu görünse de diğer devletler tarafından hiç de hoş karşılanmamaktadır. Çünkü Rusya'nın yeniden güçlenmesi ne Avrupa devletlerinin ne de Amerikanın işine gelmemektedir. Aynı zamanda sürekli tehdit adlı olan bölge devletlerinin de çıkarlarına engel teşkil etmektedir.

2.4.3. İran'ın politik tutumu

Bölgedeki diğer bir iddialı devlet ise İran'dır. İran hem Hazara kıyısı olan devlet bakımından hem de petrolerin üretildiği bölgeye yakınlığı bakımından diğer iddialardan daha ekonomik durumdadır. Aynı zamanda

¹⁶⁸ <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=97> (11.01.2006).

toprak yüzeyinin ise düzlüğü ve var olan boru hatlarının vasıtasıyla Körfeze taşınabilirliği kolaylığı da üstünlük teşkil etmekteydi. Diğer bir öneriyse mübadele şeklindedir. İran'ın güneydeki ihtiyacı karşılığında kuzeyden mübadele karşılığı satmasıdır. Tabii ki bölgeye sıcak bakmayan ABD ve Avrupa devletleri bu projeyi sözde destekleseler de hiçbir zaman gerçekleşmesi mümkün olmamıştır. Bunun sebebiyse Amerikanın İrağı işgalinden sonra rotasını İran'a çevirmesiyle daha rahat anlaşılmaktadır. Eğer bugün bu proje gerçekleşmiş olsaydı Avrupa'nın ihtiyacı olan doğal gaz ve petrol arzını İran politik bir baskı aracı olarak ileri sürecekti. Çünkü, bu bölgeye Avrupa devletleri de sıcak bakmamaktadırlar. İran'a karşı başta ABD'nin ve onun destekçileri (Avrupa devletleri) 2006 dan itibaren daha çok baskı yapmaktadırlar. "Bölge petrolünü dünya pazarına taşımada bu hat en ucuz olanıdır. Yeni boru hattı inşasına gerek duyulmuyor. İran, Kazakistan ve Azerbaycan petrolünü, şirketler vasıtasıyla kuzeyde alıyor ve orada işliyor. Buna karşın güneyde, Körfezde kuzeyden aldığı kadar petrolü, şirketlere devrediyor. Yani mübadeleye dayanan bir ilişki gözlenmektedir.

Petrol tekellerinin sıcak baktığı bu öneriyi Amerikan emperyalizmi reddediyor. Bu reddediş, tamamen siyasi karakterlidir. İran, hattın kendi ülkesinden geçmesi için emperyalistler arası ve tekeller arası çelişkilerden ve rekabetten yararlanmaya çalışsa da Amerikan emperyalizminin ağırlığından dolayı b hat tartışma dışı kalmış durumda."¹⁶⁹

2.4.4. Türkiye'nin politik tutumu

Hazar bölgesindeki doğal kaynakları hem taşımak hem de bu doğal kaynaklardan istifade etmek isteyen diğer bir ülke ise Türkiye Cumhuriyetidir. Türkiye hem kültürel bakımdan hem de köken bakımından doğal kaynaklara

¹⁶⁹ Ceyhun ŞİRİNOV: a.g.t., 40-41.

sahip ülkelere daha yakındır. Aynı zamanda coğrafi alan bakımından da alternatif bir coğrafi alana sahiptir. Bağımsızlık sonrası ilk olarak Azerbaycan devleti Türkiye'ye karşılıksız petrol ve doğal gazın işletilmesini öngörmüş ve teklifte bulunmuştur. Bu yüzden de Rusya'nın darbeleri sonucu hem Azerbaycan'la kara bağlantısını koparmış ve böyle bir statünün de Türkiye'nin elinden çıkmasını sağlamıştır. Daha sonra 1994 senesinde yapılan anlaşmalar sonucu yine Türkiye'ye mahsus TPAO'ya büyük ölçekte araştırma ve üretim olanakları sağlanmıştır. Türkiye bölgede sadece üretim için politika gütmemektedir. Türkiye'nin bölgedeki amacı sadece bölgeden diğer devletler gibi karşılıklı çıkar sağlamak değildir. Başlıca sebeplerden biri bölgede bağımsızlığını yeni kazanan Türk devletlerinin gelişmesine ve aynı zamanda ekonomik yönden güçlenmesinde yardımcı olmaktır. Bu sebepten bölgede bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerini ilk tanıyan devlet Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Bu bakımdan bölge için Türkiye'nin önerdiği proje her ne kadar ilk başta önem kazanmasa da daha sonra önemini daha açık şekilde göstermiştir. Çünkü bölgeye gelecek olan petrol ve doğal gazın en büyük alıcısı yine Türkiye olacaktır. "Bakü – Ceyhan ya da Hazar – Akdeniz Petrol Boru hattı Projesi; başta Azerbaycan, Kazakistan, (Türkmenistan) olmak üzere, Hazar Bölgesi'nde yer alan Cumhuriyetlerin ekonomik bağımsızlıklarını sağlamalarında, yaşamsal ve stratejik önemi olan bir projedir."¹⁷⁰ Bu projeye ilk başta Rusya karşı çıkmıştır. Çünkü bu proje Rusya'nın eski yollarını devre dışı bırakmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti devletiniyse bölgede sözü geçen bir devlet olarak yüceltmektedir. Rusya her ne kadar bu projeye karşı çıksa da daha sonra ABD, Avrupa devletleri ve en önemlisi Türk Cumhuriyetlerinin de katkılarıyla sözde değil özde gerçekleştirilmesine yardımcı olmuşlardır. "Azerbaycan petrolünün Karadeniz yoluyla Boğazlardan, tankerlerin taşıma hacminde çok yüksek bir artış sağlanarak geçirilmesi ihtimaline karşı Türk hükümeti tereddütlerini ifade edince, AİOC farklı alternatif rotalar üzerinde çalışmaya başlamıştır. Söz

¹⁷⁰ ASAM Enerji-Çevre Teknoloji-Masası: Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 1, sayı 11, (Ankara, Mart, 2001), 64.

konusu rotalardan birisi, petrolün Bakü'den Türkiye'nin Akdeniz kıyısında yer alan ve Suriye sınırına yakın Ceyhan limanına taşınmasına ilişkindir.”¹⁷¹

Bu yüzden bölgede çıkarı olan her bir devlet kendi amacı doğrultusunda yeni bir proje ortaya çıkarmıştır. “Konu ile ilgili yaklaşık yirmiye yakın boru hattı önerisi gelmiş, ancak sadece üç tanesi gerek ilgili firmalar gerekse hükümetler tarafından gerçekçi bulunmuş ve ele alınmıştır. Bu öneriler kuzey ya da Rus rotası, Kafkasya ya da Türk rotası ve güney ya da İran rotası olarak sınıflandırılabilir.

-Hazar petrollerinin ve Türkmenistan doğal gazının İran üzerinden **Abadan** Limanı'na indirilmesine ABD karşı çıkmış ve bu öneri dikkate alınmamıştır. Böylece Rusya ve Türkiye'nin önerdikleri rotalar ön plana çıkmıştır.

-Rusya'nın önerdiği rota; **Tengiz** petrolünün önce Karadeniz'deki Novorossisk limanına oradan da deniz yoluyla uluslar arası piyasalara çıkarma şeklindedir. Yaklaşık 1.5 milyar dolara mal olacak bu proje ile günde önce 900.000 varil petrol taşınacak, sonra da bu rakam 1.5 milyon varile ulaşacaktır. Ancak petrolün tankerlerle İstanbul ve Çanakkale Boğaz'larından geçirilmek istenmesi özellikle Türkiye'nin haklı tepkisini çekmektedir. Türkiye, 19 metre uzunluğundaki ve bazı bölgelerde 700 metreye düşen derinlikteki Boğazlar bölgesinde, ani ve sert dalgaların gemileri en az on iki kez rota değiştirmek zorunda bıraktığını ve bu arada en az iki kez karşıdan gelen gemileri görme imkanının ortadan kalktığını ileri süren Türkiye, bu projeyi, Boğazların güvenliği açısından riskli ve çevrenin korunması açısından kabul edilemez bulunduğu tüm dünya açıklamıştır. Boğazlardan yılda 45.000 büyük tonajlı gemi geçmektedir. Bu projenin uygulanması durumunda yılda yaklaşık 50 milyon ton olduğu düşünülürse, bu projenin kabul edilemez olduğu daha da anlaşılır hale gelmektedir.

-Buna karşılık Türkiye'nin önerisi Azeri petrollerinin Bakü'den Türkiye'nin Akdeniz'deki Ceyhan Limanı'na taşınması şeklindedir. Projenin

¹⁷¹ Bülent ARAS: a.g.m., 42.

maliyet yaklaşık 1.4 milyar ile 1.7 milyar dolar civarındadır. Bu hatla günde 800.000 varil taşınması hedeflenmektedir.¹⁷²

Giderek Türkiye'ye verilen önem geç kalınmışlık açığını kapatmak için yeni bir fırsat doğurmuştur. Artık Türkiye bölgede sorun giderici bir rol üstlenmiş, Batı devletleri ve ABD bu yönde Türkiye'ye gerekli desteği vermiştir. Türkiye yeniden dış politikalarını düzenleyerek yeni bir strateji geliştirmek zorunda kalmıştır. Bölge devletlerine köken, kültürel ve manevi değer bakımından daha yakın olan tek büyük devlet Türkiye Cumhuriyetidir. "Aynı zamanda Türkiye bütün bu bölgelerle tarihi ve kültürel bağlarla sıkı sıkıya bağlıdır. Geçmişinden sahip olduğu yöneticilik mirası, Türkiye'yi bölgede bir kere daha lider olmaya zorlamaktadır. Türkiye jeo-stratejik ve jeo-ekonomik olarak bu bölgede kilit bir noktada yer almaktadır."¹⁷³

Sovyetler Birliği'nin yıkılışıyla Orta Asya ve Kafkaslarda ortaya çıkan bir dizi yeni devlet, Türk dış politikasında köklü bir değişime neden olmuş ve Türkiye'yi bu ülkelere politik ve ekonomik olarak girmeni taktik araçlarını araştırmaya itmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin çabalarına yön veren hedefler olarak, işbirliğinin yaratacağı karşılıklı gelişme fırsatlarından yararlanma amacının yanı sıra parlamenter demokrasi, nispi serbest Pazar ekonomisi ve Müslüman toplumda laiklik gibi unsurları içeren Türk siyasal – toplumsal modelinin bölgeye ihracını sayabiliriz. Türkiye için sözünü ettiğimiz fırsatlar, hayati enerji kaynaklarına garantili ve güvenli bir erişim, karlı petrol taşıma gelirleri, diplomatik nüfuz ve stratejik önem anlamına gelmektedir.¹⁷⁴ Bu aşamaya gelmeden önce Türkiye dış politika dengelerini daha iyi koruyamamış daha önce desteklediği projelere daha sonrada karşı çıkmıştır. Çünkü desteklediği projeler Türkiye'yi hem boğazlar sorunu bakımından hem ekonomik hem de enerji bakımından tehdit etme yoluna gitmektedir. Türkiye daha sonraları bu projelere alternatif yol olarak Bakü-Tiflis-Ceyhan projesini önermekteydi. Önerdiği projenin en büyük kozu ise İstanbul boğazında

¹⁷² Yaşar ONAY a.g.e., 27-28.

¹⁷³ <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=95> (11.01.2006).

¹⁷⁴ Bülent ARAS:a.g.e., 36.

oluşacak gemi trafik sorunu, İstanbul halkının yaşam garantisini giderek azalması ve bölgedeki ekolojik güvensizlikti. “Rusya erken üretim petrollerinin boğazlardan tankerlerle taşınarak Avrupa ve uluslararası piyasalara pazarlanmasını savunmaktadır. Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa petrol boru hatları ile ihraç olunan erken üretim petrolü boğazlardan tankerlerle taşınmaktadır. Bu da boğazlardaki trafiğin yoğunlaşmasına her türü tehlikenin oluşmasına ve çevreye büyük zararlar verebileceğine sebep olacaktır.”¹⁷⁵ Bu yüzden Türkiye artık Batı yanlısı olmak mecburiyetinde kalmıştır. Mecburiyetin dışında bu aynı zamanda Batı devletlerinden daha çok Türkiye’nin kârıdır. Desteklenen eski yollarda ortaya çıkan olaylar ve kesintilerin ortaya çıkması Türkiye üzerinden geçmesi öngörülen projenin önemini bir kez daha attırmıştır ve boğaz sorunundan da kurtarmıştır. “Hazar Denizi’ndeki “zengin” hidrokarbon rezervlerinin uluslararası piyasalara ulaştırılması meselesi son 13 yıldır Türkiye ve dünya kamuoyunun yakından takip ettiği önemli bir gündem maddesidir. BTC Projesi’nin hayata geçtiği günlere gelinmesinde, Hazar Denizi’nde yer alan Azeri, Çırak ve Güneşli sahalarındaki petrolün arama, üretim ve paylaşımı konusunda Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi “SOCAR” ile yabancı petrol şirketleri arasında 20 Eylül 1994’te Bakü’de “Azerbaycan Petrollerinin Üretim Paylaşım Anlaşması” imzalanmasının ve böylece AİOC’NİN kurulmasının çok kritik bir rolü vardır. Ana İhraç Boru Hattı inşasının uzun bir süre gerektireceğini dikkate alan AİOC Konsorsiyumu, Haziran 1995’te, ilk yıllarda üretilecek ham petrolün (Erken Petrol) mevcut altyapının kullanımı yoluyla ihraç edilmesine karar vermişti. Türkiye, o dönemde, talihsiz bir stratejik vizyon eksikliği nedeniyle petrol şirketlerinin hareketlerini iyi analiz edememiş ve paniğe kapılarak Ağustos 1995’te ham petrolün, “Batı güzergahı” üzerinden, zamanla BTC’NİN ana rakibi haline gelen Supsa İhraç Terminali’ne (Gürcistan) ulaştırılmasını kapsayan bir teklif sunmuştur. Fakat, Konsorsiyum, Ekim 1995’te, “Erken Petrol Üretimi”nin, batı ve kuzey güzergahları kullanılarak, iki hat halinde ihraç edilmesini kararlaştırmıştır. Bu karar doğrultusunda, 1998 itibarıyla her

¹⁷⁵ İmran RZAYEV: a.g.t., 46.

iki güzergahtan 5 milyon ton/yıl düzeyinde ham petrol sevkıyatına başlanmıştır. Kuzey Hattı'nın birkaç kez kesintiye uğraması ve Temmuz 1999'da saldırıya uğraması sonucu bu hattın taşımacılık tamamen durmuştur. Hattın güvenliği meselesi, tüm üreticilerin dikkatini bir anda güvenli, ekonomik bir boru hattı alternatifi sunan BTC Projesi'ne yöneltmiştir. BTC kapsamında, Baku'den başlayıp Ceyhan'da son bulacak bir boru hattı ile başta Azerbaycan petrolü olmak üzere bölgede üretilecek 50 milyon ton/yıl düzeyindeki petrolün Ceyhan'a taşınması ve buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılması planlanmıştır. Bu kritik proje, petrolün uluslararası piyasa ihracı için kullanılacak emniyetli bir taşıma sisteminin tesis edilmesini amaçlamıştır. Söz konusu proje ile hem ekonomik açıdan uygun hem de çevresel açıdan sürdürülebilir bir taşıma sisteminin kurulması amaçlanmıştır.¹⁷⁶

Öne sürülen BTC projesine tabii ki, karşı çıkanlar olacaktır. Böyle ülkelerin başında Rusya gelmektedir. Rusya boru hatlarının geçeceği bölgede doğu sorunun olduğunu öne sürerek istikrarsızlık olduğunu iddia etmiştir. Türkiye Rusya'nı bu tezini kısa sürede çürüterek isteklerini kursaklarında bırakmıştır. "Bakü - Ceyhan rotasının karşısında yer alanların bir kısmının öne sürdükleri gerekçe doğudaki terörün boruhattının güvenliğini tehdit altında bıraktığı yönündedir. 1999'un sonlarına doğru Türk ordusu ve güvenlik güçlerinin PKK terörünü bertaraf etmede gösterdikleri önemli başarılar ve özellikle örgüt liderinin ele geçirilerek yargılanması söz konusu iddianın gücünü yitirmesine neden olmuştur."¹⁷⁷ Türkiye devleti bu şekilde gerekirse ortaya çıkacak herhangi bir sorunu kısa sürede ortadan kaldıracabileceğini bir daha kanıtlamıştır.

Orta Asya ve Hazar Bölgesi enerji kaynakları ile ilgilenen pek çok Batılı ülke açısından en önemli etmenlerden birisi, denize kapalı sahalarda

¹⁷⁶ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT: "Bakü-Tiflis-Ceyhan, 21. Yüzyılın İpek Yolu", Statejik Analiz Dergisi, cilt 6, sayı 62, (Ankara, Haziran, 2005), 18.

¹⁷⁷ Ümit ÖZDAĞ: "Kuzey Irak ve PKK", Avrasya Dosyası, No:3, (Bahar, 1997), 27.

yer alan hidrokarbon kaynaklarını büyük piyasalara taşıyacak, makul fiyatlı ve güvenilir bir boru hattı sisteminin kurulabilirliğidir. Söz konusu sistemin inşa edilmesi hem büyük miktarda sermaye gerektirmesi, hem de Hazar'ın karmaşık jeopolitiği nedeniyle, kimilerince küçümsenerek ifade edildiği gibi bir çıkmaz sokak değildir. Zaman, BTC'NİN ve Türkiye üzerinden geçecek Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun ne kadar iyi seçilmiş hedefler olduğunu ziyadesiyle kanıtlamıştır. Ancak, Hazar'ın doğal gaz ihracat olanaklarına bakıldığında ilk göze çarpan etmen, Hazar'ın temel uluslararası pazarlara olan uzaklığıdır.¹⁷⁸ Bu yüzden de BTC projesiyle birlikte diğer bir yatırım da doğal gaz yatırımdır. Bu boru hatlarıyla birlikte doğalgaz hatları da çekilmektedir. Çıkmaz sayılan bu bölge artık serbestçe BTC hattı ile istenilen pazarlara Türkiye üzerinden kolay şekilde taşınacaktır. "AİOC hisselerinden yüzde 17.01'ine sahip olan Amoco Amerikan şirketinin başkan vekili Jim Norosky ise, hattın daha da uzaması maliyeti arttırsa da Bakü - Ceyhan rotasının tercih edilebileceğini söylemiştir. Ayrıca, ilgili taraflara yönelik vergi muafiyet ya da daha başka önlemlerle böyle bir fazladan maliyetin karşılanabileceğini bildirmiştir."¹⁷⁹ Önerilen hat hem Amerikanın hem de Avrupa'nın işine yaramaktadır. Boru hatlarının geçeceği güzergah aynı zamanda Avrupa yanlısı olduğu ve Avrupa Birliğine katılmada istekli olan bir ülkedir. Böyle bir şans Türkiye için de aynı derecede önemlidir. Avrupa birliği sürecinde Türkiye'nin Avrupa devletleriyle daha çok yakınlaşması söz konusudur. Ceyhan Limanından petrol ve doğal gazın taşınması sonucu ekonomik işbirlikleri de aynı ölçüde artacaktır. Aynı zamanda güneydeki denizlerde de önemli bir etken devlete çevrilecektir. Her şeyden önce, mevcut petrol ve doğal gazın uluslararası pazarlara istikrarlı biçimde nakli Türkiye açısından önemli bir fırsattır. Türkiye geniş Akdeniz sahil şeridi ve Kıbrıs'la olan siyasal bağları dolayısıyla Ortadoğu ve Hazar havzalarından

¹⁷⁸ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT: a.g.m., 18-19.

¹⁷⁹ Гулнара АКИЛОВА: "CRUDE OİL TU TAKE THREE ROUTES", Независимая Газета, (17 Июн, 1997), 12.

temin edilen petrol ve doğal gazın dış pazarlara ulaşım ve dağıtım yollarını kontrolü altına alma imkanına sahiptir.¹⁸⁰

Hazar bölgesinde sadece petrol rezervleri bulunmamaktadır. Petrolle birlikte dünyanın en büyük doğal gaz rezervleri de bu bölgede bulunmaktadır. Sadece Türkmenistan'daki doğal gaz rezervi dünya rezervinin büyük kısmını oluşturmaktadır. Özellikle Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu bu enerji türünün de taşınması bölge için yeni bir taşıma stratejisidir. Avrupa devletleriyle birlikte Türkiye de bu enerjiye büyük ölçüde muhtaçtır. "Petrol ve doğal gaz piyasasındaki rekabetin en son halkası ise Hazar petroleri üzerinde devam etmektedir. Zira Avrasya bölgesinde zengin petrol rezervlerinin yanı sıra doğal gaz rezervleri de bulunmaktadır. Bu bölgede doğal gaz rezervleri dünya doğal gaz rezervlerinin %40'ını oluşturmaktadır."¹⁸¹ Öne sürülen Bakü-Tiflis-Ceyhan projesi sözü giden enerjiyi de taşıya bilme kapasitesine sahiptir. Petrol boru hattını yanı sıra doğal gaz boru hatları da döşenmektedir. Olaylar bu şekilde gelişirken büyük devletler Türkiye'ye daha da yakınlık göstermişlerdir. "Türkiye'nin savunduğu Bakü - Ceyhan Hampetrol Boru hattı ile Türkmenistan-Türkiye - Avrupa Doğal Gaz Projesi de bu strateji ile birebir örtüşünce bu alandaki ABD -Türkiye yakınlaşması daha belirgin ve somut bir tabana oturdu."¹⁸² Özellikle doğal gaz boru hattının uzayarak Yunanistan'a kadar uzaması söz konusudur. Oradan da Avrupa'ya taşınması düşünülmektedir.

Uzun çekişmelerin sonucunda en son haliyle bölgedeki doğal gaz ve petrolerin Azerbaycan'ın başkenti Bakü'den Tiflis'e oradan da Türkiye'nin Ceyhan limanına taşınmasını ön gören öneri kabul edilmiştir. Bölgede Rusya devre dışı bırakılarak Türkiye ön plâna çıkarılmıştır. Bu da Türkiye için hem ekonomik açıdan hem de politik açıdan beklenilmeyen bir şans olmuştur. Bu politik savaşı kısaca şu şekilde özetleye biliriz;

¹⁸⁰ <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=95> (11.01.2006).

¹⁸¹ <http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=95> (11.01.2006).

¹⁸² Mars Op. Araştırma a.g.m., 93.

“200 milyar varil petrol ve 6.6 trilyon m³ doğalgaz kaynaklarıyla, 5 trilyon doların yattığı Orta Asya denildiğinde, 5 önemli çıkış hattı var. Bunlardan biri; karadan doğrudan doğruya Uzakdoğu’ya, ikincisi; İran üzerinden, Körfez’e, üçüncüsü; Afganistan, Pakistan, Hindistan üzerinden, Hint Okyanusu’na, dördüncüsü; eski Sovyet bağlantıları üzerinden batıya, beşincisi; bunun bir başka versiyonu, Bakû – Tiflis – Ceyhan üzerinden Akdeniz’e, yani yine Batıya.

Birinci alternatif Çin’e yarıyor. Çin’in Türkmenistan, Kazakistan ve kendi toprakları olan Doğu Türkistan’dan doğuya gaz ve petrol taşıma iddiaları var. Artık kendisi bir stratejik alıcı konumunda, bu büyüme hızıyla da böyle olmak zorunda.

İkinci alternatif hem doğuya, hem de yeni nizam kaygısı duyulan bir İslam ülkesine yarıyor. İran yabana atılacak bir ülke değil ve üstelik İslam devrimi ihraç etmek istiyor, hem de konum olarak Körfez ve Hazar bölgesini birleştiriyor. Ancak İran da bölgedeki iddiasından kopmuş değil ve hatta, ABD’nin gerek Afganistan, gerek Pakistan üzerindeki etkisini kırma girişimleri içerisinde. En çok da Türkmenistan ile yoğun ilişkileri üzerinden, Hazar’ın statüsü üzerine, Rusya ve yandaşlarına imkân tanımak pozisyonunu muhafaza ediyor. Bir yandan da Türkiye üzerinden Batıya açılmanın hesabında. Bu hesap Avrupa Birliği ülkelerinin de, Rusya’ya bağımlılıklarını azaltmaları açısından rezervde tutuluyor... ..Tabii buraya yapılan müdahale ile, önemli ülkelere ve güçlere gerekli mesajlar verildi. Özellikle Çin’e “bu bölgede bensiz hareket edemezsin” denildi.

Dördüncü alternatif, başlı başına Rusya’ya bırakılamayacak ehemmiyette tutularak, Amerikan şirketlerince içinde bulunulan, ama bir yandan da beşinci alternatif olan, Türk Cumhuriyetlerine, Türkiye üzerinden bağımsızlıklarını kazandıracak çıkış haklarıyla yarıştıran seçeneklerdir. Bunlar, “Bakû-Supsa” Bakû-Novorossisk” “CPS” ve “Mavi Akım” diye anabileceğimiz projeler. Clinton’un da ilk döneminde bu politika izlenildi.

Diğerleri bizi de ilgilendiren mega proje, doğu-batı koridoru, Bakû-Ceyhan gibi projeler ise, ilk önce rafta bırakıldı. Zaten sorumlu bölgelerden geçecek olmalarından dolayı, sürekli bölge güçleri tarafından da

kurcalanmıştır. Bizi en çok ilgilendirdiği haliyle, Bakü-Tiflis-Ceyhan projesinin temeli atıldı.”¹⁸³

Doğudan Batıya uzanacak bu enerji koridorunun inşa edilmesi için öncelikle ABD ve Türkiye girişimde bulundu. Her iki ülke de Rus toprakları üzerinden geçmeyen ve dolayısıyla Rusya'nın kontrolü altında olmayan bir boru hattı kurulmasını istediler. Washington ayrıca Hazar petrolünü İran üzerinden sevk edilmesinden kaçınmak istiyordu. Türkler ise Türk boğazlarından daha fazla petrol nakledilmesini engellemek istiyorlardı. Zira, aksi taktirde 10 milyon ton ham petrolün ihracatı için ek olarak 800 orta büyüklükte tankerin İstanbul'dan geçmesi gerekecekti. Bu kadar tankerin ise boğazlara getireceği riski de göz önüne alırsak büyük tehlikenin kaçınılmaz olduğu görünmektedir.

Diğer yandan Türkiye, Azerbaycan petrolünü en önemli alıcısı olacak. Çünkü, Türkiye'nin petrol ihtiyacının önümüzdeki 10 yıl içinde, yılda 28 milyon tondan 50 milyon tona çıkması bekleniyor. Türkiye, yeni yapılacak petrol hattına paralel olarak Bakü'den Erzurum şehrine uzanacak bir gaz boru hattının inşası hedefine de ulaşmaya çalışıyor.¹⁸⁴

Bakü-Ceyhan boru hattı destek yorgunudur. Yıllardan beri sürekli destekleniyor, ama desteği somutlaştıran adımlar atılmıyordu. Sonra ne olduysa oldu ve Ekim ayında konsorsiyumun en büyük ortağı BP-Amoco, Bkü-Ceyhan ana boru hattı projesine destek verdiğini açıkladı. ABD Enerji Bakanı B. Richardson da BP-Amoco'nun Bakü-Ceyhan'a destek vermesinin: doğu-batı ana boru hattı olarak onaylanmasının Azeri ve de Kazak petrollerinin dünya pazarlarına taşınması için önemli bir kilometre taşı olduğunu açıkladı.

¹⁸³ <http://dergi.emo.org.tr/altindex.php?sayi=418&yazi=28> (18.01.2006).

¹⁸⁴ Ceyhun ŞİRİNOV: a.g.m., 50.

2.5. Mega proje BTC ve Asrın Anlaşması

Hazar havzasında ortada kalan doğal kaynakları hem ekonomik olarak hem de politik olarak Batı devletleri kazanmıştır. Bütün çekişmelerin sonucunda varılan nokta çoğu devletlerin kabul gördüğü, özellikle de batı ve bağımsız Türk devletleri, önerilen Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesine büyük destek vererek bir an önce gerçekleşmesi için hemen anlaşmalara başlamışlardır. “Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı Projesi bölgede enerjinin güvenilirliğini ve sürekliliğini garanti eden en önemli projedir. Bu boru hattı enerji kaynaklarını dünyaya ulaştıracak en ekonomik yol olup aynı zamanda çevresel açıdan da tercih edilecek tek projedir. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı Projesi’nin gerçekleştirilmesine yönelik en önemli adım Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Zirvesi (AGİT) sırasında atılmıştır. Zirve sırasında, Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasında Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı Projesi’nin “Hükümetler arası Anlaşma”sı ve “Hükümet Garantisi” 19 Ekim 2000 tarihinde Ankara’da imzalanarak Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı Projesi’nin gerçekleştirilmesine yönelik en son adım da atılmıştır.”¹⁸⁵

Bu güzergah aslında Azerbaycan’dan direkt Türkiye’ye çıkabilirdi. 1989 sonrası Rusya’nın Hazar doğal kaynaklarını kaybetmesi sonucu Türk devletlerinin kara bağıını koparmak için Ermenileri kullanarak Azerbaycan’ın Karabağ bölgesindeki topraklarını işgal ederek kara bağlantısını koparmıştır. Bu yüzden de güzergah mecburen alternatif bir komşu ülkeden geçmek zorunda kalmıştır. “Türkiye ve Rusya kendi topraklarından geçen rotaları desteklerken, dikkatlerin yoğunlaştığı seçenekler Bakü – Ceyhan hattı ve Rusya üzerinden geçecek kuzeydeki hatlardır. Ankara, Samsun – Ceyhan’a göre daha dolambaçsız bir hat olan Bakü – Ceyhan hattını desteklemektedir,

¹⁸⁵ H. Serhan Taflan: a.g.t., 86.

çünkü bu hat Boğazları tanker taşımacılığının tehlikelerinden korumakla kalamayacak, aynı zamanda Türkiye Hazar petrolü için köprü olmanın finansal meyvelerini devşirecektir. Ancak, Türkiye'nin Azerbaycan'la sınırı olmamasından dolayı Bakü – Ceyhan hattının bir komşu ülke üzerinden geçmesi zorunludur.”¹⁸⁶ Yalnız iki limanın kullanılması zorluluğuna alternatif olarak direkt karadan boru hatlarıyla taşınmasını öngören projede Tiflis'ten direkt Türkiye'nin Kuzey doğusundan Kuzey doğusuna inen bir projeyi ortaya çıkarmıştır. Bu proje hem taşınma açısından kolaylık sağlamakta hem de taşınmadaki aksaklıkları ortadan kaldırmaktadır. “Gürcistan'ı kapsayan diğer bir alternatif ise Karadeniz'i devre dışı ve Ceyhan'a uzanacak hattır. Boruhattının Gürcistan sınırından Ceyhan'a kadar olan uzunluğu yaklaşık 1900 kilometredir ve bunun da maliyeti üç milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. Türk hükümeti kendi topraklarından geçecek alternatifleri temel alan herhangi bir boruhattının tüm maliyetini karşılamaya hazır olduğunu (uluslararası ekonomik yapıya uygunluğu ve Türkiye için ekonomik olması bir yana) açıkça belirtmiştir.”¹⁸⁷

Hazar Havzasında bulunan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan gibi ülkelerde üretilen ham petrolün boru hattı ile Ceyhan'a taşınması, buradan da gemilere dolum yapılarak dünya pazarlarına ulaştırılması için Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi geliştirilmiştir. Türkiye'nin ısrarla üzerinde durduğu Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı Bakü yakınlarındaki Sangaçal terminalinden başlayıp, Gürcüstan üzerinden Türkiye'ye giriş yaparak, Erzurum, Erzincan ve Kayseri güzergahını takip ederek Ceyhan'da son bulmaktadır.¹⁸⁸

Rusya'nın bütün çabalarına rağmen yine hiçbir fayda elde edememiştir. Hatta ortaya attığı ve piyon olarak kullandığı Ermeniler bile bu

¹⁸⁶ Bülent ARAS: “Türkiye ve Hazar Bölgesi Zenginlikleri”, Jeoekonomi Dergisi, cilt 1, sayı 2, (Ankara, 1999), 42.

¹⁸⁷ Bülent ARAS: a.g.m., 42.

¹⁸⁸ Ceyhun ŞİRİNOV: a.g.t., 92.

işte yararlı olamamışlardır. Azerbaycan'dan Türkiye'ye uzanacak olan projede Ermenistan'ın da rol almasını isteyen Rusya, hem Azerbaycan'ın hem de Türkiye'nin sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Ve bu yüzden de alternatif olarak Gürcistan güzergahı kullanılmıştır. "Azerbaycan'dan Türkiye'ye uzanacak en kısa rota Ermenistan üzerinden olacaktır. Ancak Dağlık Karabağ üzerinde devam eden Ermenistan - Azerbaycan çatışması, güvenliğe ilişkin nedenlerden ötürü söz konusu alternatifin yakın dönemde gerçekleşmesini imkansız kılmaktadır. Öte yandan Amerikan hükümetinin petrolün İran topraklarından geçecek hatlarla taşınmasına karşı çıkması, İran rejimin uluslar arası ticaret ve yatırım olanaklarının sınırlandırılmasına ilişkin izlediği genel politikalarla uyum içindedir. Bu faktör söz konusu alternatifin gerçekleşme ihtimalini azaltmaktadır... Gürcistan'ı kapsayan diğer bir alternatif ise Karadeniz'i devre dışı bırakan ve Ceyhan'a uzanacak hattır. Boruhattının Gürcistan sınırından Ceyhan'a kadar olan uzunluğu yaklaşık 1900 kilometredir ve bunun da maliyeti üç milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. Türk hükümeti kendi topraklarından geçecek alternatifleri temel alan herhangi bir boruhattının tüm maliyetini karşılamaya hazır olduğunu (uluslararası ekonomik yapıya uygunluğu ve Türkiye için ekonomik olması bir yana) açıkça belirtilmiştir."¹⁸⁹ Rusya yerinde rahat durmayarak bütün gücüyle gizli ve açıktan tazyik etmeye devam etmiştir. Bu tazyiklerden birisi de bölgede güvensizliğin olduğu iddiasıydı. Türkiye bu iddiasını da çürüterek Rusya'nın isteğini boğazında bırakmıştır. "Bakü – Ceyhan'a karşı öne sürülen önemli tezlerden biri olan "hattın geçeceği güzergah boyunca terör olduğu ve bunun da projeyi kabul edilemez veya çok riskli yapacağı" yönündeki olumsuz propagandaya karşı da, hattın kesintisiz çalışacağı garantisi verilmiştir. Hattın içinden geçecek petrol miktarının (Throughput) garanti edilmesi halinde, Türk tarafının politik risk garantisi vereceği, bir diğer anlatımla hattın çalışmasında terörden dolayı herhangi bir kesinti olması halinde bu petrolünü taşıyan ya da bu kesintiden zarar görecektir taraflar açısından yaratacağı ekonomik kaybın giderilmesinin Türkiye tarafından

¹⁸⁹ Bülent ARAS: a.g.m., 42.

karşılanacağı garantisinin verileceği deklare edilmiştir. Böylece de, uluslar arası platformlarda, teknik ve ekonomik konuların tartışılıp kıyaslanması yerine art niyetli ve sonu gelmeyecek tartışmaların önünün kesilmesi düşünülmüştür.”¹⁹⁰ Aynı zamanda bu gelişmelerin sürdüğü bir dönemde terör örgütünün liderinin tutuklanması da bir bakıma referans olarak kullanılmıştır.

2.5.1. Projede etkili şahıslar ve devletler

Devletlerin dışında burada şahısların da önemi büyüktür. Bağımsızlık sonrası Azerbaycan'ın hem ekonomik açıdan hem de politik açıdan güçlenmesinde en büyük rolü olan merhum cumhur başkanı Haydar ALİYEV'İN ABD'ne ilk resmi ziyaretinden sonra ABD'nin bölgeye yönelik tutumu olumlu yönde değişmiştir. Bu sayede ABD, projenin gerçekleşmesi için desteğini hem ekonomik yönde hem de politik yönde artırmıştır.

Bu sayede Türkiye'nin de proje aracılığıyla ABD'yle varolan ilişkisi daha da gelişmiştir. Çünkü, bölgede projeni gerçekleşmesinde öncü devlet Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Türkiye'nin bölgedeki politik nüfuzu giderek daha da artmıştır. “ABD hükümeti 1995 yılı Ocak ayından bu yana, Hazar petrolünün ve gazının, “Türkiye yoluyla” aktarılması çabalarına söylem düzeyinde destek vermektedir. İleri sürüldüğüne göre bu politika; bölgesel güvenlik, ekonomik bağımsızlık ve ticari gelişmeler açısından olduğu kadar, Soğuk Savaş sonrası Türk – Amerikan ilişkileri açısından da zorunludur. Clinton yönetiminin bu konuda giderek artan ısrarı, 1998 yılında Hazar Havzası Girişimi ile bir kez daha ortaya çıktı... Ardından, 1998 yılı Ekim ayında ABD yönetimi, Türkiye Cumhurbaşkanı ile bölgedeki diğer liderlerin, Bakü – Ceyhan boru hattı projesine Ankara Bildirgesi ile verilen desteğin kotarılmasına yardımcı oldu. Daha sonra 1999 yılı Kasım ayında daha da

¹⁹⁰ Mars Op. Araştırma: a.g.e., 92.

cafcıflı bir tören gerçekleşti. Başbakan Clinton'un da hazır bulunduğu bu törende, Türkiye ve konuyla ilgili diğer Hazar bölgesi devletleri AGİT zirvesini belirleyen İstanbul Protokollerini imzaladılar."¹⁹¹ Türkiye'nin savunduğu Bakü – Ceyhan Hımpetrol Boru hattı ile Türkmenistan – Türkiye – Avrupa Doğal Gaz Projesi de bu strateji ile birebir örtüşünce bu alandaki ABD – Türkiye yakınlaşması daha belirgin ve somut bir tabana oturdu.¹⁹²

Bakü – Ceyhan açısından Türkiye'nin stratejisini belirlemede en çok dayanması ve üzerinde yoğunlaşması gereken oyuncuların bize göre Azerbaycan ve Kazakistan olmasıdır. Bu ölkeler, daha önce de belirtildiği gibi, gerçek anlamda bağımsızlıklarına sahip olabilmek için güvenilir, kesintisiz petrol ve doğalgaz ihraç yollarına sahip olabilmek için güvenilir kesintisiz petrol ve doğal gaz ihraç yollarına ihtiyaç duymaktadırlar. Her iki ölkenin mevcut tüm ihraç olanakları (İran ile sınırlı olanağı dışında) Rusya Federasyonu üzerindedir. Bakü – Ceyhan onlar için bu olanağı sağlayan en akılcı yoldur. Öte yandan Türkiye, ihraç edilecek petrolün önemli miktarını satın alacak büyük pazardır. Azerbaycan ve Kazakistan başta olmak üzere bölge ölkelerinin mümkün olan en kısa sürede, Rusya üzerinden olmayan ihraç yol (ları)'na gereksinimleri vardır. Bu nedenle Azerbaycan ve Kazakistan, Bakü – Ceyhan'ın mümkün olan en kısa sürede yaşama geçebilmesi için en önemli stratejik müttefikleri olarak düşünölmelidir.¹⁹³ BTC, Azerbaycan petrolünü, Gürcistan ve Türkiye üzerinden dünya piyasalarına ulaştırma imkanı vermektedir. İstanbul ve Çanakale boğazlarını by-pass eden BTC'nin inşası, Azerbaycan ile bazı Batılı şirketler arasında 20 Eylül 1994'te imzalanan tarihi anlaşmanın bir nevi devamı olmuştur. Proje'yi teklif eden liderlerden ilki olan Azerbaycan'ın vefat eden eski Devlet Başkanı Haydar ALİYEV, BTC'yi, Azerbaycan'ın yeni petrol stratejisinin temeli olarak ilan etmişti. ABD, bu projenin gerçekleştirilmesine büyük önem vermiştir.

¹⁹¹ Bülent ALİRİZA: "ABD'nin Hazar Boru Hattı Politikası, Ciddi mi, yoksa 'Dostlar Alışverişte Görsün' mü?", Stratejik Analiz Dergisi, cilt 1, sayı 6, (Ankara, Ekim 2000), 64.

¹⁹² Mars Op. Araştırma: a.g.e., 93.

¹⁹³ Mars Op. Araştırma a.g.e, s.93. The Price of Crude Oil; A. M. Samsam Bakhtiari; OPEC Review, March 1999./

Proje öncülüğünü BP petrol şirketi yapmıştır. Rusya Federasyonu ise ülkesini by-pass, eden BTC'yi çıkarlarına uygun bulmamış ve daima soğuk davranmıştır. Ancak, *BTC projesinin gerçekleştirilmesinin başrol oyuncusu Türkiye olmuştur. Böylece, tarih boyunca Asya ve Avrupa arasında stratejik bir köprü işlevi gören ve İpek Yolu'nun en önemli noktalarından biri durumundaki Türkiye, hidrokarbon kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması için 21. yüzyılın İpek Yolu olan BTC'yi hayalden gerçeğe taşımıştır.*¹⁹⁴

2.5.2. Türkiye'ni projeye yönelik girişimleri

Türkiye'nin bölgeye olan girişimleri sadece kültürel bağlarla değildir. En büyük pazarlardan biri olarak görülen Türkiye bölgedeki doğal kaynaklardan yararlanmanın yanı sıra bu doğal kaynakların taşınması için de aracı bir devlet olmak için girişimlerde bulunmuştur. “Yeni bağımsız devletler arasında Türkiye açısından en büyük ilgi odağı Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan (Hazarı çevreleyen Türk cumhuriyetleri) olmuştur. Bu ilginin kaynağı yalnızca Türkiye ile söz konusu ülkeler arasındaki dil, soy, din ve kültür ortaklığı ya da yakınlığı değil, aynı zamanda Hazar ülkelerinin sahip olduğu muazzam petrol ve gaz rezervleriydi.”¹⁹⁵ Bakü – Ceyhan ya da Hazar – Akdeniz Boruhattı Projesi, Türkiye'nin 1990'lı yıllardan bu yana, özellikle Azeri ve Kazak petrolünün Türkiye üzerinden Ceyhan terminalinde uluslar arası pazara arzını hedefleyen projesidir. Proje, yılda 25 milyon ton Azerbaycan, 20 milyon ton Kazak Petrolünü (yılda toplam 45 milyon ton) taşımayı hedeflemektedir.¹⁹⁶ Aynı zamanda giderek artan petrol ve doğal gaz talebinin karşılanması için BTC projesinin, Türkiye için ne kadar önemli bir

¹⁹⁴ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT: a.g.m., 18.

¹⁹⁵ Bülent ARAS: a.g.m., 36.

¹⁹⁶ Mars Op. Araştırma: a.g.m., s.91

güzergah olduğu daha açıkça görölmektedir. “Ülke bazında petrol talep artışının ise, gelişmekte olan ölkelerden ve bu çerçeve özellikle Asya ölkelerinden kaynaklanacağı vurgulanmıştır. UEA, söz konusu dönemdeki artan petrol talebinin %70’nin bu ölkelerden kaynaklanacağı görüşündedir. Bu da esasen gelişmekte olan ölkelerin petrole ve dolayısıyla petrol ithalatına bağımlılıklarının artacağı anlamına gelmektedir. OECD/UEA tarafından yapılan çalışmalarda, Türkiye de bu ölkeler arasında gösterilmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’nin önümüzdeki yirmi yıllık dönemi kapsayan enerji stratejisi makroekonomik dengeler bakımından büyük önem arz etmektedir. Esasen Türkiye’nin yürüttüğü başta Bakü-Tiflis-Ceyhan olmak üzere petrol ve doğal gaz boru hattı projeleri de bu çerçevede özel önem taşımaktadır.”¹⁹⁷

BTC boru hattının gerçekleşmesi durumunda Türkiye en büyük tehlikeden ve sorumluluktan kurtulmuş oldu. Çünkü, Rusya’nın zorlarettiği eski yolların kullanılması halinde boğazda artacak gemi sayısı ile birlikte boğaz trafiği giderek çekilmez hâl alacaktı. Hem İstanbul’un hem de İstanbul halkı büyük ekolojik tehlikeden kurtulmuş oldu. Bu durum karşısında Azerbaycan devleti bütün desteğini Türkiye için vermiştir. Giderek artacak olan petrol rezervlerinin kapasitesini eski yolların kaldıramayacağını direterek eski yolların geçici olarak kullanılmasını kabul etmiş, daha sonra bu güzergahı tamamen durdurmuştur. “Azerbaycan devlet şirketi yabancı yatırımlar idaresi başkanı Valeh ALESKEROV, “Basra Körfezi, Bakü-Tiflis-Ceyhan projesine bir alternatif olarak gösteriliyor ancak bu gölgede petrol arz-talep hat safhaya ulaşmış bulunuyor” dedi. ALESKEROV, Karadeniz havzası pazarlarının ve İstanbul Boğazı’nın kapasitesinin sınırlı olduğunu belirterek, petrolün Karadeniz üzerinden taşınmasına da sıcak bakmadığını kaydetti. ALESKEROV, Türkiye’nin ekoloji güvenliğinin yanı sıra şu anda İstanbul Boğazı üzerinden 55-60 milyon ton petrol taşındığını ve bunun sınıra dayandığını belirtti. Çünkü boğazın maksimum kapasitesi 75-80 milyon

¹⁹⁷ Şule ÖZKAYA: Petrol Fiyatlarını Ekonomiye Etkisi, www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi1/petrol.htm (15.10.2005).

tondur. ALESKEROV, “ayrıca İstanbul Boğazı üzerinden ancak 150 bin gross-ton petrol taşıyabilen tankerler geçebilir. Oysa Ceyhan’dan, Batı ve Kuzey Avrupa’ya, ABD’ye, yani dünyanın her bir tarafına, herhangi bir sınırlama olmadan petrol taşınabilir” dedi. Boru hattının Türkiye topraklarından geçecek olan bölümünün finansmanını Ankara üstlendi. Boru hattının uzunluğu 1.730 kilometre. Geçirebileceği 24 saatte 1 milyon varil veya yıllık 50 milyon ton.”¹⁹⁸ Bu sayede hem dünyaya Hazar petrollerinin çıkışı kolaylaştırılmış aynı zamanda taşınması kolaylaştırılmıştır. Çünkü, Akdeniz’de gemilerin serbest hareketi deniz trafiğini problemsiz şekilde hareket edeceğinden hem de dünyadaki bütün yüksek kapasiteli gemilerin bu bölgeye rahatlıkla yanaşması sorunu olmayacaktır. Özellikle Avrupa devletlerinin büyük ihtiyacını karşılayacak olan petrol yolu daha da kısaltarak kestirme yolla Ceyhan limanına indirilerek Avrupa devletlerine de taşınmasında kolaylık sağlayacaktır. “Bakü-Tiflis-Ceyhan esas petrol boru hattı Azerbaycan petrolünü Avrupa ve dünya piyasalarına taşınmasını sağlayacaktır. Yıllık kapasitesi 50 milyon tona çıkarılması beklenen bu petrol boru hattı Karadeniz’den yan geçerek Ak Denize ulaşacaktır. Böylece Ak Deniz’e kıyısı olan devletlerin kullanılma olanağı bulunacaktır ki, bu da dünyanın bütün ülkelerine petrolün taşınmasını kazanç bakımından ekonomik kılacaktır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan esas petrol boru hattı bölge ülkelerinin ekonomik yönden gelişmelerinin, uluslararası arenadaki tutumlarının ve bağımsızlıklarının korunup güçlenmesi için en önemli etkidir.”¹⁹⁹

¹⁹⁸ http://www.kho.edu.tr/yayinlar/btym/haftalikbasbultenleri/bultenler/29_02_mayisdisbasinoz.eti.htm (05.10.2004).

¹⁹⁹ İmran RZAYEV: a.g.t., 45.

2.5.3. Türkiye ve Avrupa'nın enerji garantisi

Bu hatla sadece Azerbaycan devletinin doğal kaynakları taşınmayacaktır. Anlaşmalara göre hatlarla aynı zamanda Kazak petroleri ve Türkmen doğal gazı da taşınacaktır. Maliyetin ileride artacağı ne bölge devletlerini ne Türkiye'yi ne de yatırımcı şirketleri hiç kaygılandırmamıştır. Bölgeden çıkarılacak ve taşınacak doğal kaynakların rezervleri yüksek derecede olduğu bilindiği için kesinlikle ekonomik yönü düşünülmemiştir. Özellikle bölgedeki Türkmen gazını Türkiye'ye getirilmesi için gayret edilmiştir. Çünkü, Türkiye'nin petrol kadar doğal gaza ihtiyacı olduğu bilinmektedir. Bu yüzden pazarların en büyüklerinden birisi de kuşkusuz Türkiye olacaktır. "Bakü - Azeri petrolünün yanı sıra Kazak petrollerinin de dünyaya gönderilmesini sağlayacak, maliyeti yaklaşık 3 milyar doları bulan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Boru Hattı'nda petrol sevkıyatı başladı. Bakü'den başlayıp Ceyhan'da son bulan 1774 kilometrelik petrol boru hattıyla, Azerbaycan ve Kazak petrolü olmak üzere bölgede üretilecek 50 milyon tonluk petrol Ceyhan'daki deniz terminaline ulaşacak."²⁰⁰ Türkiye'nin Kazakistan ile ilgili asıl hedefi Kazakistan petrolünü bölgesinden taşımak için Bakü – Ceyhan boruhattı tasarısını uzatarak inşa etmektedir. Bu arada, kuzeyden geçen rotalara ilave olarak Kazakistan ve Hazar Boruhattı Konsorsiyumu'nun yabancı katılımcıları, Kazak petrolünü dışarıya ihraç için alternatif projeler üzerinde görüşmelere devam etmişlerdir. Haziran 1996'da, Azerbaycan petrol konsorsiyumunun resmi bir görevlisi, Azerbaycan ve Kazakistan'dan Hazar petrolünün taşınması içi "ortak" Azerbaycan – Gürcü ya da Azerbaycan – Gürcü – Türk rotasının göz ardı edilmediğini ifade etmiştir. Daha önce 1995 sonbaharında Kazakistan ve Türkiye, Kazak petrolünün Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan limanı üzerinden geçişine ilişkin bir anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşma, önce Mangışlak – Bakü istikametinde Hazarın altından geçecek Trans – Hazar petrol boruhattı, sonra

²⁰⁰ <http://www.ntvmsnbc.com/news/325392.asp> (10.01.2006).

da Gürcistan üzerinden Azerbaycan'ı Türkiye'ye bağlayacak hat olmak üzere iki kademelidir.²⁰¹

Sadece Türkmen doğal gazı değil Azerbaycan'ın da büyük rezervlerde doğal gazı bulunmaktadır. Türkiye'nin dışında Avrupa devletlerinin de bu kaynağa yüksek oranda ihtiyacı olduğu bilinmektedir. İlerisi için düşünülen projeler Türkiye'yi bir ağ gibi sararak enerji koridoru hâline dönüştürecektir. Türkiye sadece ekonomik açıdan değil hem taşıma politikası hem de jeostratejik açıdan yükselmiş olacaktır. "Uzun vadede Doğu-Batı Koridoru ile Azerbaycan'ın yanı sıra Kazakistan ve Türkmenistan doğal gazının da taşınması düşünülmektedir. Buna göre Hazar Denizi'nin altına döşenmesi düşünülen Transkafkasya hattı ile Kazak petrolü ve Türkmen doğal gazı Bakü'ye buradan ise Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ile Türkiye'ye ulaştırılacaktır."²⁰² Öte yandan Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Gaz Boru Hattı Projesi'ne ilişkin olarak 29 Ekim 1998 tarihinde Ankara'da, Türkiye ve Türkmenistan Devlet Başkanları tarafından bir Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre; 30 Milyar m³ Türkmen Doğal gazının 16 Milyar m³'ü Türkiye'ye, kalan kısmı ise Avrupa'ya taşınacaktır.²⁰³

BTC'Yİ, sırasıyla, Azerbaycan gazını Türkiye ve Avrupa'ya ulaştıracak Şah Deniz Doğal Gaz Boru Hattı Projesi ve Türkmen gazını Türkiye ve Avrupa pazarlarına taşıyacak Hazar Geçişli Türkmenistan – Türkiye – Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi izleyecektir. Bu hatlar, bugün ikisi de hızla ilerleyen Türkiye – Yunanistan – İtalya ve Türkiye – Bulgaristan – Romanya – Macaristan – Avusturya (Nabucco) Doğal Gaz Boru Hattı projelerine bağlandığında koridor tamamlanacak ve *Türkiye gerek petrol gerekse doğal gazının Batı piyasalarına aktarımı bakımından tam anlamıyla bir enerji*

²⁰¹ Российская Газета: (22 Июнь, 1996), 14.

²⁰² Bülent RAS: a.g.e., 102.

²⁰³ H. Serhan TAFLAN: Dünya ve Türkiye'deki Mevcut ve Alternatif Enerji Kaynakları ve Politikaları, Yüksek Lisans Tezi, (2003, Gebze), 90.

*terminaline dönüşmüş olacaktır.*²⁰⁴ Uluslararası Enerji Ajansı'nın "iyimser senaryosuna" göre, Hazar Bölgesi toplam ham petrol üretiminin 2010'da 194 MT ve 2020'de ise 308 MT düzeyine çıkacağı tahmin edilmektedir (tablo 7). Üretim artışına paralel olarak, Hazar ham petrol ihracatının da hızla artması ve 2010'da 117 MT ve 2020'de 180 MT civarına ulaşması beklenmektedir.²⁰⁵

Tablo 7. Hazar Petrolleri Üretim ve İhracat Projeksiyonu (Milyon Ton)

	2005	2010	2020
Üretim	85	138-194	241-308
İhracat	60	75-117	146-180

BTC'Yİ analiz edebilmek için Hazar Denizi'nin hidrokarbon rezervinin incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, *Hazar Bölgesi'nin yeni bir Orta Doğu olmadığını, ancak, yakın gelecekte rezervlerini tüketmesi beklenen ve stratejik açıdan Batı'nın elindeki en önemli petrol sahası konumundaki Kuzey Denizi'nin yerini almaya aday olduğunu görmek gerekmektedir.* Mevcut durumda, Hazar Bölgesi'nin belirlenen petrol ve doğa gaz rezervleri, Kuzey Amerika doğal gaz rezervleri ile mukayese edilebilecek durumdadır. Üstelik, Hazar'ın toplam (muhtemel dahil) petrol rezervlerinin Suudi Arabistan rezervlerine (263 milyar varil), toplam (muhtemel dahil) doğal gaz rezervlerinin ise İran rezervlerine (26 trilyon m³) eşit olduğunu öne sürenler de bulunmaktadır. Bugün, Hazar'da bulunan ham petrol ve doğal gaz rezervlerinin büyük bir kısmı henüz geliştirilme aşamasındadır ve bölgenin pek çok yerinde rezerv tespit işlemleri tamamlanmamıştır. Bu nedenle, Hazar'ın dünya toplamından "şimdilik" aldığı paylar, çok yakın gelecekte hızla artacaktır.²⁰⁶

²⁰⁴ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT: a.g.m., 18.

²⁰⁵ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT: a.g.m., 22.

²⁰⁶ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT: a.g.m., 19-21.

Doğu – Batı Enerji Koridoru’nun en kritik ayağını oluşturan BTC ile hem Türkiye’nin jeopolitik önemi artacak hem de Azerbaycan ve Gürcistan’ın siyasi ve iktisadi istikrarına katkı yapılacaktır. BTC ile Azerbaycan, dünya genelinde sayılı üreticiler arasında girerken, Gürcistan da kritik ve önemli bir geçiş ülkesi olarak ön plana çıkacaktır. Hattın geçtiği güzergah Doğu ile Batı arasında bir enerji köprüsü oluşturacak ve her şeyden önemlisi BTC, Avrasya bölgesinden dünya pazarlarına ham petrol ve doğal gaz nakledecek diğer boru hattı projelerine de öncülük edecektir.²⁰⁷ Türkiye, dünyaca ispatlanmış doğalgaz rezervlerinin %40’ına, petrol rezervlerinin %67’sine sahip olan Ortadoğu ve Orta Asya ile bu kaynakların en yoğun biçimde tüketildiği batı ülkeleri arasında doğal bir köprü konumuna sahiptir. Yani hazar petrolleri ile Ortadoğu petrollerinin Avrupa’ya olan geçiş ülkesidir. İşte BTC HPBH ile Türkiye Hazar petrollerinin Avrupa’ya açılmasında anahtar ülke rolünü üstlenecektir.²⁰⁸

10 Mayıs 2005 tarihinde Bakü – Tiflis – Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı’na petrol pompalanmaya başlanmıştır. Ceyhan’dan da yaklaşık altı ay sonra, 2005 sonbaharında ilk dolumun yapılması beklenmektedir. BTC’NİN resmi işletmeye açılma töreni ise 25 Mayıs 2005 tarihinde yapılmıştır.²⁰⁹ Bakü’de gerçekleştirilen pompalamanın ardından Tiflis’ten de geçerek Türkiye’deki hatların dolmasının ardından 2006’nın 13 Temmuzunda hattın işletilmesi töreni resmen başlatılmıştır.

1989 senesinden beri SSCB’nin çökmesiyle Hazar ve Kafkasya bölgesinde ortaya çıkan bütün çekişmelerin temel nedeni bölgedeki doğal kaynakları tekrar kimin üreteceği ve üretilen doğal kaynakların, bölgesel çıkmazdan dünya pazarlarına hangi yolla çıkarılacağı olmuştur. Batı devletleriyle bağımsızlığını yeni kazanmış Türk devletlerinin üst üste düşen

²⁰⁷ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT: a.g.m., 22.

²⁰⁸ A. Necdet PAMİR: Bakü-Ceyhan Boru Hattı, Orta Asya’da ve Kafkasya’da Bitmeyen Oyun, Jeostrateji Dergisi, ASAM Yayınları, (Ankara, 1999), 82.

²⁰⁹ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT: a.g.m., 19.

politikaları Rusya'yı devre dışı bırakmaktı ki, buna büyük ölçüde nail olmuşlardır. Türk devletlerinin eskiden beri Rusya'nın baskısından kurtulma isteği, Batı devletlerinin de Rusya'nın güçlenmesinin istememesi düşünceleri bölgede önemli bir politik güç kazandırmıştır. Bölgedeki çatışmanı ortasında kalan batı ile doğu arasındaki koridor devlet Türkiye olmuştur. Türkiye'nin bağımsız yeni Türk devletlerine kültürel ve dil bakımından yakınlığı aynı zamanda Avrupa birliğine girme isteği ister istemez soğuk çatışma bölgesinde politik aracı devlet rolünü üstlenmiştir. Daha sonra bu aracılık Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattını gerçekleşmesiyle aynı zamanda bölgedeki doğal kaynakların taşınması açısından da aracı devlet rolünü üstlenmiştir.

Bu bakımdan Türkiye, Türk devletleriyle yeniden ekonomik işbirliğine girmiş ekonomisini arttırma çabasında bulunmuş ve bölgede güç olma yolunda ilerlemiştir. Aynı zamanda Avrupa yolunda da yeteri kadar yol kat etmiştir. En önemlisi ABD'yle ilişkilerini daha da sıkılaştırmıştır. BTC projesi Türkiye'yi sadece politik açıdan güçlendirmemiştir. Aynı zamanda giderek artan petrol ve doğal gaz ihtiyacını kesintisiz karşılayacağını garantilemiştir. Bu da hem ekonomik açıdan hem de dışa bağımlılık açısından en önemli veridir. Daha önceleri dışarıya bağımlı olduğu kadar dış siyasette de dışarıya bağlı olan Türkiye artık serbest şekilde dış siyasetini yürütebilecektir. Bölgede stratejik önemini de artırmıştır. Bölgedeki devletlerle işbirliği yapmak isteyen her bir devlet mecburen Türkiye vasıtasıyla işbirliği yapmak zorunda kalacaktır.

Türkiye bölgede doğuyla batıyı birleştiren köprü olmanın yanı sıra eskiden beri var olan İpek Yolunun tekrar işlemlerini sağlayacaktır. Ekonomik ve politik olarak güçlenerek bölgede lider devlet olma yönünde rahatça ilerleyecektir.

3. TÜRKİYE’NİN PETROL POLİTİKASI

3.1. Türkiye’nin Petrol ve Doğal gaz Politikası

Sovyetler Birliğinin dağılması gerçekten de hem dünyada hem de bölgesinde yeniden devletlerin dış politikalarını şekillendirme ihtiyacı duymak zorunda bırakmıştır. Bölgenin jeostratejik ve jeoekonomik önemi, Doğu-Batı arasında eskiden beri İpek Yolu tabiriyle anılan güzergahta yerleşmesi ve en önemlisi de ortada kalan, keşfedilmeyi beklemeyen büyük rezervlere sahip doğal kaynaklardır. Ortada kalan doğal kaynaklara sahip olabilmek için büyük petrol şirketlerine sahip devletlerle, bölgede hakim devlet olan Rusya arasında yeniden yeni bir *soğuk savaş* başlamıştır. “Sovyetler Birliği’nin dağılması, birinci ve üçüncü Bakü bölgelerinin Rusya’nın sınırları dışında kalması, Rusya’nın beklediği gelişmeler değildir. Her ne kadar Sovyetler Birliği dönemindeki petrol ve doğal gaz rezervlerinin büyük kısmı, Rusya Federasyonu sınırları içinde kalmaya devam ediyorsa da, Azerbaycan ve Kazakistan petrol sahaları ve Türkmenistan doğal gaz sahalarından oluşan havzanın, 21. Yüzyılın en önemli enerji havzası haline gelme olasılığının çok kuvvetli olması bölgeyi şimdiden yeni bir jeopolitik mücadelenin içine itmiş ve gerek havzanın kontrolü, gerekse havza içinde bulunan kaynakların uluslar arası pazara ihracı konusu bölgesel ve bölge dışı aktörlerin katıldığı bir mücadele ortamı yaratmıştır. Bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak da, konunun ekonomik ve teknik boyutları ikinci plâna itilmiş ve son derece hassas dengelerin gözetildiği, güvenlik ve güç kavramlarıyla doğrudan ilişkili enerji stratejileri ve enerji diplomasisi uygulanmaya başlamıştır. Bütün bu gelişmeler ve coğrafi konumunun kendisine sağladığı avantajlarla da Türkiye

önemli bir bölgesel aktör olarak sahneye çıkmıştır.”²¹⁰ “Hazar bölgesinin açık denizlere sınırları olmadığı için bir taşıma koridoruna ihtiyacı vardır. Yine ülkemizin batısında yer alan Avrupa ülkeleri önemli petrol tüketicisi sanayileşmiş ülkelerdir. Bu sebeple Türkiye petrol üreticileri ile tüketicileri arasında önemli bir geçiş ülkesidir.”²¹¹

Türkiye'nin bölgedeki sadece kültürel ve diğer bakımdan bağımsızlığını yeni kazan devletlerle yakınlığından kaynaklanmamaktadır. Türkiye'nin sıcak çatışma içerisinde üstlendiği diğer rolü enerji bakımından kendi ihtiyaçlarını karşılaya bilme ve bölgedeki doğal kaynakları kendi topraklarından taşıyarak bölgede politik açıdan güç sahibi olabilmek içindir. “1990’lı yıllardan sonra Hazar enerji havzasının uluslararası boyutta önem kazanmasıyla, Türkiye de petrol ihtiyacının gidermek için bu bölgeye yönelmiştir. Şu an gerek boru hatları projeleri ile gerekse bölgede üretilecek yer alma yolu ile ihtiyacımız olan petrolün Hazar bölgesinden giderilmesi politikaları izlenmektedir.”²¹²

Giderek büyüyen ve gelişen sanayinin en büyük lokomotifi petrolle birlikte doğal gaz da önemli bir etkidir. Aynı zamanda Türkiye'nin doğusundaki sanayinin gelişmesinde de en büyük etken olacağı daha net şekilde gözükmemektedir. Petrolün de Türkiye için ne kadar önemli olduğu açıkça bilinmemektedir. “Petrol, bugün dünyanın hem bir bütün olarak hem de spesifik uluslararası ilişkiler açısından politik ekonomik ve askeri gelişmelerin temel etkenlerinden biri olmaya devam etmektedir. Petrol için endüstriyel çağı “Güç Aşısı” denilebilir. Bu yüzden ona sahip olmak dünya konjonktüründe önemli bir yere sahip olmakla eşdeğerdir.”²¹³ Bölgenin önemli

²¹⁰ Yaşar ONAY: “Petrol Boru Hatları Önerileri ve Türkiye”, Jeoekonomi Dergisi, Cilt1, sayı1, (Ankara, 1999), 26.

²¹¹ M. Akif GÜNERİ: “Türkiye'nin Petrol ve Doğalgaz Politikaları”, Enerji Dünyası, Sayı 18-19, (Haziran-Ağustos, 1998), 61.

²¹² Anthony H. CORDESMAN: “The US Government View of Energy Developmens in the Caspian, Central Asia and İran”, <http://www.eia.doe.gov> (27.04.2000).

²¹³ Bahir ÇAYLI: a.g.t., 1.

sanayi şehirlerinden geçmesi sonucu hiçbir sorunla karşılaşmaksızın direkt petrol ve doğalgazı kendi topraklarında ürettiyormuşçasına tükete bilecektir. Önceki bölümlerde görüldüğü gibi özellikle giderek doğal gaza artan talebin hacmi de büyümektedir. Bu yüzden de Sanayinin ve konutlardaki doğal gaz ve petrol tüketimini karşılaya bilmek için, doğal gazda zorla bağlı olduğu Rusya dışındaki alternatifleri de değerlendirmek zorundadır. Bu yüzden Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattını diğer kolu Bakü-Erzurum doğal gaz boru hattı Türkiye için en büyük önemli kaynak ve kazançtır. Bu kazanç hem ekonomik olarak hem de dışa bağımlılığı azaltacak derecede politik değer de taşımaktadır. “Türk dış politikasının karar vericileri, Türkmen gazının Türkiye’ye getirilmesine, Azerbaycan petrolü kadar olmasa da, özel bir önem vermişlerdir. Şu an Türkiye ihtiyaç duyduğu gazı sağlayan temel ülke Rusya’dır, ancak Türkiye bu stratejik kaynağın ithalatında alternatifler oluşturmak için listeye İran ve Türkmenistan’ı da eklemek istemektedir. Yeni sanayileşen Orta ve Doğu Anadolu bölgelerinde gaza duyulan güçlü ihtiyaç da gaz ithalatının arttırılmasında ayrı bir teşvik unsurudur.”²¹⁴

Bu yüzden Türkiye için en büyük fırsat ayaklarına kadar gelmiş bulunmaktadır. Türkiye bu konuda hemen harekete geçerek bölge devletleriyle ve gelişmiş devletlerle işbirliğine başlamıştır. İşbirlikleri sadece dönemin lider partileriyle sınırlı kalmamıştır. Çünkü, geçici olduğu bilinen parti süreleri önemli değildir. Önemli olan Türkiye’nin sürekliliğidir. Bu nedenle de belirli süre zarfında hakim partilerle birlikte bütün kamuoyunun da gündeminden düşmemiştir. “Bakü – Ceyhan Ham petrol Boru Hattı Projesi, 1990’lı yıllarında Türkiye kamuoyunun gündemini en çok işgal eden konulardan biri olma özelliğini halen sürdürmektedir. Siyasi erki eline geçiren her parti ve onun enerji alanına nomine ettiği oyuncular, daha önceki tüm eleştirilere karşın, projenin kamuoyunda yarattığı “beklentinin” dayanılmaz cazibesine kendini kaptırmakta ve “diğerlerin bir türlü başaramadığı” bu

²¹⁴ Bülent ARAS: “Türkiye ve Hazar Bölgesi Zenginlikleri”, Jeoekonomi Dergisi, cilt 1, sayı 2, (Ankara, 1999), 37.

projeyi yaşama geçirerek siyasi başarı hanesine hatırı sayılır bir referans yazdırma çabasına girişmekten kendini alamamaktadır.”²¹⁵

Bakü – Ceyhan açısından Türkiye’nin stratejisini belirlemede en çok dayanması ve üzerinde yoğunlaşması gereken oyuncuların bize göre Azerbaycan ve Kazakistan olmasıdır. Bu ülkeler, daha önce de belirtildiği gibi, gerçek anlamda bağımsızlıklarına sahip olabilmek için güvenilir, kesintisiz petrol ve doğalgaz ihraç yollarına sahip olabilmek için güvenilir kesintisiz petrol ve doğal gaz ihraç yollarına ihtiyaç duymaktadırlar. Her iki ülkenin mevcut tüm ihraç olanakları Rusya Federasyonu üzerindedir. Bakü – Ceyhan onlar için bu olanağı sağlayan en akılcı yoldur. Öte yandan Türkiye, ihraç edilecek petrolün önemli miktarını satın alacak büyük pazardır. Azerbaycan ve Kazakistan başta olmak üzere bölge ülkelerinin mümkün olan en kısa sürede, Rusya üzerinden olmayan ihraç yol (ları)’na gereksinimleri vardır. Bu nedenle Azerbaycan ve Kazakistan, Bakü – Ceyhan’ın mümkün olan en kısa sürede yaşama geçebilmesi için en önemli stratejik müttefikleri olarak düşünülmelidir. Daha da önemlisi, her Üretim Paylaşım Anlaşması’nın kendine özgü koşulları olmakla birlikte Azerbaycan ve Kazakistan, yatırımcı şirketler geri alınabilir yatırımlarını cinsinden aldıktan sonra, üretilen petrolde neredeyse yarıya yakın üretimin sahibidirler. Bu nedenle de, Bakü – Ceyhan’ın yapılabilmesi için olmazsa olmaz koşul olan “throughput” yani hattın içinden geçecek petrol miktarının garantisi, büyük oranda bu iki oyuncunu kontrolündedir.²¹⁶ Bu yüzden Rusya’nın bu oyunda devre dışı kalmasını isteyen öncü devletler bağımsızlığını yeni kazanan devletler olacaklardır. Bu devletlerin doğal olarak kendilerine daha yakın olan devletle ilişki kuracakları kesindir ki, bu devlet de kesinlikle Türkiye Cumhuriyeti olmuştur.

Bu isteğin gerçekleşmesini bölge devletleriyle birlikte Türkiye’nin de isteği sonucu ve Türk devletleri arasındaki yakınlaşma sonucu gelişmiş ülkeler bu devletlerle ekonomik işbirliği yapmak için ilk önce Türkiye’nin

²¹⁵ Mars Op. Araştırma: “Bakü – Ceyhan Projesi ve Jeostrateji”, Jeoekonomi Dergisi, cilt 1, sayı 1, (Ankara, 1999), 90.

²¹⁶ A. M. Samsam BAKHTIARI: “The Price of Crude Oil”, OPEC Review, (March 1999), 3.

kapısını çalmak mecburiyetinde kalacaklardır. Rusya'nın devre dışı bırakılması isteği gelişmiş devletlerinin de öncü plânı olduğu için mecburen bölge devletler, Türkiye ve gelişmiş devletleri otomatik olarak işbirliğine itmiştir. Rusya'nın bölgede yeniden lider devlet olmasını istemeyen Batı devletleri bölgede bağımsızlığını yeni kazanan devletlere hem kültürel bakımdan hem de tarihi geçmiş bakımından yakın olan Türkiye'yle birlikte bölgede yeni operasyona geçmişlerdir. "Bugün çoğu ülkeler gibi, Türkiye de, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla yeniden şekillenen ve değişen dünyada, uygun, kalıcı pazarlar edinerek döviz gelirlerini artırmak ve dolayısıyla kalkınmasını hızlandırmak istemektedir. Bu çerçevede, yeniden bağımsızlıklarını kazanan ve doğal kaynaklar açısından oldukça zengin konumda bulunan Türk Cumhuriyetlerinin önemi, özellikle gelişmiş ülkelerin ilgisini çekmektedir. Ancak aynı soydan gelmemiz, dil ve kültür bakımından da birbirimize yakın olmamız, Türkiye'nin ön plâna çıkmasına ve dolayısıyla tercih edilen ülkelerin başında yer almasına yol açmaktadır."²¹⁷ Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla Avrupa ile Asya arasında AVRASYA adıyla yeni bir stratejik denge kurulmaya başlanmıştır. Bu strateji dengesinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri'ne büyük rol düşmektedir.²¹⁸ Türkiye'nin bölgedeki Türk devletleriyle işbirliği tabii ki, istenmeyen devletlerin kaygısını doğal olarak ortaya çıkarmıştır. Buna rağmen gerçekleştirilen kültürel ve ekonomik işbirlikleri Türk devletlerini birbirlerine daha da yakınlaştıracaktır. Türkiye bölgede söz sahibi olacaktır. Kaba dilde söyleyecek olursak, sosyalizmden çıkmış ve Pazar ekonomisine (kapitalizm) geçmekte olan soydaş devletlere *ağabeylik* yapacaktır. Çünkü, Türkiye bu 1923 senesinden beri yeteri kadar darbe görmüş, ekonomik bunalımlar geçirmiş, kargaşalar içerisinde bulunmuş ve dünya harbinde bulunmuş bir devlet (Osmanlı döneminde) olarak yeteri kadar pratiğe sahiptir. Bu da Türkiye'nin önemini bölge devletleri için önem kazandırdığı kadar da diğer taraftan bunun aksini düşünen devletler için de kaygı ve endişeyi beraberinde getirmektedir. "Boru

²¹⁷ Arslan KARABAĞLI, O.Kemal AĞAOĞLU, A.R., Güneş OKTAY: "Azerbaycan'ın Doğal Kaynaklarıyla Ekonomik Potansiyeli Karşısında Türkiye'nin Dış Ticaretini Geliştirme Olanakları", Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları No: 489, (Ankara, 1993), 3.

²¹⁸ Mars Op. Araştırma: a.g.e., 92.

hattının Türkiye'den geçmesi halinde Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri üzerindeki etkisi daha da artacaktır. Bazı ülkeler Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerden daha da gelişmesinden endişe duymaktadır.”²¹⁹ Türkiye'nin evrimi ve yönelimi, özellikle Kafkas devletlerinin geleceği için tayin edici odağa benziyor.²²⁰

Gerçekleştirilen ekonomik ve kültürel işbirlikleri ve anlaşmalar Batı devletlerinden daha çok Türkiye'nin işine yaramıştır. Çünkü, bölgedeki doğal kaynakların işletilmesi, onların üretilmesinin yüksek orandaki payını elde eden Batı devletleriyle Türkiye, üretilecek olan bu kaynakları dünya pazarlarına çıkarmak için de kendi çıkarları doğrultusunda hâreket etme birliğinde bulunmuşlardır. Bu yüzden Rusya'nın önerdiği bütün projeleri önemsenmeyerek Azerbaycan ve Türkiye tarafından ortaklaşa önerilen Bakü-Tiflis-Ceyhan projesine kısa bir dönemde Batı devletleri ve ABD tarafından desteklenmiş ve kısa sürede anlaşmaların sonucunda işe başlanmıştır. Rusya'nın tepkisiyle karşılaşmamak için de projenin tam hazır olup işletileceği süreye kadar bölgede erken üretilcek kaynakların taşınması için eski yolların yani, eskiden beri Rusya üzerinden Avrupa'ya ve dünya pazarlarına taşınan güzergahları kullanılması kararlaştırılmıştır. Daha sonra bölgedeki istikrarsızlık, sürekli kesintisiz aktarımın kesin sözü verilemediği için bu hatlardan vazgeçilmiştir.

Aynı zamanda bu hatlarla Karadeniz'e getirilecek olan kaynakların taşınması için denizde gemi artışının tahmini daha çok boğazları tehdit etmekteydi. Bu hattın getireceği bu eksi notu da göz önünü alan gelişmiş devletler Türkiye'ye büyük destek vermişlerdir. Rusya her ne kadar bu konuda eski anlaşmaları dile getirirse de hiçbir olumlu sonuç elde edememiştir. Çünkü, bölgedeki tehlike sadece trafik sıkışıklığından ibaret değildir, burada yaşayan milyonlarca insanların hayatları söz konusudur.

²¹⁹ S. BÖLÜKBAŞI: Ankara's Baku-Centered Transcaucassa Policy, The Middle East Journal, (Ankara, 1999), s14.

²²⁰ Zbignev BRZEZİNSKI: Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri, çev. Ertuğul DİKBAŞ ve Ergun KOCABIYIK, Sabah Yayınları, (İstanbul, 1998), 123.

Türkiye üzerinden geçecek olan güzergahın da güvensiz olduğunu iddia eden karşı devletlere, Türkiye ortaya çıkacak herhangi bir olaydan dolayı zararın kesintisiz karşılanacağı garantisini vererek bu tezlerini de delilsiz bırakmıştır. “Bakü – Ceyhan’a karşı öne sürülen önemli tezlerden biri olan “hattın geçeceği güzergah boyunca terör olduğu ve bunun da projeyi kabul edilemez veya çok riskli yapacağı” yönündeki olumsuz propagandaya karşı da, hattın kesintisiz çalışacağı garantisi verilmiştir. Hattın içinden geçecek petrol miktarının (Throughput) garanti edilmesi halinde, Türk tarafının politik risk garantisi vereceği, bir diğer anlatımla hattın çalışmasında terörden dolayı herhangi bir kesinti olması halinde bu petrolünü taşıyan ya da bu kesintiden zarar görecektir taraflar açısından yaratacağı ekonomik kaybın giderilmesinin Türkiye tarafından karşılanacağı garantisinin verileceği deklare edilmiştir. Böylece de, uluslar arası platformlarda, teknik ve ekonomik konuların tartışılıp kıyaslanması yerine art niyetli ve sonu gelmeyecek tartışmaların önünün kesilmesi düşünülmüştür.”²²¹

Bu yüzden de bölgedeki kaynakların taşınması için önerilen Bakü-Tiflis-Ceyhan projesi bütün bu tehlikeleri geride bırakarak istikrarlı bir taşıma yolu olarak gösterilmiştir. En son hâliyle kabul edilen Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı gerçekleştirilmiştir, bütün bu çabaların sonucunda hem ekonomik açıdan hem de politik açıdan en büyük sermaye Türkiye’nin payına düşmüştür.

Geçmişten beri Türkiye’nin hem ekonomik açıdan hem de sanayi bakımından gelişmesini engelleyen en büyük etken bölgede tüketilen doğal kaynaklar (petrol ve doğal gaz)’ın az olmasından kaynaklanmıştır. Ortaya çıkan herhangi bir döviz krizi veya petrol krizinden doğal olarak etkilenen öncü devletlerden birincisi Türkiye olmuştur. Petrol ve doğal gaz bakımından dışa bağımlı devletler listesinde başı çeken Türkiye bu yüzden hem ekonomik hem de politik açıdan dışa bağımlı hareket etmiştir. Bu da Türkiye’nin

²²¹ Mars Op. Araştırma: a.g.e., 92.

gelişimini otomatik olarak engellemektedir. Dış siyasetini serbest şekilde yürütemeyen devlet dışarıya da mecburen söz geçiremez bir devlet konumundadır. Bütün bu olumsuzlukların ortadan kalkması için en büyük alternatif Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının bir an önce bölgeden dünya pazarlarına taşınmasını sağlamaktır. Bu sayede en büyük Pazar olarak bilinen Türkiye artık doğal kaynakları dışarıdan değil kendi topraklarından üretmişçesine tüketme fırsatını yakalamış olacaktır. “Türkiye açısından bakıldığında, tüketiminin büyük kısmını ithal eden ülkemizin, yüksek fiyatlardan olumsuz etkileneceği açıktır. Türkiye, sayılı dev petrol oyuncularıyla, mevcut potansiyeli ile baş edemeyeceğine göre, fiyatların belirlenmesinde etkin olamayacağı açıktır. Oyunda etkin olabilmenin en akılcı yolu, sağlıklı bir petrol politikası ile, yurtiçi petrol arama ve üretimini yoğunlaştırmak; yurtdışında ise coğrafi açıdan Türkiye’ye daha yakın olan Türk Cumhuriyetleri’nde var olan petrol ve doğal gaz rezervlerini kendi üzerinden dünya pazarına taşımak, karlı üretim yatırımlarına girerek petrolde dışa bağımlılığımızı en az seviyeye indirebilmekten geçmektedir.”²²² Petrol tüketiminin hızla artması ve ülkemizde Petrol kaynaklarının da kısıtlı olması dikkate alındığında ülkemiz açısından başka alternatifleri düşünmemiz dışa bağımlılığı azaltacaktır. Ancak, Petrol potansiyelinin yeni boru hatları ile ülkemize nakledilmesi ülkemiz açısından hem ihtiyacını karşılayacak hem de bir “Enerji Köprüsü” olacak bir imkan tanıyacaktır.²²³ Doğu – Batı Enerji Koridoru’nun en kritik ayağını oluşturan BTC ile hem Türkiye’nin jeopolitik önemi artacak hem de Azerbaycan ve Gürcistan’ın siyasi ve iktisadi istikrarına katkı yapılacaktır... ..Hattın geçtiği güzergah Doğu ile Batı arasında bir enerji köprüsü oluşturacak ve her şeyden önemlisi BTC, Avrasya bölgesinden dünya pazarlarına ham petrol ve doğal gaz nakledecek diğer boru hattı projelerine de öncülük edecektir.²²⁴

²²² A. Necdet PAMİR: Jeoekonomi, cilt 2, sayı 2-3, (Ankara, 2000, Yaz/Sonbahar), 106.

²²³ H. Serhan TAFLAN: Dünya ve Türkiye’deki Mevcut ve Alternatif Enerji Kaynakları ve Politikaları, Yüksek Lisans Tezi, (2003, Gebze), 86.

²²⁴ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT: a.g.m., 22.

Gerçekleşecek enerji köprüsünün diğer bir alternatifiyse bölgeden geçerek Yunanistan'a kadar uzanması düşünülen doğal gaz projesidir. Bu sayede hem Avrupa'nın hem de Türkiye'nin ihtiyacı olan doğal gaz talebi rahatlıkla ve kesintisiz karşılanacaktır.

Türkiye Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının gerçekleşmesinde en istekli devletlerden birincisidir. Çünkü, ihtiyacını karşılaya bilmek ve bölgedeki doğal kaynakları dünya piyasalarına kendi toprakları üzerinden taşıyarak hem Türk devletlerine ekonomik bakımdan yardımda bulunacak hem de kendi petrol politikasını güçlendirecektir. Konuyu daha da özetleyecek olursak, "Türkiye'nin Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı projesi ile belli başlı hedefleri şunlardır:

- 1- Petrolün Karadeniz yerine Akdeniz'e inmesini sağlayarak dolayısı ile boğazları ve üzerinde 11 milyondan fazla insanın yaşadığı İstanbul'u güvende tutmak,
- 2- Bölgesel güç olmada iddialı bir devlet olarak, Hazar bölgesinde etkinliğini kurmak,
- 3- Bölgedeki ekonomik faaliyetler içinde yer almak,
- 4- Bölge ülkelerinin amaçlarını gözeterek (Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan) onlara yardımcı olmak,
- 5- Kendi ihtiyacı olan petrolü ve doğal gazı, çeşitlendirerek, güvenilir bir kaynaktan ucuz yolla temin etmek (İthalatta Pazar alternatifi).²²⁵

Türkiye'nin Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı için gerçekleştirmek istediği hedefleri gerçekten de küçümsenmeyecek derecede büyük aynı zamanda uzun ömürlüdür. Bu hedefler kısa vadeli hedefler değildir. Boğaz'lardaki trafik rahatlığı, İstanbul halkının refah riskinin azalması,

²²⁵ Bahir ÇAYLI: a.g.t., 99.

Türkiye'nin bölgesel olarak güç olma iddiası, bağımsızlığını yeni kazanmış soydaş devletlere yardımcı olması, ekonomik açıdan yükselmek için bu alternatifi vazgeçilmezliği, kendi ihtiyacı olan petrol ve doğal gazını karşılaya bilme olanağının doğmuş olması, toprak bütünlüğünde gelişmiş devletlerin desteği, doğu sorununu uluslararası boyuta taşımak ve bölgedeki sıkıntılardan kurtulmak, jeostratejik öneminin artması, politik açıdan hem güç hem de söz sahibi olma olanakları Türkiye için en büyük uzun vadeli yatırımdır. Bu yatırımın temelindeyse bölgeden geçecek olan Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattının bir an önce işlemesi dayanmaktadır.

Türkiye bundan sonra *Petrol Hatları Ağı*'na dönüşecektir. Hattın gerçekleşmesiyle beraber yatırımı beklenen Mavi Akım projesi, Yunanistan'a kadar uzayacak doğal gaz hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz hattı, Avrupa devletlerinin ihtiyaçlarını karşılaya bilmek için düşünülen Türkiye üzerinden gerçek Avusturya'da son bulacağı beklenen doğal gaz boru hattı, buna ilave olarak bölgelere dağılacak olan petrol ve doğal gaz hatları, bölgeye yakın diğer petrol devletlerinin boru hatlarının da Türkiye topraklarından geçeceğini düşünecek olursak hem bölgenin önemini hem de Bakü-Tiflis-Ceyhan hattının ön ayak olarak gerekliliğini bir daha anlamış olacağız. "Avrupa Birliği ülkelerinin orta ve uzun vadedeki doğal gaz talebinin karşılanması ve kaynak çeşitlendirme politikaları ile Türkiye'nin "Enerji Köprüsü" olma stratejisini entegre edecek ikinci proje; planlama aşamasında olan ve söz konusu ülkelerin yeniden yapılanan ekonomilerinin gaz ihtiyacının karşılanmasını amaçlayan, "Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Doğal Gaz Boru Hattı Projesi"dir."²²⁶

Bölgenin son ayağı olan Ceyhan ise dünyada sayılı petrol limanları gibi önemli bir değere sahibi olacaktır. Aynı zamanda Türkiye petrol piyasasında söz sahibi, ve petrol fiyatlarının biçimlendirilmesinde ekten rol

²²⁶ Mehmet ÖZKANLI: "Türkiye'nin Petrol ve Doğalgaz Politikası", Enerji Dergisi, Sayı:7, (Temmuz, 2003), 8.

üstlenecektir. Bu sayede Türkiye artık herhangi bir petrol krizinden etkilenme riskini de ortadan kaldırmış olacaktır.

3.2. Türkiye'nin Enerji Güvenliği Petrol ve Doğal Gaz

3.2.1. Petrol ve doğalgazın Türkiye ekonomisine katkısı

Dünyada hâlen daha politikalar petrol üzerinden yürütülmektedir. Dünyanın en büyük talebi olan enerji kaynakları petrol ve doğal gaz önemini hâlen daha yitirmemiştir. Gelişmiş devletlerin çoğu dünya petrol piyasasına hakim devletlerdir. Bu yüzden de dünyada en büyük söz sahibi onlardır. Ortaya çıkan I ve II dünya harplerinin de temelinde petrol dayanmaktaydı. Bunlara ilave olarak Körfez Savaşı, I ve II Irak operasyonları, bu arada SSCB'nin dağılmasıyla Hazar Bölgesinde yeni bir soğuk savaşla başlayan Rusya destekli Ermenistan-Azerbaycan savaşı ve son dönemlerde gözlerin çevrildiği İran rotası. Bunların hepsi dünyadaki ekonomileri ve politikaları sarsan büyük çatışmalardan birkaç tanesidir. Bu koyu madde yüzünden kaç tane devletin, kaç tane imparatorluğun yıkıldığı da bilinmektedir. Görüyoruz ki gelişmiş devletleri ekonomilerini genellikle petrol fiyatlarına göre belirlemektedirler. Petrolün öneminin hâlen daha azalmadığı, aksine giderek arttığı bir gerçektir. "Petrolün dünyayı etkileyebilecek güçte olduğunu ikinci dünya krizi belirgin biçimde gösterdi. Petrol ihracatçısı devletlerin organizasyon (OPEC) ve petrol fiyatlarının yükselmesi dünyayı adeta hareketsiz bir duruma düşürdü. İşte bu organizasyon aldığı bir kararla

petrolün dünya için ne denli önemli ve hayati önem taşıyan bir enerji türü olduğunu gereğince ispatlamıştır.”²²⁷

Özellikle petrol ve doğalgazın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha fazla talep gördüğü bilinmektedir. Avrupa devletlerini çoğu dünya harplerinden sonra en büyük sanayilere sahip devletlerdir. Sanayinin lokomotifise petrol ve son dönemlerde önemi artan doğal gazdır. Bu yüzden Avrupa devletleri ekonomik ve politik istikrarlarının sürekliliği için kesinlikle kesintisiz bir petrol ve doğalgaz politikalarını izleyeceklerdir. “Birincil Enerji tüketiminde en büyük payın petrol ve doğalgaza ait olması, endüstrileşmiş ülkelerde yaşamın petROLSÜZ sürdürüleemeyeceği, gelişmekte olan ülkelerde ise ekonomik gelişmenin ucuz ve kesintisiz yoldan petrol temin etmeye bağlı olduğu bilinmektedir. Bugün dünyada petrol ve doğal gaz arama, üretim faaliyetlerine geçmişte olduğu gibi büyük yatırımlar yapılmaktadır. Bu çerçevede her ülkenin bu kaynaklara ulaşmada izlediği, özel politikalar ve stratejiler gözlenmektedir.”²²⁸ Türkiye de bu doğrultuda petrol politikasını geliştirmek için 1990 senesinden itibaren doğuya yönelik (Hazar Bölgesi) yatırımlarda bulunmuştur. Çünkü, bu devletlerle birlikte Dünya petrol krizinden etkilenen diğer bir önemli devlet ise Türkiye’dir. Her iki petrol krizinden büyük ölçüde olumsuz etkilenen ve hâlen daha sancısını çektiği bilinen Türkiye de Sanayi ülkesidir. Bu yüzde adı çekilen doğal kaynaklara batı devletleri kadar Türkiye’nin de ihtiyacı vardır. Avrupa’nın sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynaklarının giderek tükendiği ve az rezervlerde kaldığı bilindiği için yeni bir petrol politikasını izlemişlerdir. Bu politikanı en büyük oyunuysa Soğuk Savaşla başlayıp, SSCB’nin çökmesiyle ikinci aşamasına geçmiştir.

Bilindiği gibi SSCB’nin elinde bulundurduğu dünyaca en büyük rezervleri Hazar Havzasında bulunmaktadır. Bu yüzden Rusya’nın dağılması hem Avrupa devletleri hem Amerika hem de Türkiye için yeni bir petrol

²²⁷ Cleaver: a.g.e., 161.

²²⁸ DPT Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: “Madencilik (Enerji Hammaddeleri: Petrol-Doğalgaz)”, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayınları, (Ankara, 2001), 114.

politikasının başlatılmasının öncü rolü olmuştur. Amerikanın bölgedeki çıkarları ise Rusya'nın güçlenmesini önlemek (buna Avrupa devletleri de büyük destek vermişlerdir) ve bölgedeki petrol ve doğal gaz payından pay kaparak dünyadaki üstünlüğünü biraz daha artırmaktır. Bu sayede bölge içinde başlatılan en büyük yatırım Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı projesidir. Projenin öncü devletiyse Türkiye'dir. Çünkü hattın Türkiye topraklarından geçecek olması Türkiye'ye hem ekonomik hem de politik avantajlar sağlayacaktır.

Avrupa devletleriyle birlikte en büyük pazarlardan birisinin de Türkiye olduğu gayet açık şekilde bilinmektedir. Çünkü, bu enerji kaynakları Türkiye'nin sanayisinde en büyük etken rolü üstlenmektedir. Özellikle de doğu bölgesindeki kıt kaynaklar yüzünden gelişemeyen sanayi bu sayede yeniden canlanacaktır. Kıt kaynaklar sayesinde genellikle bu kaynaklar dışarıdan yüksek fiyata ithal edilmektedir. Yüksek fiyata ithal edilen kaynak yüzünden yüksek fiyatla da üretilen ürün satılmaktadır. Bu yüzden de dünya piyasasına pahalı mal satma kapasitesiyle tutunamamaktadır. "Türkiye açısından enerji ekonomik kalkınmanın bir lokomotifidir. Kullanılan enerjinin %62'sinin döviz karşılığında ithal edildiği düşünüldüğünde, enflasyonu düşürmek için ilk yapılması gereken işlerden birinin enerji sorununun çözümü olduğu açıktır."²²⁹ Türkiye oldukça sınırlı kaynaklarıyla günde 23 bin varil (yılda 1.1 milyar ton) ham petrol üretmekte olup, petrol yönünden büyük ölçüde dışa bağımlıdır. Ülke içinde üretilen petrol Uluslararası Enerji Teşkilatının tahminlerine göre 1997 yılı için günde 605 bin varil (yılda 23.7 milyon ton) olan petrol talebinin yalnızca %4'ünü karşılamaktaydı.²³⁰

Türkiye bunun için 1990 sensinde itibaren dış politikasında yeni bir sayfa açmıştır. Hem ekonomik açıdan hem de politik açıdan faydalı olduğu bilinen BTC projesinin öncü devleti olma rolünü üstlenerek bu sorumluluğun

²²⁹ H. Serhan TAFLAN: a.g.e., 2.

²³⁰ Ercan TOPALOĞLU: Petrol Ürünleri Sektörü Yeniden Şekilleniyor, Global Bülten, (Mayıs, 1998), 14.

altında zor da olsa kalkmıştır. Öne sürülen onlarla projelerin arasından en çok dikkati çeken Bakü-Tiflis-Ceyhan projesi olmuştur. Projenin gerçekleşmesinde hem Batı devletlerini hem ABD'nin hem de Türk cumhuriyetlerinin de katkısı vardır. 2006 senesinde işletilmesi beklenen BTC projesi Türkiye için yeni bir ekonomik icattır. Bu hatla yılda tahminen 50 MT petrol taşınacağı hedeflenmektedir. “Bakü – Ceyhan ya da Hazar – Akdeniz Boruhattı Projesi, Türkiye'nin 1990'lı yıllardan bu yana, özellikle Azeri ve Kazak petrolünün Türkiye üzerinden Ceyhan terminalinde uluslar arası pazara arzını hedefleyen projesidir. Proje, yılda 25 milyon ton Azerbaycan, 20 milyon ton Kazak Petrolünü (yılda toplam 45 milyon ton) taşımayı hedeflemektedir.”²³¹ Petrol ürünlerinde dışa bağımlı olmanın birçok sakıncası olduğundan enerji çeşitliliği ve alternatif petrol üreticileri bulma zorunluluğu da hayati önem arz etmektedir. Türkiye her ne kadar dünyanın petrol gözdese olan Ortadoğu petrol üreticisi ülkelere komşu da olsa, geçmişte yaşanan petrol krizlerinden şüphesiz ki etkilenmiştir. Yine Ortadoğu üzerinden yaşanan istikrarsızlıklar (Körfez Savaşı vb.) yüzünden önemli ölçüde zararlara da uğramıştır. Bu açıdan Hazar petroleri ve Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı Türkiye açısından, büyük önem arz etmektedir. Türkiye, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattından geçecek petrolün önemli bir kısmını da almayı taahhüt etmiştir.

Yıllardır ülkemizin gündemindeki en önemli konulardan birini oluşturan BTC Petrol Boru Hattı Projesi sadece ülkemize yıllık 150 milyon \$ transit geçiş ücretini kapsayan önemsiz ve yararsız bir proje olarak değerlendirilemez. Stratejik uzun vadeli ekonomik yararları hayati öneme sahip bir projedir.²³²

Türkiye artık enerji politikasını garanti altına alarak aynı zamanda istikrarlı ekonomik sürecini de garanti altına alacaktır. Türkiye sanayisini geliştirmek için sanayinin lokomotifi olan petrol ve doğal gazın büyük kısmını

²³¹ Mars Op. Araştırma: a.g.e., 91.

²³² Bahir ÇAYLI: a.g.t., 100-101.

dışarıdan ithal etmektedir. İthal ettiği bu kaynaklar ise Türkiye'ye çok pahalıya satılmaktadır. Ekonomik faydanın yanı sıra boğazlardaki trafik sıklığının azalması da Türkiye için en büyük kârdır. "Petrol yönünden büyük ölçüde dışa bağımlı olan Türkiye'nin petrol ithalatı, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesinin kabul edilmesi ile birlikte daha kolay ve ucuz şekilde gerçekleştirilebilecektir. Ana petrolün üretimine geçildiğinde Bakü-Supsa güzergahının Ceyhan'a kadar uzatılarak bu petrolün uluslararası piyasalara Türkiye üzerinden ulaştırılması güçlü bir olasılık olarak görülmektedir. Bu projenin kabulü halinde Türkiye bu hattan geçecek olan petrolün büyük çoğunluğunu satın alarak giderek artan enerji ihtiyacını düşük fiyatlarla karşılayabilecektir. Bu sayede Türkiye'nin bu hattan yılda 250-300 milyon dolar taşıma ücreti elde edeceği tahmin edilmektedir. Fakat bu gelir Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının kurulmasıyla Ceyhan bölgesinde önümüzdeki beş yıl içinde yapılabilecek milyarlarca dolarlık yabancı yatırım olanağı ve bunun yaratacağı iş hacminin yanında çok önemsiz kalmaktadır. Bu hattın kurulmasının diğer bir avantajı da Boğazlardaki petrol trafiğinin artması önleyecek olmasıdır."²³³

Hattın inşasının başlayıp bitmesi sadece Türkiye Cumhuriyetine doğrudan faydanın yanı sıra dolaylı yollardan da ekonomik ve refah alanında da katkı sağlamıştır. TPAO'nun Hazar bölgesindeki yatırımları, Türkiye'nin sürekli geçiş garantörlüğü sözünün verilmesiyle birlikte ortaya çıkan binlerce yeni iş istihdamları, proje için üretilen sanayi ürünleri ve yan sanayi ürünlerinin dolayısıyla vergiden elde edeceği gelirler de küçümsenmeyecek boyuttadır. "Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattının yapımı esnasında Türk firmalarının yer almasıyla gerekli olan teçhizat, malzeme, işçilik ve hizmet gelirleri, yan sanayi gelirleri düşünüldüğünde Türkiye ekonomisine önemli katkılar sağlayacaktır. Yapılan hesaplamalara göre bu projenin, gerçekleşmesi halinde, Türkiye ekonomisi 5 milyar dolar ek gelir elde

²³³ Azer EYVAZOV: a.g.t., 74.

edecektir.”²³⁴ Projeye göre, yılda yaklaşık 45 milyon ton Azerbaycan ve Kazakistan petrolü, Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden Türkiye’ye getireceği yıllık 125 – 150 milyon dolarlık geçiş ücreti geliri ile kıyaslanamayacak kadar önemli, ekonomik ve stratejik değeri vardır. Proje’nin ekonomik değeri, kısa dönemli (geçiş ücreti gelirleri gibi) gelirler açısından değil: uzun vadeli, çok yönlü ve ilgili ülkeler arasında oluşturacağı karşılıklı ekonomik yararlar boyutunda düşünülmelidir.²³⁵ Hazar petrollerinin dünya pazarına çıkış kapısı olan BTC’DEN sağlanacak dolaylı kazançlar bir yana bırakılırsa, Türkiye’nin, BTC’DEN “geçiş vergisi ve işletmecilik hizmetleri” karşılığında, taşınacak kapasiteye bağlı olarak, 1-16. yıllar arasında 140 ile başlayıp 200 milyon Dolar’a ulaşan, 17-40. yıllar arasında ise 200 ile başlayıp 300 milyon Dolar civarına çıkan bir yıllık gelir elde etmesi beklenmektedir. Özellikle 50 MT’LUK maksimum yıllık kapasiteye ulaşıldığında BTC’DEN sağlanması beklenen gelirin, Irak hattından sağlanan gelirin üzerinde olacağı anlaşılmaktadır. Bu rakamlar, BTC’NİN Türkiye açısından önemini somutlaştırmaktadır.²³⁶

Ekonomik gelirin dışında Türkiye’nin güney doğusundaki Ceyhan limanı bu sayede dünyanın sayılı petrol limanlarından birine dönüşecektir. Bölgedeki iş istihdamları ve bölgeye bu sayede getireceği ekonomik katkılar göz ardı edilemez. Bu sayede Türkiye’nin önemli petrol rafineleri kurulacaktır ki, bu rafineler sayesinde her hangi bir petrol krizi zamanı Türkiye’nin petrol ihtiyacını karşılaya bilecektir. Dönemin Enerji Bakanı Hilmi GÜLER’İN dediği gibi “Artık petrolün musluğu elimizdedir” demesi gerçekten de Türkiye’nin petrol üzerindeki yönlendirici rolünü bir daha göstermektedir. Türkiye petrol rezervlerine az kapasitede sahip olsa da bu sayede musluğu da elinde bulundurarak ham petrole sahip olacaktır.

²³⁴ Nehir AYDIN: Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri, Harp Akademileri Yayınları, (İstanbul, Nisan, 1999), 146.

²³⁵ ASAM Enerji – Çevre Teknoloji – Masası: Stratejik Analiz, Cilt 1, sayı 11, (Ankara, Mart 2001), 64.

²³⁶ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT: “Bakü – Tiflis – Ceyhan, 21. Yüzyılın İpek Yolu”, Stratejik Analiz Dergisi, cilt 6, sayı 62, (Ankara, Haziran, 2005), 22.

BTC’NİN inşaat aşamasında yaratılan yaklaşık 20.000 kişilik toplam yeni istihdam ve iş olanakları ile Türk özel sektörünün önü açılmış, canlanma yaşanmıştır. Özellikle inşaat aşaması boyunca kısa, orta ve uzun vadeli istihdam olanakları yaratılması açısından projenin, gerek boru hattı güzergahı üzerinde gerekse deniz terminali mücavir alanlarında bulunan yerleşim birimleri için pek çok iş imkanı yarattığına şahit olunmuştur. Büyük hızla devam eden sosyal ve çevresel yatırım programları ile de boru hattı ve deniz terminali civarında bulunan genel çevre ve yerleşim alanlarına önemli bir takım dışsal faydalar sağlanmaktadır. BTC hattı içinde ve Ceyhan terminalindeki ham petrol sayesinde, kriz zamanlarında arz esnekliğini sağlamak üzere, Türkiye’nin stratejik petrol stok kapasitesi de artacaktır.

Hattın gerçekleşmesi ile geçiş ücreti ve Türkiye’nin sahalardaki payından dolayı önemli ölçüde gelir elde edilecektir. Taşıma maliyetlerinin minimuma indirilmesi, finansman ve navlun ücretlerinden sağlanacak tasarruf gibi nedenle daha ucuza ham petrol temin etmek mümkün olacaktır. BTC hattından alınacak petrol ile ithalata bağımlı Türkiye’nin enerji arz güvenliğine yapılacak katkı açısından da çok ciddi bir avantaj tesis edilmiştir.²³⁷

Bölgeden geçecek petrol ve doğalgazın neredeyse yarısına kadarına Türkiye şimdiden müşteri olarak bakmaktadır. Daha Avrupa pazarlarına ulaşmadan Türkiye gibi büyük sanayiye sahip ülke petrolün ve doğal gazın talibidir. Bu sayede petrol ve doğal gazı hem ucuza hem de kesintisiz şekilde elde edecektir. Çünkü, Türkiye’ye eskiden dolaylı yoldan, üçüncü bazen de dördüncü elden elde ettiği petrol ve doğal gazı artık kendisi direkt birinci elden alacaktır. Aynı zamanda kendisi dünyanın büyük devletlerine petrol veren aracı devlet olacaktır. Bunlarla birlikte bölgedeki petrol hacminin giderek artacağı da bilinmektedir. Bu da hem Türkiye için hem de doğal kaynaklara sahip devletler için hem ekonomik açıdan hem de politik açıdan kâr sağlama imkanı tanıyacaktır. “Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH’NİN gerçekleşmesi durumunda Türkiye için uzun vadeli ham petrol ithal edilmesi

²³⁷ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT: a.g.m., 22.

mümkün olacaktır. Boru hattından 45 milyon ton/yıl petrol taşındığında Türkiye bu petrolün en az 1/3'ünü yani 15 mty'sini almayı planlamaktadır.

Petrolün daha ucuza mal edilecek olmasının nedeni ise; taşıma maliyetlerinin minimuma indirilmesi, yükleme, boşaltmaya, gerek duyulmaksızın yurt içindeki boru hatları kullanılarak dağıtımının yapılabilmesidir. Petrol ithalatımızın 2010 yılında 48 milyon ton ve 2020'de 74 milyon tona çıkacağını hesaplandığında ve yine aynı dönemlerde tüketimin %98'inin ithalata dayalı olduğu düşünüldüğünde BTC HPBH'NİN önemi daya iyi kavranmaktadır.”²³⁸

Türkiye bölgede sadece alıcı ülke değildir aynı zamanda üretici devlet olarak da rol almaktadır. Devlet petrol şirketi olan TPAO'nun Hazar havzasında sadece Azerbaycan'la yaptığı anlaşma %9 civarındadır. Aynı zamanda Çırak havzasının işletimi yine TPAO'na verilmiştir. Bu yüzden Türkiye kendi petrolünü kendi topraklarında ürettiyormuş gibi, Türkiye topraklarından geçeceği için aynı hissi vermektedir. “Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH ile Türkiye-Hazar petrollerine talip olduğundan kendisine kaynak çeşitlendirmesi zemini oluşturmaktadır. Yani Ortadoğu petrollerine alternatif bir kaynak olarak Hazar petroleri ülkemizin enerji güvenliği açısından büyük bir avantajdır. Ayrıca burada Türkiye'nin kendi ulusal şirketi olan TPAO'NUN satın alınacak petrolü üretiminden, boru hattının inşasına kadar her alanda payının ve ortaklığının olduğu düşünüldüğünde bu durumda Türkiye'nin sadece ithalatçı bir ülke değil ticari ortak olduğu görülmektedir. Dolayısıyla BTC ham petrol boru hattı, Türkiye'nin pay kontrol sahibi olduğu güvenilir bir kaynak çeşitliliğine ulaşmayı sağlayacaktır.”²³⁹

Projeden ekonomik, politik ve sürekli petrol ticaretinden kârlı çıkan sadece Türkiye olmamıştır. Bu sayede Türkiye'yle birlikte bu doğal kaynağın

²³⁸ Cenk PALA: “Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi ve Gelişimi”, İşletme Finans, Cilt I, Sayı 11, (Kasım, 2000), 25.

²³⁹ A. Necdet PAMİR: Bakü-Ceyhan Boru Hattı, Orta Asya'da ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun, Jeostrateji Dergisi, ASAM Yayınları, (Ankara, 1999), 82.

asıl sahipleri de bağımsız petrol politikası yürütebilecek ve ekonomik kalkınmalarında katkı sağlayacaktır. Bölge devletleri sadece kesintisiz, bağımsız petrol satışıyla ve ekonomik fayda elde edeceklerdir. Türkiye'ye hem ekonomik büyüme yoluna girecek, dışa bağımlı hem politik hem de ekonomik bağımsızlığını kazanacak, bulunduğu konum açısından önemini biraz daha arttıracak, hattın son bulacağı Ceyhan'ın hem ekonomik açıdan hem de tanıtım açısından yükseleceği gerçektir. Ceyhan limanı artık dünyaca sayılı petrol terminaline dönüşecektir. Türkiye artı petrol ve doğalgazı ikinci veya üçüncü elden pahalı fiyata elde etmeyecektir. Direkt birinci elden alarak kendi ihtiyacını karşılayarak hem ekonomik kalkınmasını sağlayacak hem de dışa bağımlı politikadan kurtulmuş olacaktır. Aynı zamanda petrol ve doğal gazı dünya pazarlarına satan aracı devlet rolünü üstlenecektir.

Projenin uzun vadeli olması ve etrafındaki diğer petrol devletlerinin de bölgeye yönelik yatırımları da göz ardı edilmemektedir. Irak'taki petrolün de bu güzergaha taşınması sayesinde bölgede petrol devrinin daha da artacağını belirtisidir. Bu sayede Ceyhan bölgesi hem ekonomik açıdan hem de diğer yönden dünyanın dikkatini çekeceği için ister istemez gelişmeler gösterecektir. Türkiye'nin doğusunda ister istemez sanayi ve diğer yönden gelişmelerine destek olacaktır. "Diğer yandan, projenin uluslararası tanıtım sürecince yapılan tüm müzakere ve tanıtımlarda, Türkiye'nin mümkün olan en düşük geçiş ücretini uygulayacağı öne sürülmüştür. Burada da, Bakü – Ceyhan'ın yılda taşıyacağı 45 – 50 milyon tonluk petrolden makul ekonomi kuralları çerçevesinde elde edilebilecek yıllık yaklaşık 100 milyon dolarlık gelirden çok, uzun vadeli ekonomik ve stratejik çıkarların bekleniyor olması etkin olmuştur. Taşıma gelirinden ziyade, inşaatta Türk firmalarının olası kazançları, ileride Kerkük – Yumurtalık Hattı'nın da açılması ve Ceyhan limanı çevresinde olası yeni petrokimya tesisleri ve rafineri inşasını da kapsayabilecek bir ekonomik ve endüstriyel canlanma ile Ceyhan merkezli bir uluslararası Pazar oluşumunun hedeflenmesi de bu açıklamada etkili olmuştur. Ancak bu yaklaşımda tümünden daha etkin olan saptama;

Bakü – Ceyhan'ın Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkelere “artık yalnızca Rusya'ya bağlı olmayan ve kesintisiz petrol (ve buna paralel doğal gaz) ihraç olanağına kavuşarak” gerçek anlamda ekonomik bağımsızlıklarına kavuşma olanağını sağlayacak bir hat olacağı ve böylelikle Türkiye'nin de ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durabilen bu ülkelerle petrolle sınırlı olmayan ticaretinin ve ekonomik ilişkilerin çok daha yararlı boyutta gelişeceğinin düşünülmesi olgusudur.”²⁴⁰

Türkiye artık hiçbir korku duymaksızın dışa bağımsız olarak dış politikasını hiçbir devletten çekinmeksizin yönlendirebilir. Önceleri doğal kaynaklar yüzünden dışarıya bağımlı olduğu kadar dış siyasette de dışa bağımlı olmuştur. Bu sadece Türkiye için geçerli bir kural değildir. Gelişmekte olan bütün devletler sanayisinin gelişmesi için ister istemez petrol, kömür ve doğal gaz ihtiyacı duymaktadırlar. Eğer bu doğal kaynakları geliştirmekte olan devlette sınırlı kapasitedeyse ister istemez bu kaynakları dışarıdan almak zorundadır. Hatta pahalı olsa dahi almak zorundadır. Almadıkları takdirde sanayisi gerileyerek gelişme gösteremeyecektir. Sanayisi gelişmeyen devletlerin büyümesi söz konusu değildir. Türkiye'nin sanayisi büyük ve çeşitli olduğu için bu doğal kaynaklara ister istemez büyük hacimde ihtiyaç duyulmaktadır. Daha önceleri bu kaynakları dışarıdan pahalı fiyata ve “*ya al ya öde*” politikasıyla sürekli tehdit altında kalmıştır.

Artık böyle bir durum söz konusu değildir. Bu süreden sonra Türkiye diğer devletler üzerinde petrol politikası yürütme yoluna gidecektir. Çünkü, petrol dünyamızın yönetilmesinde en büyük politik araçtır. Dünyadaki gelişmiş büyük devletlerin büyük kısmı petrol sayesinde gelişmelerini sağlamıştır. Türkiye'nin de Avrupa sürecinde, bu hattın etkin olacağı beklenmektedir. Bu sayede Türkiye ekonomik açıdan gelir sağlayacağı gibi politik açıdan da değer kazanacaktır. Çünkü, petrolün Türkiye'den sonraki ikinci pazarı Avrupa devletleridir. Türkiye'nin bu sayede Avrupa devletleriyle

²⁴⁰ Mars Op. Araştırma: a.g.e., 92.

daha da sıcak ilişkilere gireceği söz konusudur. Enerji Diplomasisi yolunda, Türkiye de etkin yer elde edecektir.

3.2.2. Boru hattının Türkiye için politik avantajları

Devletlerin ekonomik açıdan güçlü olması politikalarının da güçlü olduğu anlamına gelmektedir. Güçlü politika ekonomiyle birlikte diğer yan getirilerin sayesinde daha da güçlü hâle getirilebilir. Bu getiriler komşu ülkelerle olan ilişkilerden, ülkenin stratejik olarak önemli bir konumda olmasından, gelişmiş devletlerle iyi ilişkiler içerisinde olma gibi durumlardan doğmaktadır. “Dış ekonomik politikanın oluşturulmasında gerekli olan daha geniş bir çerçeve de komşularla iyi ilişkileri ilerletmektir. Türkiye’nin çevresindeki komşularıyla ilişkileri bölgesel ekonomik entegrasyona gidecek kadar iyi değildir. Gerçekte ise ekonomik ilişkilerin en yoğun olduğu alanlar bölgesel işbirlikleridir... Dünya ekonomisi ile bütünleşmenin Türkiye için ilk aşamalarından birisi de bir şekilde bölgesel ekonomik işbirliğini gerçekleştirmektir.”²⁴¹

Türkiye’nin bu avantajların hepsini birden kapsadığı gerçektir. Komşu devletleriyle olan ilişkilerinin son yıllarda daha iyiye gittiği görülmektedir. Her ne kadar komşu devletlerde savaş devam etse de Türkiye pozisyon değiştirmeyerek komşu devletlerine karşı mesafeli yaşamıştır. Diğer unsur ise önemli bir stratejik konumda bulunmasıdır. Bu da üçüncü bir unsurun temelini oluşturmaktadır. Türkiye bu sayede gelişmiş devletlerle sıkı ilişkiler içerisinde. Avrupa’yla Asya arasındaki köprü rolünü üstlenmesi belki de Türkiye’nin ne kadar stratejik konumda olduğunu açıkça göstermektedir.

²⁴¹ Gökhan BACIK: a.g.m., 51-52.

Daha da önemlisi petrollerin en fazla üretildiği devletlerle sınırdaş olmasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye bu devletlerden istediği gibi istifade edebilirse hem dış hem de iç politikadaki konumunun önemini bir az daha artırabilir. Bu tür girişimlerden en büyüğü, dünyada ikinci bir alternatif projesi olmayan Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı projesidir. Bu hat sadece petrol hattı değildir, “Bakü – Ceyhan hattını da içine alan “Doğu – Batı Koridoru” stratejisi, bu hatta Bakü’den itibaren paralel döşenmesi planlanan Hazar geçişli Türkmen gaz (bize göre, Azeri gazını da içermeli) hattının da gerçekleşmesini hedefleyen, doğru bir stratejidir.”²⁴²

Çünkü, petrol ve doğal gaz dünyadaki önemini kazandıktan sonra dünyanın bütün politikalarını etkileyecek güce sahip olmuştur. Dünyadaki uluslararası politikaların temel taşıını oluşturmuş, ve dünya haritasının birkaç kez şekil değiştirmesine neden olmuştur. Bu yüzden petrolle birlikte doğla gaz da önemli konumunu hâlen daha korumaktadır. “Petrol 20. ve 21. asrın çok önemli ürünüdür. O enerjinin çok önemli kaynağı, taşıma yakıtı ve birçok üretim sürecinde önemli üründür.”²⁴³ Petrolün kullanılmaya başlanması dünyada yeni gelişmeleri beraberinde getirmiş ve petrol 20. yüzyılda uluslararası politikanın temel unsurlarından biri haline gelmiştir. 20. yüzyılın başından itibaren petrol dünya siyasetine damgasını vurmuş ve enerji diplomasisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁴⁴

Enerji diplomasisi son on yılda Türkiye açısından da, son derece önem kazanmıştır. Enerji diplomasisinin Türkiye açısından neden büyük önem taşıdığını aşağıdaki hususlar yeterince açıklamaktadır.

²⁴² ASAM Enerji – Çevre Teknoloji – Masası: Stratejik Analiz, Cilt 1, sayı 11, (Ankara, Mart 2001), 64.

²⁴³ Tony CLEAVER: Understanding the World Economy, Rotledge, (London, 1997), 160.

²⁴⁴ International Energy Agency: Enerji Diplomasisi OECD Türkiye Raporu, OECD Basım Merkezi, (Paris, 1997), 3.

- Türkiye, dünya toplam petrol rezervlerinin ve dünya toplam doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %70'nin bulunduğu bir bölgede yer almaktadır.
- Türkiye Doğu-Batı koridoru diye adlandırılan coğrafi alanın da ortasında yer almakta olup, bu bölge üzerinde Orta Asya ve Kafkasya doğal gaz ve petrolünü Batı pazarlarına iletmek arzusundadır.
- Türkiye, bölgesinde enerji terminali olma iddiasındadır.
- Türkiye toplam enerji ihtiyacının yaklaşık %65'ini yurtdışından karşılamaktadır. Türkiye'nin dışa bağımlılığı ülkenin enerji güvenliğinin sağlanması açısından büyük önem arz etmektedir.
- Türkiye'nin enerji talebi yılda yaklaşık %5 oranında büyümektedir.²⁴⁵

Yukarıdaki nedenler gölgeden geçecek olan petrol ve doğal gaz hatlarının önemini bir daha net şekilde belirtmektedir. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı, Türkiye, Avrupa ve diğer gelişmiş devletlerin ihtiyaçlarını karşılayacak kapasitede petrol ve doğal gaz projesidir. "Boru hattının 2004 yılı son çeyreğinde işletmeye alınması planlanmaktadır. Türkiye geliştirdiği Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı Projesi ile, Avrupa'nın 2000'li yıllardaki Petrol açığını karşılanmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Hattın işletmeye alınmasıyla birlikte hem Akdeniz'e doğrudan inen Petrol miktarında bir artış kaydedilecek, hem de özellikle Kuzey Akdeniz ülkelerinin petrol ihtiyacının önemli bir bölümü karşılanmış olacaktır."²⁴⁶

Hattın gerçekleşmesi ile geçiş ücreti ve Türkiye'nin sahalardaki payından dolayı önemli ölçüde gelir elde edilecektir. Taşıma maliyetlerinin minimuma indirilmesi, finansman ve navlun ücretlerinden sağlanacak tasarruf gibi nedenle daha ucuza ham petrol temin etmek mümkün olacaktır. BTC hattından alınacak petrol ile ithalata bağımlı Türkiye'nin enerji arz güvenliğine

²⁴⁵ International Energy Agency: a.g.m., 4.

²⁴⁶ H. Serhan TAFLAN: a.g.e., 86.

yapılacak katkı açısından da çok ciddi bir avantaj tesis edilmiştir.²⁴⁷ Dışarıya bağımlılığından kurtulduğu kadar da dış politikaya bağımlılıktan da kurtulmuş olacaktır. Bu da Türkiye'nin hem dış hem de iç politikasında istikrarın temel taşı olacaktır. Türkiye isterse hem hattı hem de hattı geçecek olan petrol ve doğal gazı politik araç olarak kullanılabilecek. Böyle yapması dış ve iç politika açısından Türkiye'nin daha çok işine yarayacaktır. Daha önceki tarihlerde aynı politika Türkiye'ye karşı kullanılmıştır. Kullanılacak araç tabii ki, Türkiye'nin kendi çıkarları doğrultusuyla birlikte hattı geçen kaynakların gerçek sahiplerinin ulusal çıkarları ile de uyumlu olmalıdır. Devletlerin bütünlüğü, topraklarının garanti altına alınması, hiçbir tesir altında kalmaksızın dışarıdan bağımsız iç ve dış politikaların izlenilmesi, ekonomik iş birlikleri, ulusal egemenlik, insan haklarının korunması, demokrasinin gelişimi, terörle ortak mücadele (özellikle Türkiye'de) gibi unsurlar ortak çıkarlar listesinde yer almaktadır.

Türkiye coğrafi konum nedeniyle Petrol ve Doğal gaz rezervleri zengin üretici ülkelerle enerji tüketimi yoğun endüstriyel ülkeler arasında ve Asya Avrupa yolu üzerinde bulunmaktadır. Tarihteki *İpek Yolu* gibi bugün için enerji yolu Türkiye üzerinden geçmektedir. Türkiye'nin Asya Avrupa arasında enerji köprüsü ve enerji terminali durumuna getirilmesi Türkiye'ye çıkar sağlayacak bir gelişmedir. Bu nedenle uluslararası Petrol ve Doğal Gaz boru hatları ülkemizin enerji ve ekonomi politikası ile dış politikası açısından çok iyi değerlendirilmelidir.²⁴⁸

Her ne kadar Türkiye'nin içindeki kargaşalar ve politik sürtüşmeler mega projenin bir an önce hayalden gerçeğe dönüşmesini engellemiştir. “Bakü – Ceyhan Projesi” şekillendirilirken belirlenen bu stratejik unsurların isabetli olduğu bugün de görülmektedir. Türkiye'deki istikrarsızlığın, sıklıkların, kurumların ve kişiler arasındaki sürtüşmelerin de bu “kuvvetten

²⁴⁷ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT: a.g.m., 22.

²⁴⁸ H. Serhan TAFLAN: a.g.t., 132.

fiile” geçme sürecini hep olumsuz etkilediğini saptamak zorundayız.”²⁴⁹ Projenin gerçekleşmesini engellemek isteyen devletler bir an olsun rahat durmamış sürekli sorun çıkararak bu isteklerinden vazgeçmemişlerdir. BTC hattının 2006 yılın Mayıs ayından sonra açılması plânlaştırılırken, bölgede sıcak gelişmeler giderek artmaktadır. Sıcak gelişmelerin başında da yıllardan beri Türkiye için en büyük sorunlardan biri haline gelen Doğu Sorunu adı ile hitap edilen teröristlerin tekrar çatışmalara girişmeleridir. Bölgede sürekli sorun çıkaran teröristler her ne kadar dış devletlerin desteğinden yararlanarak projenin gelişimini engellemeye çalışsa da Türkiye bu yolda safını bozmayarak bölgede Nisan ayında askeri birliklerini bölgeye yönlendirerek bölgeyi teröristlerden temizleme işlemlerine başlamıştır. Bu da Türkiye’nin ulusal arenadaki güvenirliliğine referans olarak eklenmiştir.

Projenin baş rol oyuncusu Türkiye, neyin pahasına olursa olsun bu hattın bir an önce işletmeye açılması isteğindedir. Bu şekilde Ceyhan limanının dünyaca önemli petrol limanına dönüştürölmesi ister istemez bölgedeki gelişmelere de dikkatleri çekecektir. Bölgeden enerji kaynaklarını karşılayan gelişmiş devletler her hangi bir sorunun çıkmaması için Türkiye’ye gerekli desteği sağlayacaktır. Destekten ziyade bu yolda attığı her adımda Türkiye herhangi dış bir politik sorunla karşılaşmayacaktır. Aynı zamanda Türkiye’nin toprak bütünlüğü de garanti altına alınacaktır. Türkiye sürekli savaşların dışında tutulacaktır.

Bütün i ve dış baskılarla mücadele ederek, BTC projesinde yer alan bütün devletlerin de desteğiyle proje sonunda zor da olsa hayalden gerçeğe dönüşmüştür. Proje sadece bir enerji taşıyıcısı değil, aynı zamanda doğu batı koridorunda eskiden beri var olan *İpek Yolunun* canlanmasında ilk adımı atmış oldu. Gerçekleşme sürecinde en çok etkili olan ve olması için de çaba sarf eden devlet Türkiye olmuştur. Türkiye kadar istekli diğer lkelerse doğal kaynakların gerçek sahipleri, Hazar havzası devletleri (Azerbaycan,

²⁴⁹ Mars Op. Araştırma: a.g.e., 92.

Kazakistan ve Türkmenistan)'dır. "BTC projesinin gerçekleştirilmesinin başrol oyuncusu Türkiye olmuştur. Böylece, tarih boyunca Asya ve Avrupa arasında stratejik bir köprü işlevi gören ve İpek Yolu'nun en önemli noktalarından biri durumundaki Türkiye, hidrokarbon kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması için 21. yüzyılın İpek Yolu olan BTC'yi hayalden gerçeğe taşımıştır."²⁵⁰

Projenin gerçekleşmesi sürecinde üretici ve tüketici ülkelerin arasında önemli yeri tutan aracı devlet Türkiye'dir. Türkiye bütün ekonomik işbirliklerinde aracı devlet olarak boy göstermiştir. Bu süre zarfı içerisinde kendi jeoekonomisini ve stratejisini de önemli derecede sağlamlaştırmıştır. "Aslında bütün bu ekonomik getirilerin yanında Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Türkiye'nin üretici ülkeler ve tüketici ülkeler arasında olan köprü konumunu pekiştirerek, jeopolitiğini ve jeo-ekonomisini de güçlendirecektir. BTC boru hattının gerçekleşmesi kuşkusuz Türkiye'nin uluslararası boyutta politik nüfuzunu da arttıracaktır."²⁵¹ Gerçekten de hattın işlemesi durumunda Türkiye dünyada hem petrol piyasasında hem de diğer etken piyasalarda söz sahibi olacaktır. Politik nüfuzundan istifade ederek dünyadaki sayılı devletlerle birlikte hâreket ederek müttefik devlet olma şansı kazanacaktır. Bu yüzden, Türkiye doğuyla batı, güneyle kuzey arasında hem coğrafi açıdan hem de stratejik açıdan kilit devlettir. "Bu projenin gerçekleşmesiyle Türkiye'nin bölgede önemli ekonomik ve siyasi bir güç olmakla kalmayacak aynı zamanda Orta Asya, Orta Doğu ve Avrupa ülkelerinin karşılıklı çıkar ilişkileri ile kaynaşmalarını sağlayacak kilit ülke durumuna gelecektir."²⁵²

Bir zamanlar Avrupa devletlerinin kömür anlaşmasıyla başlattıkları müttefiklik ortaklığı daha sonra geliştirerek şu anki Avrupa Birliğini topluluğuna kadar ilerletmişlerdir. Bu yüzden projeyi ekonomik, politik,

²⁵⁰ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT: a.g.m., 18.

²⁵¹ Bahir ÇAYLI: a.g.t., 101.

²⁵² Mehmet KOCAOĞLU: Petro Strateji, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, (İstanbul, 1996), 167.

jeostratejik unsurların dışında önemli bir yeri daha vardır ki, bu husus ilerisi için en büyük yatırımdır. Bu yatırım aynı zamanda barışı, huzuru, gelişmeyi, birlik ve beraberliği sembolize etmektedir. “Yakın dönemde Türkiye cumhurbaşkanı Ahmet NECDET SEZER tarafından söylenen sözler konuyu şöyle özetlemektedir: <<Biz bölgenin zengin petrol ve gaz rezervlerini sadece enerji kaynağı olarak değil, aynı zamanda bir istikrar unsuru olarak görmekteyiz. Avrupa Topluluğu’nun kurucuları nasıl ki kömürü barış ve istikrarın kaynağı olarak görmüşlerse, biz de petrol ve gazın bölgemizde benzer bir rol oynayacağını öngörmekteyiz.>>”²⁵³

Devletler politikalarını, ekonomik güçlerinin dinamikliği vebüyüklüğü kadar yürüte bilmektedirler. Bir devletin ekonomisi ne kadar sağlam ve gelişmişlik göstermekteyse hem iç hem de dış siyasette de o kadar sağlamdır ve giderek gelişmeler göstermektedir. Dünyada baş veren bütün olayları yönlendirme ve tesir etme gücüne sahiptirler. İçeride baş verecek her hangi bir olaya dünya devletlerinin dikkatini çekerek, olayları kendi çıkarları için bir an önce çözme yolunda daha kolay hâreket etmektedirler.

II Dünya Harbinden sonra savaşın getirdiği ekonomik bunalımlar, daha önce elden çıkan petrol kaynaklarından sonra kıt kaynaklarla yetinerek sanayisinde gelişme gösteremeyişi, birinci ve ikinci petrol krizlerinden ekonomik açıdan çıkmaz bir duruma düşmesi, dışarıdan borç alarak dışarıya ekonomik açıdan bağımlı olması, sanayisinin gelişmesi için dışarıdan petrol (hem de pahalı fiyata) alarak sanayisini geliştirmek isterken dış politikada da dışarıya bağılı olması ister istemez Türkiye’yi uçurumun kenarına itmekteydi.

Bu kadar ekonomik ve politik sıkıntılara bakmaksızın Türkiye yine de bütünlüğünü ve birliğini korumuştur. 1990 yılından itibaren sürekli politik istikrarsızlıklar da ister istemez Türkiye’yi olumsuz etkilemiştir. Bunların hepsini detaylı incelersek bütün problemlerin temelinde Türkiye’deki petrol ve

²⁵³ Temel İSKİT: “A New Actor in the Field of Energy Politics”, Perceptions 1, no 1, (Turkey, March – May , 1996), 71.

doğal gazın az rezervlerde olmasından bu yüzden de dışarıya bağımlılığından dolayı serbest hareket edememişti.

Petrol hem sanayinin hem de askeri inkişafın lokomotifidir. Onsuz hiçbir mekanizma işleyemez, felç olur. Hele Türkiye gibi büyük bir sanayiyle birlikte ordunun da büyüklüğünü düşünürsek sorunu daha iyi anlayacağız. Unutmayalım ki dünyada ABD'den sonra ikinci en fazla uçağa (özellikle de F-16 tipli uçaklara) sahip ülke Türkiye'dir.

İktidara gelen bütün partiler çıkmaz sokakta yol aramışlardır. Yalnız buna nail olamamış ve sürekli erken seçimlere gidilmiştir. Ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık ister istemez Türkiye'nin ulusal arenadaki konumunu da zedelemektedir. İstikrarın olmadığı ülkeler kesinlikle gelişme gösteremezler. Gelişme gösteremeyecekleri gibi hem ekonomik açıdan hem de politik açıdan çöküşe doğru sürüklenirler.

Türkiye geçmişten beri sürekli korku içinde yaşadığı ekonomik ve politik krizlerin olumsuz etkisini artık üzerinden atmıştır. Çünkü, doğal kaynak açısından her zaman dışarıya bağımlı olan Türkiye, bu kaynakları artık daha ucuza alarak kendisi üretebilecek duruma gelmektedir. Artık ekonomik ve politik açıdan dışarıya bağımlılığı giderek azalacaktır. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattıyla Türkiye'ye getirilecek olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan petrol ve doğal gazı ekonomik ve politik krizlerin karşısını almak için en büyük nedendir. Artık bir zamanlar muhtaç olduğu Avrupa devletleri, Türkiye'den asılı ve bağımlı hâle geleceklerdir. “*Ya al ya öde*”, devri yerini değiştirerek, “*ne alıyorum ne de ödüyorum*” aşamasına dönüşmüştür.

Bu yüzden hem ekonomik hem de politik açıdan gelişme göstererek eskiden beri var olan nüfuzunu dünyaya yeniden gösterme fırsatını elde etmiştir. Türkiye iç politika istikrarını sağlama alarak, dış politikasını da güçlendirerek bölgedeki stratejik ve lider devlet olma yönündeki hedefini gerçeğe dönüştürecektir.

3.2.3. Boru hattının Türkiye için Jeo-Stratejik önemi

Türkiye eskiden beri zaten önemli bir jeostratejik konumda yerleşmektedir. Bulunduğu alanın değeri biçilemediği için sürekli üzerinde oyunlar oynanmıştır ve oynanmaktadır da. Türkiye'nin bulunduğu stratejik bölgeye çoğu batı devletleriyle birlikte batı dışındaki devletler de sahip olmak için her türlü girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişimlerden sayılan ilkinin sonucunda dünya savaş tarihine ismini yazdırmış *Çanakkale Muharebesi* adı ile anılan kahramanlar tarihidir. Daha sonraki girişimlerle Ankara'ya kadar ilerleyen düşmanı Türk ordusu Ankara etrafında çökerterek tekrar arzularını kursaklarında bırakmıştır. Bu tür girişimler sonuç vermediği için daha sonraları ermeni soykırım iddiaları, azınlık sorunları ve doğu sorunu gibi sorunlarla Türkiye'yi bölmeye çalışmışlarsa da başarılı olamamışlardır.

SSCB'nin dağılmasıyla Türkiye'nin önemi bir az daha artmıştır. Bağımsızlığını yeni kazanan Türk devletleriyle ilk ekonomik ve politik girişimlere başlayan yine Türkiye olmuştur. Türkiye üzerinden bazı büyük devletler bağımsız yeni devletlerle ekonomik işbirliğine girmek için Türkiye üzerinden politika yapmak zorunda kalmışlardır. Bu da Türkiye için en büyük toprak bütünlüğü ve jeostratejik açıdan önemli bir avantaj olarak ortaya çıkmıştır. "Jeopolitik konumunun getirdiği avantajlar Türkiye için sürekli olarak büyük imkanlar sağlamıştır. Soğuk Savaş sonrası bu konumu Türkiye'ye çok getirisi olan bir avantaj daha sunmuştur. Yeni avantaj Türkiye'nin dünyanın en önemli petrol ve doğal gaz kaynaklarının üretildiği alanlarla tüketildiği merkezler arasında bulunmasından kaynaklanmaktadır. Kafkas Petrolleri'nden (yanı sıra Orta Asya doğal gaz kaynaklarından) batı pazarlarına kadar kurulacak hatlar güvenli bir şekilde Türkiye üzerinden geçebilecektir. Ancak bu noktada önemli sorun Türkiye'nin bir enerji santrali olabileceği amacının dış politika hedefleri arasında öncelikli olarak konulabilmesidir. Türkiye'nin güvenilir bir aracı rolü üstlenmesi ülkenin

ekonomik çıkarları açısından olduğu kadar uluslararası konumu ve pazarlık gücü açılarından da hayati önem taşımaktadır.”²⁵⁴ Petrol ile gelişmeler, politika ve diplomasi alanındaki sorumluluklar ve her alanda politika üretecekler için jeopolitik düzeyde verilerdir. Bu sebeple, Türkiye jeopolitiğinde de, Türk Dünyası’nı içeren Türk jeopolitiğinde de en etkili verilerden birisidir.²⁵⁵

Sözü giden avantajlara daha sonraları öyle bir avantaj eklenmiştir ki, bunu ortadan kaldırmak isteyen devleti ilk önce Avrupa devletleriyle ABD daha önce kaldırmak isteyecektir. Sözü giden avantaj Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı projesi avantajıdır. Avrupa devletlerinin ihtiyacı olan petrol ve doğal gazın bu hatla sağlanması ve ABD’nin bu hatla dünyada lider olma iddiaları kesinlikle hattın güvenliğini ve sürekliliği için kesintisiz garantörlerdir. “Sovyetler Birliği’nin yıkılışıyla Orta Asya ve Kafkaslarda ortaya çıkan bir dizi yeni devlet, Türk dış politikasında köklü bir değişime neden olmuş ve Türkiye’yi bu ülkelere politik ve ekonomik olarak irtibata girmesi taktik araçlarını araştırmaya itmiştir. Bu bağlamda Türkiye’nin çabalarına yön veren hedefler olarak, işbirliğinin yaratacağı karşılıklı gelişme fırsatlarından yararlanma amacının yanı sıra parlamenter demokrasi, nispi serbest Pazar ekonomisi ve Müslüman toplumda laiklik gibi unsurları içeren Türk siyasal – toplumsal modelinin bölgeye ihracını sayabiliriz. Türkiye için sözünü ettiğimiz fırsatlar, hayati enerji kaynaklarına garantili ve güvenli bir erişim, karlı petrol taşıma gelirleri, diplomatik nüfuz ve stratejik önem anlamına gelmektedir.”²⁵⁶

Türkiye kalkınmasını sürdürme bilmesi için her şeyden önce, her yıl giderek artan enerji ihtiyacını her ne şekilde olursa olsun kesintisiz sağlamak

²⁵⁴ Gökhan BACIK: “Ekonomik Dış Politika”, Jeoekonomi dergisi, cilt 2, sayı 1, (Ankara, Bahar 2000), 51-52.

²⁵⁵ Suat İLHAN: Bir Millet Uyanıyor 2, Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık, Bilgi Yayınevi, (Ankara, 2005), 109.

²⁵⁶ Bülent ARAS: “Türkiye ve Hazar Bölgesi Zenginlikleri”, Jeoekonomi Dergisi, cilt 1, sayı 2, (Ankara, 1999), 36.

mecburiyetindedir. Bunun için alternatifleri ve avantajlarını iyi kullanmak durumundadır. Örneğin Türkiye'nin coğrafik konumu dikkate alındığında, Ortadoğu Ülkelerinden ve de Orta Asya ülkelerinden alınarak Avrupa'ya taşınacak petrol ve doğalgaz güzergahları üzerinde yer alması çok büyük bir avantaj olarak değerlendirilmektedir.²⁵⁷ Türkiye'nin petrol boru hattından önemli ölçüde gelir sağlayacağı kaçınılmazdır. Boru hattından elde edeceği gelir, petrol harcamalarının azalmasına katkıda bulunacak. Ancak, en önemlisi, Türkiye, bölgesel enerji kaynaklarının nakil yolları üzerinde kontrolü sağlayacak. Bu da Asya ile Avrupa arasında yer alan Türkiye'nin *stratejik* ve *jeopolitik* önemini bir kat daha artırıyor.²⁵⁸

BTC ile, Ceyhan terminali önemli bir uluslararası petrol piyasası merkezi haline gelirken, yaratılan sinerji ile Mersin ve İskenderun limanları da hızla canlanacaktır. Bugüne kadar siyasi, ekonomik, stratejik ve güvenlik bakımından en uygun çözüm olduğunu tüm dünyaya kanıtlayan BTC, Türk Boğazları'ndaki aşırı trafik yükünden kaynaklanan geçiş risklerinin en aza indirilmesi sayesinde çevresel etkiler bakımından da açık ve önemli bir avantaj sağlayacaktır.²⁵⁹ Türkiye de ister istemez buradaki güvenliği sağlamak zorunda kalacaktır. Zaten anlaşmalara göre Ankara ortaya çıkabilecek herhangi bir maddi zarardan dolayı zarar görecektir devlete direkt zarar karşılığını ödeyecektir. Bu yüzden bölgedeki esas garantör devlet Türkiye'dir. Çünkü hattın en son aşaması Türkiye'den geçmekle birlikte Ceyhan limanında son bulmaktadır. Aynı zamanda hattın en uzun ve en riskli alanı da Türkiye'dedir. Teröristlerin en büyük iddialarını kursaklarında bırakan bu hat ister istemez onların hedef noktalarıdır. Türkiye bu yüzden kesinlikle teröristlere göz açtırmamaktadır. Bölgedeki herhangi bir olumsuz durum Türkiye'nin dünya arenasındaki nüfuzunu zedeleyebilir.

²⁵⁷ Osman DEMİRDAĞ: "Türkiye'nin Enerji Politikasında Petrolün Yeri", İktisadî Araştırmalar Vakfı, Seminer, (İstanbul, 2000), 47.

²⁵⁸ Ceyhun ŞİRİNOV: a.g.t., 107

²⁵⁹ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT: a.g.m., 22.

BTC'Yİ, sırasıyla, Azerbaycan'ın doğal gazını Türkiye ve Avrupa'ya ulaştıracak Şah Deniz Doğal Gaz Boru Hattı Projesi ve Türkmen doğal gazını Türkiye ve Avrupa pazarlarına taşıyacak Hazar Geçişli Türkmenistan – Türkiye – Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi izleyecektir. Bu hatlar, bugün ikisi de hızla ilerleyen Türkiye – Yunanistan – İtalya ve Türkiye – Bulgaristan – Romanya – Macaristan – Avusturya (Nabucco) Doğal Gaz Boru Hattı projelerine bağlandığında koridor tamamlanacak ve *Türkiye gerek petrol gerekse doğal gazının Batı piyasalarına aktarımı bakımından tam anlamıyla bir enerji terminaline dönüşmüş olacaktır.*²⁶⁰ Ayrıca Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattının Türkiye'den geçmesi ile Türkiye'nin, Avrupa ve Asya kıtaları arasında bir köprü ve enerji koridoru görevini üstlenmiş olacağını belirtmekte yarar vardır.²⁶¹ Bu da Türkiye'nin dünyadaki stratejik devlet olma yönündeki önemini bir kat daha artıracaktır. Bu kadar petrol ve doğal gaz hatlarının olduğu bir devletin kesinlikle hem kilit hem de stratejik devlet olmaması için herhangi bir neden yoktur. Bu sayede Türkiye, petrol üreten devletlerle birlikte ekonomik kalkınmalarını daha kolay sağlayacaktır, uluslararası arenadaki nüfuzlarını artıracak ve en önemlisi de dünyada stratejik devlet olma yönünde büyük gelişme gösterecektir. "Hazar'ın hidrokarbon kaynaklarının büyüklüğü, Türkiye gibi bundan fayda uman ülkelerin yanı sıra beş kıyıdaş ülkenin her biri için muazzam bir ekonomik kalkınma potansiyeli sunmaktadır. Bu şaşırtıcı ölçekli kaynakların keşfi söz konusu ülkelere tüm ekonomik kalkınma düzeylerini arttırma, halklarının hayat standardını yükseltme, *stratejik* açıdan daha büyük bir önemle ve *uluslararası itibarla* kendilerini 21. Yüzyıl'a taşıma olanağı vermektedir."²⁶²

Hazar bölgesi ve Kafkas'larda üretilen petrol ve doğal gazın batı pazarlarına taşınması için geliştirilen en önemli proje Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattıdır. Hazar Havzası'nda üretilecek petrolün batı pazarlarına Türkiye

²⁶⁰ Cenk PALA, Hasan KANBOLAT: a.g.m., 18.

²⁶¹ İmran RZAYEV: Azerbaycan Petrolünün Uluslararası Piyasalara Pazarlanmasında Karşılaşılan Pazar Sorunları (Doğu Karadeniz Bölgesi Örneği), (Mayıs, 2003, Trabzon), 52.

²⁶² Bülent ARAS: a.g.m., 49.

üzerinden taşınması, hem Türkiye'deki enerji maliyetleri hem de güvenliği açısından son derece önemlidir... Bunun yanı sıra, Hazar Bölgesi ülkelerinde üretilecek doğal gazın Türkiye'ye, buradan da diğer Avrupa ülkelerine taşınmasını öngören Hazar-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi çerçevesinde Türkiye ve Azerbaycan arasında Azerbaycan Doğal Gazı'nın Türkiye Cumhuriyeti'ne getirilmesi ve buradan Avrupa pazarına nakledilmesi konusunda anlaşma imzalanmıştır. Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğal Gaz Boru Hattı olarak da bilinen bu proje, sadece Türkiye'ye gaz nakli açısından değil, Doğu-Batı enerji koridorunun bir parçası olarak önümüzdeki dönemde Avrupa pazarına Türkiye üzerinden gaz nakledilmesinin önünü açması bakımından da büyük önem taşımaktadır.²⁶³

Eskiden beri var olan önemli jeopolitik bölge olma yönündeki bu gelişmeler Türkiye'ye yeniden jeopolitik ölçüde güç katacaktır. "Aynı zamanda Türkiye, Ortadoğu ve Hazar'ı Akdeniz'e, yine Ortadoğu ve Hazar'ı Balkanlara, Akdeniz'i Karadeniz'e bağlayan kara ve deniz güzergahlarının kesiştiği çok önemli jeopolitik konuma sahip bir ülkedir. Kuşkusuz BTC HPBH'NİN, gerçekleşmesi halinde Türkiye'nin uluslararası boyutta siyasi nüfuzu da artacaktır. Halen Ortadoğu petrollerinin bir kısmını ülkemizin jeopolitiğini güçlendiren unsurlardan biridir. BTC HPBH ile ülkemizin Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya üçgenindeki önemi bir kat daha artacaktır."²⁶⁴

Jeopolitik devlet olma sadece dünyanın dikkatini çektiği birkaç vasıttan ve köprü olmakla sınırlı değildir. Türkiye'nin bölge devletleriyle ve komşu devletlerle ekonomik işbirlikleri otomatik olarak Türkiye'ye avantaj sağlayacaktır. "Dış ekonomik politikanın oluşturulmasında gerekli olan daha geniş bir çerçeve de komşularla iyi ilişkileri ilerletmektir. Türkiye'nin çevresindeki komşularıyla ilişkileri bölgesel ekonomik entegrasyona gidecek

²⁶³ Mehmet ÖZKANLI: a.g.m., 8.

²⁶⁴ Nehir AYDIN: a.g.m., 142-143.

kadar iyi değildir. Gerçekte ise ekonomik ilişkilerin en yoğun olduğu alanlar bölgesel işbirlikleridir... Dünya ekonomisi ile bütünleşmenin Türkiye için ilk aşamalarından birisi de bir şekilde bölgesel ekonomik işbirliğini gerçekleştirmektir.”²⁶⁵ Bölgede üretilen ürünlerin ister istemez Avrupa’ya veya Avrupa’da üretilen malların diğer Asya ve Ortadoğu ülkelerine aktarımı yine Türkiye üzerinden sağlanacaktır.

Aktarımın son ayağı ve dünya pazarlarına aktarımın ilk adım noktası olarak bilinen Ceyhan limanı da giderek gelişecek ve Türkiye’ye jeopolitik ve stratejik açıdan değer kazandıracaktır. Dünyadaki sayılı petrol terminallerinden birine dönüşmesi hâlinde bölgeye olan önem ve güven daha da artacaktır. “Hattın son bulduğu Ceyhan Limanı’nın ise, hem Hazar hem de Ortadoğu petrolleri ile, yakınlık, elverişli iklim koşulları, yükleme kolaylığı ve işletme tecrübesi gibi avantajlarla, dünyanın önde gelen petrol merkezlerinden biri haline gelmesi beklenmektedir.”²⁶⁶

Türkiye’nin stratejik nüfuzu açılacak Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı ile daha çok değer kazanacaktır. Stratejik değer sadece bölgesel açıdan değil Avrupa birliği sürecinde de kendisini bizzat gösterecektir. Ülkenin ekonomik refahının giderek artması, doğudaki sanayi ve diğer alanlardaki gelişmeler ve Avrupa’ya taşınacak petrol ve doğal gaz sayesinde ilişkiler giderek daha da gelişecektir. “Bu hattın işletmeye açılması ile birlikte Doğu-Batı Koridoru’nun anahtar ülkesi konumuna gelecek olan Türkiye’nin petrole yön veren ülkeler arasına girmesi çok önemli bir bölgesel güç olacağı kesindir. Çünkü her ne kadar üretici ülke olmasa da enerjinin kontrolünü elinde bulunduracaktır.

Bu durumda Doğu Akdeniz’in önemi de pekişecektir. Türkiye’nin AB’ne giriş sürecinde ise Türkiye’ye karşılıklı çıkarlara dayalı önemli bir pazarlık avantajı sağlayacaktır. Çünkü, enerji ihtiyaçları her geçen yıl artan AB

²⁶⁵ Gökhan BACIK: a.g.e., 51-52.

²⁶⁶ Cenk PALA: “21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrolün ve Hazar Petrollerinin Yeri ve Önemi”, Petro Gas, Sayı 11, (Mart-Nisan, 1990), 24.

ülkeleri, Hazar petrollerine ulaşmada karşılarında Türkiye'yi anahtar ülke olarak bulacaklardır.”²⁶⁷

2005 yılı Mayıs ayının, Türk tarihinde önemli bir dönüm noktası olacağı kanısındaydık. Çok değil, bundan on yıl kadar önce önüne çeşitli engeller çıkarılması kaçılmaz gibi görünen uzak bir hayal, bugün gerçek oldu. Bakü – Tiflis – Ceyhan (BTC) ham petrol boru hattı tamamlanarak dolum aşamasına geçildi. Sonbaharda Hazar'dan pompalanan petrol Ceyhan'da dünya pazarlarına sunulacak.

Bu tarihi olayın önemi ekonomik boyutunun ötesindedir. Çünkü BTC ile stratejik bir eşik aşılmıştır. Sırada bekleyen projelerin istikbaline artık güvenle bakabiliriz. Öyle ki, bugün Türkiye'mize “*Uygarlıklar Çatışması*”nın kirli gözlüklerinin gerisinden bakanlar yarın dostluğumuzu arar olacaklardır.”²⁶⁸

Yıllardan beri stratejik noktada bulunan Türkiye artık daha da stratejik ve dokunulması zor olan bir coğrafi bölge olmuştur. Coğrafi önemi giderek ileriki yıllarda döşenecek yeni doğal gaz ve petrol hatlarıyla daha da artacaktır. SSCB'nin dağılması Türkiye'nin hem ekonomik açıdan hem iç ve dış politik açıdan hem de jeostratejik coğrafi alan bakımından büyümesine ve yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Haritaya baktığımız zaman Türkiye'nin ne kadar kilit ve önemli bir köprü devleti olduğunu daha kolay anlayacağız. Önemli olan bu köprü üzerinden doğru politika yürüte bilmektir.

Doğru politika yürütülerek Türkiye, ekonomisini, siyasi istikrarını ve en esası toprak bütünlüğünü garanti altına alacaktır. Devletler coğrafi alan açısından ne kadar önemli bir konumda iseler, muhakkak dünyada gerçekleşen bütün sıcak gelişmelerin içerisinde ister istemez bulunacaklardır. Hele Türkiye gibi önemli bir coğrafi alanda bulunan bir devlet bu gelişmelerin dışında kalması kesinlikle söz konusu değildir.

²⁶⁷ Nehir AYDIN: a.g.m., 150-151.

²⁶⁸ Gündüz AKTAN: Statejik Analiz, cilt 6, sayı 62, (Ankara, 2005), 4.

Bu gelişmelerden en önemlisi son zamanlar giderek popüler olan petrol ve doğal gaz politikalarıdır. Orta Doğu ve Hazar havzasındaki önemli petrol rezervlerinin tam aksi istikamette bu doğal kaynaktan mahrum Avrupa devletleri bulunmaktadır. Türkiye de bu devletlerin tam ortasında bir kara bağ noktasındadır. Hazardan Ceyhan'a kadar uzanan Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı *kara köprüsü* üzerindeki en büyük stratejik bağdır. Avrupa'yla Hazar havzası devletlerini birleştiren bu bağ sadece petrol ve doğal gaz bağı değildir. Aynı zamandan ekonomik ve kültürler arası kaynaşma açısından da barışçıl bir vasıttır. Çoğu devletler bunu her ne kadar sadece ekonomik ve politik açıdan önemli olduğunu belirtse de bunun barışçıl bir vasıta olduğunu unutmamaları gerekir.

Barışın sağlanması için stratejik vasıtanın geçtiği bölgelerde muhakkak siyasi istikrarın sağlanması gerekir. Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye ve Hazar ötesi devletlerden Türkmenistan, Kazakistan da bu siyasi istikrarın sürekli bulunması gereken bölge devletleridirler. Bölgede barış yönlü düşüncelerin yürütülmesi sadece Avrupa ve doğal kaynaklara sahip devletlerin işlerine yaramanın dışında dünyaya örnek birlik devletleri olarak gözükmelidirler.

Günümüzde meydana gelen savaşların çoğu adı geçen petrol ve doğal gaz yüzündendir. Bu nedenle de Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı dünyaya barışçıl bir yönde mesajları da iletmelidir. Çünkü, bu hat savaşı ve barışçıl yolla gerçekleşmesi barışa delalettir. Özellikle bölgeler arasındaki Türkiye'nin bu konumdaki siyasi tavrı çok önemlidir. Türkiye bölgede sürekli huzur isteyen devlet olarak bölge devletlerine de bu istikamette yön verebilecektir. Çünkü, hem Avrupa hem de bölge devletleri ister istemez Türkiye'nin tutumlarına bağlı olarak davranış sergileyeceklerdir.

Türkiye'nin bölgede lider olma düşüncesinden yola çıkarak şunu söyleye biliriz, "Türkiye Doğu-Batı koridorunu birleştiren kara bağlantısı, İpek Yolunun önemli konumu ve Dünyadaki Kilit devlet olmanın dışında dünyaya,

elindeki doğal kaynaklar vasıtasıyla (petrol, doğal gaz ve coğrafi konumu)
Barışı sağlayabilecek yegane devlettir.”

SONUÇ

Dünya sanayisinin, devletlerin dış politikasının çeşitlenmesinin genişlemesinin, günümüzde hareket eden her şeyin temelini oluşturan koyu madde petroldür. Petrol çıkarılmaya başladığı tarihten itibaren sürekli tartışmalara ve savaşlara neden olmuştur. Bu yüzden petrolün kötü bir madde olduğunu söylemek doğru olmaz. Bu kaynağı kimlerin hangi amaç için kullandıklarına baksak olayları daha kolay anlarız.

Dünyanın en gözde petrol rezervleri eskiden Osmanlı topraklarında bulunmaktaydı. Petrolün önemini anlayan Batı devletleri hemen bölgeye yönelik açıktan ve gizliden çalışmalarına başlamışlardır. Amaçlarını başarıyla tamamlayan batı devletleri bununla yetinmeyerek dünyada petrolün çıktığı her yerde ortaya çıkmaya başlamış ve toplumların mide"lerini bulandırmaya başlamışlardır. Kısacası, petrolün çıktığı her yerde kanların akması şart hâline dönüşmüştür. Bu süreç hâlen daha devam etmektedir.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından sonra bir süreliğine her ne kadar Kerkük petrollerinin gelirlerinin bir kısmı Türkiye'ye verilse de daha sonraları anlaşma gereği bu maddi gıdadan uzak tutulmuştur. Dünyadaki diğer devletler gibi Türkiye de büyümek için gayret gösteren bir devlettir. Diğer devletler gibi Türkiye'nin büyümesi için petrole daha sonraları da önemi giderek artan doğal gazı ihtiyaç duymuştur. Gelişimi engelleyen en büyük faktörün, ihtiyaç duyulan doğal kaynağın Türkiye'de yeteri kadar olmamasından kaynaklanmıştır. Bu sürede meydana gelen dünya ekonomik krizlerinden de nasibini yeterince almıştır. Bunlara rağmen zor şartlarla dışarıdan getirilen pahalı doğal kaynakla sanayisini ve diğer alanlardaki gelişimini sürdürülmüştür. Ama ekonomik krizler Türkiye'yi öyle bir hâle

sokmuştur ki, neredeyse devletin çökmesine yol açacak boyutta etki yapmıştır.

Ekonomik ve siyasi açıdan krize giren Türkiye bölgesinde yeni alternatif doğal kaynak arayışlarına başlamış ve petrol araştırmaları için yabancı sermayelere izin vermiştir. Bölgeye gelmeye başlayan yabancı sermayeler kısa bir süre sonra çalışmalarını durdurarak başka bölgeye yönelmişlerdir. 20. yüzyılın son on yılında dağılan Sovyetler Birliği hem dünya için hem de Türkiye için enerji konusunda esin kaynağı olmuştur.

Nedense ilk başlarda Türkiye ortaya çıkan fırsatlara sıcak bakmamış, bölgedeki petrol çatışmalarından uzak kalmıştır. Olay Türkiye'yi tehdit ettikten (özellikle de boğaz sorunlarında) sonra bölgeye yönelik girişimlere başlamıştır. İlk olarak bölgede bağımsızlığını kazanan Türk devletlerini ilk tanıma girişiminde, daha sonraları ise bölgeye yönelik ekonomik yatırımlarda bulunmuştur. Bölge devletlerine yakınlığı dolayısıyla, bölgeye yönelik yatırım yapmak isteyen bütün gelişmiş devletler de Türkiye üzerinden girişimlere başlamıştır.

SSCB'nin çökmesiyle Rusya'nın elinden çıkan petrol ve doğal gaz rezervlerinin paylaşımı için Hazar Havzasında daha önce yaşanan Büyük Oyunun ikinci bölümü başlamıştır. Rezervlerden pay kapma mücadelesi en çok Azerbaycan'ın zararına olmuştur. Böyle ki, topraklarının %20'ni kaybetmiş ve iki milyon kaçkın (Rus ve Ermeni işgalcileri tarafından yurtlarından çıkartılarak kovulan Azerbaycan vatandaşları) evlerinden kovularak yurtsuz bırakılmıştır.

Hazar havzasına hızlı girişim yapan gelişmiş devletlerin şirketleri bölgeden çıkarılacak kaynakların taşınmasında büyük sorunlarla karşılaşmışlardır. Bölgeden eskiden beri var olan boru hatların kullanılması ilk başta desteklense de sonradan boru hatlarının kapasitesinin sınırlı olduğu ve güvensiz olduğu gerekçesiyle projeye sıcak bakılmadı. Bölgeden çıkarılan

petrol ve doğal gazın taşınması için farklı güzergahlar önerilse de bunlardan sadece bir tanesine sıcak bakılmış ve yapımına izin verilmiştir.

Önerilen diğer alternatif güzergahlar bölgeye yatırım yapan ve bölgeden istifade edecek gelişmiş ülkeler tarafından kabul görmüştür. Bölgedeki petrol ve doğalgazının büyük bölümünün Avrupa'ya satılacağı göz önüne alındığında bu kaynağın sürekli ve güvenli şekilde taşınması söz konusudur. Bunun için de kaynakların başka yollardan gelmesi alıcı ve yatırımcı devletler için sakınca doğurmaktadır. Bölgeden en güvenli ve garantili taşıma güzergahı Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı öngörülmüştür. Bakü'den başlayıp Tiflis'e oradan da Türkiye'nin Ceyhan limanına kadar uzanacak boru hattına ilave olarak Hazar altından döşenecek ek boru hatlarıyla Kazakistan ve Türkmenistan petrol ve doğal gazı dünya pazarlarına çıkarılacaktır. BTC HPBH projesi eşi olmayan mega projedir. Bu yüzden de hem güvenlik hem de kaynağın sürekli taşınması açısından sorumlu devletler tarafından titizlikle korunmaktadır.

BTC hattının Türkiye'den geçecek olması sadece bir taşıma özelliğini taşımamaktadır. Türkiye bölgeye getirilecek olan petrol ve doğal gazın büyük kısmına taliptir. Kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bölgeye getirilecek hattan rahatlıkla istifade edebilecek ve kendi enerji (petrol ve doğal gaz) güvenliğini garanti altına alacaktır. Petrol ve doğal gaz açısından sürekli tehdit altında olan Türkiye artık bu tehditleri umursamayacaktır. Aynı zamanda yıllardan beri *“ya al ya öde”* baskıcı enerji politikasından kurtulmuş olacaktır. Türkiye pahalı fiyattan satılan petrolü artık almak zorunda kalmayacak çünkü, Türkiye'nin kuzeyinden güneyine kadar olan hattın geçtiği her şehirde ham petrol ve doğal gaz satın alma gücü olacaktır. Türkiye bölgesinde petrol üreten bir ülkeye dönüşecektir. Yıllardan beri en fazla ihtiyaç duyduğu ve bir türlü elde edemediği doğal kaynaklara şimdi rahatlıkla ulaşabilmektedir.

Petrol ortaya çıktıktan sonra öneminin giderek artmasıyla kullanıcı şirketler ve devletler tarafından dünya politikasını yönetmiştir. Zaten bu yüzden SSCB sonrası Hazar havzasına gelişmiş devletlerin şirketleri hücum etmişlerdir. Bu şirketlerin çoğu devlet adı altında faaliyet yapan özel şirketlerdir. Özellikle ABD, İngiltere ve diğer Avrupa devletlerinin petrol şirketleri sadece kendi çıkarlarını gütmemektedirler aynı zamanda devletlerinin dış politika menfaatlerini de göz önüne alarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Petrolü elinde bulunduran her kim olursa dünyadaki politika dengesini de elinde tutmayı başaracaktır. Bu yüzden Türkiye'nin BTC HPBH konumu ile bir az daha ön plana çıkmaktadır.

Türkiye bölgede sadece petrol ve doğal gaz müşterisi olarak görülmemelidir. Enerji konusundaki güvenliğinin yanı sıra Türkiye aynı zamanda dünyanın önemli petrol ve doğal gaz kaynaklarını taşıyan ve bu kaynakların musluğu elinde tutan bir devlet olmuştur. Bu yüzden tuttuğu bölgesel pozisyon giderek önemsenmekte ve içerideki olayların bir an önce yatıştırılması için büyük devletlerin anında müdahalesi ve olayların çözülmesi için yaptıkları yardımlar da öne plana çıkmaktadır. En basit örneğiyle yıllardan beri Türkiye dünyaya "terör var" haykırmaktaydı. Nedense buna pek fazla önem verilmemekteydi, ama son yıllarda bölgedeki sorunun biran önce ortadan kaldırılması için büyük devletlerin çoğu bütün desteklerini esirgememektedir. Özellikle Ceyhan limanının sıcak çatışmaların bulunduğu bölgeye daha yakın olması ve bölgede güvenliğin garanti altına alınması için son dönemlerde başlatılan askeri hareketlenmeler boru hatlarının önemini bir daha göstermektedir.

Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konum çok önemlidir. Dünyada kilit devlet diye nitelendirilecek alanda bulunmaktadır. Özellikle de BTC boru hattının Türkiye üzerinden geçerek dünya pazarlarına taşınması olasılığı bölgenin önemini bir kat daha artırmaktadır. Bu yüzden bölgenin önemi ne kadar fazlaysa devlete karşı olan dış baskılar ve çoğulcu dış politikaların olması zaruridir. Türkiye yıllardan beri bu sorunla karşı karşıyadır. Toprak

bütünlüğünü koruya bilmek için yıllardan beri çalışmakta ve toprak bütünlüğü konusundaki politika istifini kesinlikle bozmamaktadır. Artık bu kadar üzerinde durduğu toprak bütünlüğü konusu da güvenlik konusunda kendi kendine önemini artırmaktadır. Türkiye'nin tam ortasından geçen ve ileriki yıllarda bu hatlara kanat hatlar olarak birleştirilmesi düşünülen petrol ve doğal gaz hatlarıyla Türkiye, tam bir petrol ağlarıyla çevrilmiş devlete dönüşmektedir. Bu yüzden de bölgeye yönelik her hangi bir saldırı sadece Türkiye'nin tepkisini çekmeyecektir. Türkiye'yle birlikte bölgede çıkarı olan, bölgeden menfaat duyan, bölgedeki doğal kaynaklara ihtiyaç duyan bütün dünya devletlerinin tepkisini üzerine çekecektir. Buna da hiçbir devletin cesaret etmesi mümkün değildir. Böyle bir girişimin olması bile söz konusu olamaz.

Türkiye'den geçecek olan petrol ve doğal gazın politik ve ekonomik getirileri şöyledir;

- Bölge ülkelerinin amaçlarını gözeterek (Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan) onlara yardımcı olmaktadır,
- Bölgedeki ekonomik faaliyetler içinde yer alarak, ekonomisine ve diğer devletlerin ekonomisine katkıda bulunmaktadır,
- Kendi ihtiyacı olan petrol ve doğal gazı, çeşitlendirerek, güvenilir bir kaynaktan ucuz yolla temin edecektir,
- Bölgesel güç olmada iddialı bir devlet olarak, Hazar bölgesinde etkinliğini arttırmaktadır,
- Kendi bölgesinden lider devlet olma olasılığını gerçekleştirmektedir,
- Türkiye, dünya toplam petrol rezervlerinin ve dünya toplam doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %70'nin bulunduğu bir bölgede yer almaktadır, bu da Türkiye'nin konumunu ve bölgesel önemini artırmaktadır,

- Petrolün Karadeniz yerine Akdeniz'e inmesini sağlayarak dolayısı ile boğazları ve üzerinde 11 milyondan fazla insanın yaşadığı İstanbul'u güvende tuacaktır,
- Türkiye Doğu-Batı koridoru diye adlandırılan coğrafi alanın da ortasında yer almakta olup, bölge üzerinde Orta Asya ve Kafkasya doğal gaz ve petrolünü Batı pazarlarına iletmektedir, bu da Türkiye'nin doğu ve batı devletleriyle ekonomik ve politik açıdan yakınlaşmasını gerçekleştirmektedir,
- Türkiye, bölgesinde enerji terminali olma iddiasını gerçekleştirmektedir,
- Dünyanın sayılı petrol limanlarından birine sahip olacaktır,
- Enerji ihtiyacının yaklaşık %70'ini yurtdışından karşılayan Türkiye, dışa bağımlılığını hem azaltmak için hem de ülkenin enerji güvenliğinin sağlanması açısından büyük önem arz etmektedir,
- Dışarıya bağılılığı azaltarak serbest politika yürütebilecektir,
- Enerji konusunda kendi politikalarını serbestçe yürütebilecektir,
- Toprak bütünlüğü otomatik olarak garanti altına alınmaktadır çünkü, bölgedeki dünyanın en büyük mega projesi buna ilave destek vermektedir,
- Boru hatlarının sürekli işlemesi için bölgedeki ve içerdeki olayları daha çabuk ve kolay çözmek için herhangi dış baskı altında kalmadan serbestçe çöze bilecektir,
- Türkiye'nin Avrupa Birliği yolundaki gelişmelerinin hızlanması için Avrupa devletleriyle sürekli ekonomik ve politik açıdan temas halinde olması işleri daha da kolaylaştıracaktır,

- Türkiye artık iç siyasette istikrarı sağlayacaktır çünkü, siyasi istikrarsızlığın temelinde dayanıksız ekonomi dayanmaktadır. Artık Türkiye'nin artık ekonomik krizden etkilenme oranı çok düşüktür. Genelde ekonomik krizler dolar üzerinden ve bunun da temelinde petrol krizleri yatmaktadır. Türkiye artık dışa bağımlı bir petrol politikası yürütmemektedir. Dışarıya dönük petrol politikası gerçekleştirmektedir. Petrol musluğunun Türkiye'nin elinde bulunması Türkiye için en büyük politik ve stratejik avantaj sağlamaktadır.
- En sonuncu ve en önemlisi Türkiye bu projeyle dünyaya petrolün savaş getirisini dışında barışın da getirisi olan savaş sembolünü tanıtarak, bölgede ve dünyadaki petrol savaşlarına karşın petrol barışını sunacaktır.

Dünyadaki savaşlarının çoğunun temelinde petrol yatmaktadır. Petrolün kullanımı, üretimi, taşınması, dünyaya politik güç tatbik edilmesi, stratejik konumu yükseltmek, lider devlet olma yönündeki bütün çalışmalar devletleri sürekli savaşlara sürüklemiştir.

Türkiye üzerinden geçen petrol ve doğal gaz boru hatlarının gerçekleşmesinden önce bu doğal kaynakların bulunduğu bölgelerde muhakkak savaşlar olmuştur. Her ne kadar devletler arası savaşlar dursa da bu sessizliğin sürekli olacağı söylenemez. Bunun için Türkiye ilave bir görevi daha üstlenmektedir. Elinde bulunan avantajlı petrol ve doğal gaz boru hatlarını kendi ekonomik ve siyasi amacının dışında dünyadaki ekonomik ve siyasi barışın sağlanması için kullanmalıdır. Böyle bir girişim gerçekleşmesi hem Türkiye'nin hem de dünyanın huzurunun sağlanmasında en büyük etken olacağı gerçektir.

BTC HPBH'NİN işletilmeye başlamasından itibaren tarihte en büyük ticaret yolu olan İpek Yolunun tekrardan canlanmasına da neden olacaktır.

Önemli jeostratejik konumda olan Türkiye, elindeki bütün bu alternatif araçları kullanarak bölgede lider devlet olma ve dünyadaki politik nüfuzunu arttıracaktır. Önemli coğrafi yerleşimi, kilit devlet olma özelliği, Doğu-Batı arasındaki köprü devlet oluşu, dünya deniz ticaretini merkez noktasında olması ve son dönemlerdeki petrol ve doğal gaz boru hatlarının da bölgeden geçecek olması ister istemez Türkiye'nin politik, jeostratejik ve ekonomik açıdan ne kadar önemli bir özelliklere sahip olduğunun göstergesidir.

Bu yüzden Türkiye, Hazar bölgesine yönelik petrol politikasıyla, dışarıdan bağımsız ekonomik ve siyasi (iç ve dış) politikalarını yürüterek, hiçbir ekonomik krizden etkilenmeksizin enerji güvenliğini garanti altına alarak ekonomik ve politik büyüme yolunda en büyük ve en hızlı gelişmeyi gösterecektir.

KAYNAKÇA

- A. ÖZEROĞLU, M. SABUNCU: Yüzyılın Son Petrol Savaşı, Elya Yayınları, (İstanbul, 1998).
- A. M. Samsam BAKHTİARİ: "The Price of Crude Oil", OPEC Review, (March 1999).
- A. Necdet PAMİR: Bakü-Ceyhan Boru Hattı, Orta Asya'da ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun, Jeostrateji Dergisi, ASAM Yayınları, (Ankara, 1999).
- A. Necdet PAMİR: "Petrol Fiyatları ve Oyuncuları", Jeoekonomi, cilt 2, sayı 2-3, Grafiker Ltd. Şirketi, (Ankara, 2000).
- A. Necdet PAMİR: Jeoekonomi, cilt 2, sayı 2-3, (Ankara, 2000, Yaz/Sonbahar).
- Ariel COHEN: Rusyanın Yeni Kafkasya Politikası, Avrasya Etütleri, Türk Cumhuriyetleri Özel Sayısı, (Yaz, 2001).
- Arslan KARABAĞLI, O.Kemal AĞAOĞLU, A.R., Güneş OKTAY: "Azerbaycan'ın Doğal Kaynaklarıyla Ekonomik Potansiyeli Karşısında Türkiye'nin Dış Ticaretini Geliştirme Olanakları", Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları No: 489, (Ankara, 1993).
- ASAM Enerji-Çevre Teknoloji-Masası: Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 1, sayı 11, (Ankara, Mart, 2001).
- Aydın, AYDIN: "Orta Asya Üzerine Zor Bir Senaryo", Yeni Türkiye, Sayı: 15, (Mayıs-Haziran, 1997).
- Aysem NAUŞEBEVA: Azerbaycan ve Kazakistan Petrolleri ve Bölgesel Politika'ya Etkileri, (Mastır Tezi, (Ankara, 1999).
- Azer EYVAZOV: Azerbaycan Petrol Üretimi ve Ekonomik Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.
- Bahir ÇAYLI: Hazar Petrolleri Petrol Boru Hattı Projeleri ve Türkiye, Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul, 2002).
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü: "Enerjide Petrole Bağımlılığın Türkiye'nin Gelişmesine getirdiği Kısıtlamalar 1970-1990", (Ankara, 1990).

- Bekir GÜNAY: Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Hatları , “Yeraltı Zengini Yeraltı Fakiri Türkmenistan”, Bağlam Yayınevi, (İstanbul, 1998).
- Bülent ALİRIZA: “ABD’nin Hazar Boru Hattı Politikası, Ciddi mi, yoksa ‘Dostlar Alışverişte Görsün’ mü?”, Stratejik Analiz Dergisi, cilt 1, sayı 6, (Ankara, Ekim 2000).
- Bülent ARAS: “Türkiye ve Hazar Bölgesi Zenginlikleri”, Jeoekonomi Dergisi, cilt 1, sayı 2, (Ankara, 1999).
- Bülent ARAS: “Türkiye ve Hazar Bölgesi Zenginlikleri”, Jeoekonomi Dergisi, cilt 1, sayı 2, (Ankara, 1999).
- Cavid ABDULLAYEV: Uluslararası Hukuk Açısından Denizyolu İle Taşımacılıktan Kaynaklanan Petrol Kirliliği, Doktora Tezi, (Ankara, 2003).
- Cenk PALA: “Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi ve Gelişimi”, İşletme Finans, Cilt I, Sayı 11, (Kasım, 2000).
- Cenk PALA: “21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrolün ve Hazar Petrollerinin Yeri ve Önemi”, Petro Gas, Sayı 11, (Mart-Nisan, 1990).
- Cenk PALA, Emre GÜNGÖR: Kafkasya Petrolleri, 21. yüzyılın Eşiğinde Hazar Havzası ve Türkiye, İşletme ve Finans, Cilt 1, Sayı 152, (Kasım, 1998).
- Cenk PALA, Hasan KANBOLAT: “Bakü – Tiflis – Ceyhan, 21. Yüzyılın İpek Yolu”, Stratejik Analiz, cilt 6, sayı 62, (Ankara, Haziran, 2005).
- Ceyhun ŞİRİNOV: Azeri Petrolü ve Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Önemi, Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul, 2003).
- DPT Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: “Madencilik (Enerji Hammaddeleri: Petrol-Doğalgaz)”, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayınları, (Ankara, 2001).
- Ercan TOPALOĞLU: Petrol Ürünleri Sektörü Yeniden Şekilleniyor, Global Bülten, (Mayıs, 1998).
- Finansal Forum: (29 Ocak, 1998).
- Gündüz AKTAN: Statejik Analiz, cilt 6, sayı 62, (Ankara, 2005).
- Gökhan YILDIRIM: Boru Hatlarının Kesişme Noktası Türkiye’dir, Yeni Avrasya, Cilt 1, Sayı 5, (Kasım, 2000).

- Gökhan BACIK: “Ekonomik Dış Politika”, Jeoekonomi, cilt 2, sayı 1, (Ankara, Bahar 2000).
- H. Serhan TAFLAN: Dünya ve Türkiye’deki Mevcut ve Alternatif Enerji Kaynakları ve Politikaları, Yüksek Lisans Tezi, (Gebze, 2003).
- İmran RZAYEV: Azerbaycan Petrolünün Uluslararası Piyasalara Pazarlanmasında Karşılaşılan Pazar Sorunları (Doğu Karadeniz Bölgesi Örneği), Yüksek Lisans Tezi, (Tabzon, Mayıs, 2003).
- International Energy Agency: Enerji Diplomasisi OECD Türkiye Raporu, OECD Basım Merkezi, (Paris, 1997).
- İ. Reşat ÖZKAN: Dış Politika, (İstanbul, Çınar Yayınları, 2. Baskı, Şubat, 1997).
- Lan LESSER: Turkey’s New Geopolitics, From the Balkans to Western China, Westview Pres, (Oxford, 1993).
- Mars Op. Araştırma, “Bakü – Ceyhan Projesi ve Jeostrateji”, Jeoekonomi Dergisi, cilt 1, sayı 1, (Ankara, 1999).
- M. Akif GÜNERİ: “Türkiye’nin Petrol ve Doğalgaz Politikaları”, Enerji Dünyası, Sayı 18-19, (Haziran-Ağustos, 1998).
- M. Orhan DİKMEN: “Türkiye’nin Enerji Politikasında Petrolün Yeri”, İktisadî Araştırmalar Vakfı, Seminer, (İstanbul, 2000).
- Mehmet ÖZKANLI: “Türkiye’nin Petrol ve Doğalgaz Politikası”, Enerji Dergisi, Yıl 8, Sayı:7, (Temmuz, 2003).
- Mehmet ÖĞÜTÇÜ: Avrasya Enerji Kaynaklarına Bakış, Avrasya Etütleri, (Ankara, 1994).
- Melih GÜRSOY: Dünyadaki Büyük Krizler ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, Metis Yayınları, (İstanbul, 1989).
- Mustafa YILDIRIM: Sivil Örümeğin Ağında, “Tokat gibi bir kitap”, Atilla İLHAN, 5. Basım, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, (İstanbul, 2005).
- Raif KARADAĞ: Petrol Fırtınası, (Divan Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1991).
- Mehmet KOCAOĞLU: Petro Strateji, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, (İstanbul, 1996).

- Michael. P. CROSSİANT: Transkafkasya'da Petrol ve Rus Emperyalizmi, Avrasya Etütleri Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, Tika Yayın Birimi, (Ankara, 1996).
- M. K. ERCAN: Uluslararası Petrol Arama ve Üretim Yatırımlarının Yapısı ve Finansal Yönden İncelenmesi, Eğitim Yayınları, (Ankara, 1996).
- Necdet PAMİR: "Petrol Fiyatları ve Oyuncuları", Jeoekonomi, cilt 2, sayı 2-3, Grafiker Ltd. Şirketi, (Ankara, 2000).
- Nehir AYDIN: Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri, Harp Akademileri Yayınları, (İstanbul, Nisan, 1999).
- Osman DEMİRDAĞ: "Türkiye'nin Enerji Politikasında Petrolün Yeri", İktisadî Araştırmalar Vakfı, Seminer, (İstanbul, 2000).
- Oumerserik KASENOV: "Russia, Transcaucasia and Central Asia: Oil, Pipelines, and Geopolitics," in Rolands Z. SAGDEV and Susan EISENHOWER, eds.; Conflict, Resolution, and Change (Chevy Chase): CPSS Press, (1997).
- Ömer SİDDİK: "Japonya'nın uzun vadeli enerji stratejisi ve Türkiye", Stratejik Analiz, cilt 2, sayı 19, (Ankara, Kasım, 2001).
- Resul GOULİYEV: Petrol ve Politika, çev. Fatma FERAN, Medya Tek Medya Hizmetleri Yayınları, (İstanbul, 1997).
- Resul GOULİYEV: Petrol ve Politika: Petrol Üreten Ülkeler Arasında Yeni İlişkiler, Ar Matbaacılık, (İstanbul, 1997).
- Ruseckas LAURENT: "Pipelines And Politics", Expert Routes From Caspian Oil Region Cambridge Energy Research Associates Private, (1993).
- S. BÖLÜKBAŞI: Ankara's Baku-Centered Transcaucassa Policy, The Middle East Journal, (Ankara, 1999).
- Soner YALÇIN: Efendi-Beyaz Türklerin Büyük Sırrı, (Doğan Kitapçılık A.Ş, 6. baskı, İstanbul, 2004).
- Suat İLHAN: Bir Millet Uyanıyor 2, Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık, Bilgi Yayınevi, (Ankara, 2005).
- Tayfun Atmaca: Paylaşılamayan Hazar, Yeni Avrasya, Cilt I, Sayı 9.
- Temel İSKİT: A New Actor in the Field of Energy Politics, Perceptions 1, no 1, (Turkey, March-May 1996)

Turgut GÖRGÜN, Birgül DEMİRTAŞ: “Dünyadaki Petrol Krizi ve Türkiye’ye Yansımaları”, Stratejik analiz, cilt 1, sayı 6, (Ankara, Ekim, 2000).

Tofiq VELİYEYEV: Azərbaycan Tarixi, Çaşıoğlu Yayınevi, Bakı, 2003.

Tony CLEAVER: Understanding the World Economy, Rotledge, (London, 1997).

Ümit ÖZDAĞ: “Kuzey Irak ve PKK”, Avrasya Dosyası, No:3, (Bahar, 1997).

Yaşar ONAY: “Petrol Boru Hatları Önerileri ve Türkiye”, Jeoekonomi Dergisi, Cilt1, sayı1, (Ankara, 1999).

Zbignev BRZEZİNSKI: Büyük Satranç Tahtası, Amerika’nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri, çev. Ertuğul DİKBAŞ ve Ergun KOCABIYIK, Sabah Yayınları, (İstanbul, 1998).

Internet sayfaları

Anthony H. CORDESMAN: “The US Government View of Energy Developmens in the Caspian, Central Asia and İran”, <http://www.eia.doe.gov> (27.04.2000).

<http://dergi.emo.org.tr/altindex.php?sayi=418&yazi=28> (18.01.2006).

<http://dergi.emo.org.tr/altindex.php?sayi=415&yazi=86> (21.11.2005).

http://www.gencbilim.com/odev/odevgoster.php?il=ankara_etimesgut&id=19042# (18.10.2005)

http://www.gencbilim.com/odev/odevgoster.php?il=ankara_etimesgut&id=18894# (12.09.2005).

http://www.gencbilim.com/odev/odevgoster.php?il=ankara_etimesgut&id=18900# (15.12.2005).

http://www.geocities.com/bartusoral/Publishes/Tek_Kutuplu_Dünyada_Avrasya_Secenegi.doc. (21.10.2005).

<http://www.gercekhayat.com/dusuncealemi/icsayfa.php?newsid=0000000117&catid=21> (07.01.2006).

http://www.kho.edu.tr/yayinlar/btym/haftalikbasbultenleri/bultenler/29_02_mayisdisbasinozeti.htm (05.10.2004).

http://www.loga.com.history_of_crude_oil_prices.htm (15.10.2005).

<http://www.mfa.gov.tr/grupf/caspian3.htm> (16.10.2005).

<http://www.ntvmsnbc.com/news/325392.asp> (10.01.2006).

<http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=93> (11.01.2006).

<http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=97> (11.01.2006).

<http://www.petrolcu.com/sanat/?kategori=petromercek&id=95> (13.10.2005).

<http://www.tv8.com.tr/scripts/documentary/programdetail.asp?ProgramID=19> (07.01.2006).

Şule ÖZKAYA: Petrol Fiyatlarını Ekonomiye Etkisi,
www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi1/petrol.htm (15.10.2005).

<http://www.washingtoninstitute.org/watch/Policywatch1997/237.htm>
(12.07.2005).

Gazeteler ve televizyonlar

Ercan ERSOY: "Turkey to Lobby for Baku –Ceyhan Pipeline", Reuters, (21 August, 1997).

Faruk ARSLAN: Hazar'da Petrol Fırtınası, Zaman Gazetesi, 01 Şubat, 1997.

Özgür AKBAŞ: Türkiye (Star Gazetesi, 8 Nisan, 2003).

Российская Газета: (22 Июнь, 1996).

Гулнара АКИЛОВА: "CRUDE OIL TO TAKE THREE ROUTES",
Независимая Газета, (17 Июнь, 1997).

AZTV 1, Açık Oturum Programı, Azerbaycan, (22.07.2005).

NTVMSNBC Haber Servisi, 2020'de Enerji Bağılılığımız, (16 Kasım 2000).

ÖZET

Bu çalışma Türkiye'nin Petrol Politikası üzerine kurulmuştur. Petrolden yoksun Türkiye bu yüzden yıllardan beri eziyet çekmiş ve yoksun olduğu bu kaynak için dışarıdan pahalıya ithal ederek yüksek miktarlarda dolar ödemek zorunda kalmıştır. Meydana gelen ekonomik krizlerin Türkiye'yi nasıl sarstığına da değinilen konuda petrolün devletlerin ekonomisini ve politikasını olumsuz yönde etkilediği gösterilmiştir.

Çalışmanın başında petrolün tarihçesi ve önemine değindikten sonra Osmanlı topraklarındaki petrol kargaşası anlatılmıştır. Daha sonraları aynı kargaşa Türkiye'ye yakın bölgelerde başlamıştır. Bahsi geçen bölge Hazar havzasından ibarettir. SSCB'nin çökmesiyle bölgedeki petrol ve doğal gaz rezervlerini ele geçirmek için yeni bir Petrol Savaşı başlamıştır. Konuda petrolün dışında bölge kaynaklarının dünya pazarlarına çıkarıla bilmesi için taşınması sorununa değinilerek alternatif olarak önerilen projelerle birlikte projelerin gerçekleşmesi için büyük devletlerin politikaları da incelenmiştir.

Başlatılan girişimlerin ardından bölgedeki petrol ve doğal gazın Türkiye üzerinden dünya pazarlarına taşınması ve bu sürede bölgede başlatılan yeni bir soğuk savaşın başladığı anlatılmaktadır. Gerçekleştirilen BTC HPBH projesinin Türkiye'ye ek getirilerine de (politik, stratejik ve ekonomik) değinilmiş ve bunların Türkiye için hangi yönde alternatif getirileri olacağı belirtilmiştir.

Gerçekten de petrol ve son dönemlerde kullanım alanı artan doğal gaz Türkiye için en önemli enerji kaynaklarından birisidir. Petrol ve doğal gazla birlikte bölgeden geçecek olan boru hatları: Türkiye için politik, stratejik, ekonomik çıkarların dışında bölgede lider devlet olma, bölgedeki önemini arttırmak ve dünya devletleriyle birlikte dünya politikasına yön vermek için en

önemli alternatiflerdir. Aynı zamanda yüzyıllardan beri petrol yüzünden çıkan savaşlara artık bir son verilmesi için bu kozu dünyada petrol için barış sembolü olarak kullanacaktır. Çünkü hattın gelişimi süresince herhangi bir olumsuz gelişme gerçekleşmemiş veya herhangi bir savaş söz konusu olmamıştır. Barışçıl bir şekilde geliştiği için petrol alanında barışın da sembolü olacaktır.

ABSTRACT

This study has been subjected to the Petroleum Politics of Turkey.

Because of lack of petroleum Turkey has suffered for many years and has been forced to elicit it from other sources. In this study it dealt with how economic crisis influenced Turkey as well as how the petroleum affects the economics of states.

At the beginning of this study it has been mentioned in the history of petroleum and its importance over the Ottoman Territory, petroleum chaos has often been described. After that time the same chaos started in near regions of Turkey. This region was the Caspian basin region. After the collapse of the Soviet Union a new war has started to capture petroleum and gas sources left alone. In this study apart from petroleum, it also examined transportation problems of other resources in the region. As an alternative to proposed projects politics of big states was also researched in order to realize projects.

Following the started initiatives and the beginning of a new cold war in the region was expressed during the transportation of region of origin of petroleum and gas sources to world markets over Turkey. Over Turkey, yields (politics, strategic and economic) of Project of BTC HPBH were analyzed, as well as how these would make alternatives for Turkey.

Indeed, petroleum and natural gas which has increased in its usage area in recent years are one of the most important sources for Turkey. Together with

petroleum and natural gas (apart from politics, strategic and economic benefits for Turkey) pipelines are crucial alternatives in order to bring increasing importance to the region and directing world politics together with other world countries.